

1786

Johanna Hämäläinen

“ONPA SITÄ VIINAA!”

**Kieltolaki paikallisena ilmiönä Viitasaaren pitäjässä
vuosina 1919-1932**

**Suomen historian
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
maaliskuu 1999**

Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta, historian laitos

Johanna Hämäläinen

"Onpa sitä viinaa!"

Kieltolaki paikallisena ilmiönä Viitasaaren pitäjässä vuosina 1919-1932

Suomen historian pro gradu -tutkielma

maaliskuu 1999

102 + 15 sivua

Tiivistelmä:

Tutkielmassa käsitellään Suomessa vuosina 1919-1932 voimassa ollutta kieltolakia, sen vaikutuksia ja ilmenemismuotoja maaseudulla paikallisyhteisöllisestä näkökulmasta. Tutkimuskohteena on pohjoiskeskisuomalainen Viitasaaren pitäjä. Erityisesti keskitytään alkoholikieltoon liittyneisiin normijärjestelmiin, kieltolain aikaisen viitasaarelaisen alkoholikulttuurin tarkasteluun sekä viitasaarelaisen alkoholi- ja kieltolakiasenteisiin. Kaikissa näissä kysymyksissä oleelliseen taustatekijän rooliin nousee myös paikkakunnan sosiaalinen rakenne. Työssä tuodaan esiin, että itse asiassa kieltolaki oli vain lyhyt osa maaseudun alkoholikieltojen jatkumoa, ja tältä kannalta sen erityisvaikutus alkoholin nautinta- ja hankintakulttuureihin oli vähäinen. Laki ei lopettanut tai edes vähentänyt alkoholin juomista. Lähinnä se kärjisti oikeudellisten ja paikallisten alkoholienormien välistä ristiriitaa. Yritteliään viranomaisvalvonnan lisäksi merkittävässä asemassa alkoholirikosten paljastumisen suhteen oli paikallisyhteisön harjoittama ihmisten alkoholinkäyttöön kohdistunut kontrolli. Valtaosa viitasaarelaisista kuitenkin vähät välitti kieltolaista ja tärkeä ilmiantojen motiivi oli henkilökohtainen vihamielisyys ilmiantajan ja -annetun välillä. Sekä paikalliset kunnallisviranomaiset, papisto että raittiuteen sitoutuneet työväenyhdistykset katsoivat alkoholinkäyttöä enemmän tai vähemmän läpi sormiensa ja todellista huolta alkoholitalanteesta kuvastavat puheenvuorot olivat vähissä.

Säilytyspaikka:

Jyväskylän yliopiston historian laitos

Sisältö

1. Johdanto	2
1.1. Kieltolakiajan Viitasaari	2
1.2. Tehtävä ja lähteet	10
2. Normit ja asenteet alkoholikieltoa ylläpitämässä	21
2.1. Päätymätön sota – alkoholi lainsäädännössä	21
2.2. Kansakunnan sivistysihanteet	25
2.3. Alkoholin nauttiminen paheena	32
3. Viitasaarelainen järjestys	36
3.1. Yhteisön rakenne ja normit	36
3.2. “Sekalainen on seurakunta”	41
4. Kieltolakiajan alkoholikulttuurit Viitasaarella	46
4.1. Paikallinen pontikkaperinne	46
4.2. Viitasaarelaiset alkoholirikokset	51
4.3. Juojat, myyjät ja keittäjät – sosiaalinen tausta	55
4.4. “Kuuluu syrjäkylien ‘taloilla’ usein juopuneita näkyvän”	62
4.5. Alkoholin hankinnan käytännöt	68
5. Kieltolakikontrollin ylläpitäjät	72
5.1. “Jopas minä miehen tapasin!” – viranomaisten yritteliäisyys	72
5.2. Yhdistykset ja kysymys iltamarauhasta	74
5.3. Yhteisön solidaarisuus ja alkoholi	79
6. Paikalliset kieltolakiasenteet	83
6.1. Raittiuslautakunta ja valistuksen vaikeus	83
6.2. Viitasaarelainen viranomaismoraali	86
6.3. Työväenyhdistykset ja nuorisoseurat raittiusaatteen vaalijoina	89
7. Viina ja viitasaarelaiset – alkoholikielto maalaisyhteisössä	95
Lähteet	101
Liite	115

1. Johdanto

1.1. Kieltolakiajan Viitasaari

Loka-marraskuun vaihteessa vuonna 1928 pohjoiskeskisuomalaisessa Viitasaaren pitäjässä kohistiin. Saarijärven suunnasta tulossa ollut henkilöauto oli ajanut jarruvian vuoksi suoraan järveen Hännilänsalmen lossilla vähän ennen kirkonkylää.¹ Autossa olleista neljästä henkilöstä kolme oli hukkunut ja vain yksi, autoa kuljettanut nuorehko helsinkiläinen mies säilynyt hengissä. Lisäksi autosta löytyi nostamisen jälkeen istuinten selkänöjien sisältä yhteensä 177 litraa pirtua varpusiksi kutsutuissa pienissä litteissä kanistereissa. Ei ihme, että hukkumiselta säästynyt mies oli käyttäytynyt hiukan levottomasti autoa nostettaessa ja näin herättänyt poliisin epäilykset. Tapauksesta on olemassa ainakin kaksi valokuvaa. Toinen on otettu heti nosto-operaation jälkeen, toisessa Viitasaaren piirin nimismies Jussi Karhila poseeraa auton vieressä uteliaan ihmisjoukon ympäröimänä esitellen maassa lojuvaa löydettyjen pirtukanisterien kasaa.² Tapaus oli Viitasaarella aivan ennenkuulumaton. Joukko vieraspaikkakuntalaisia pirtunmyyjiä, oikeastaan todellinen ammattilaisliiga, kohtasi sattumalta matkansa pään juuri Hännilänsalmella.

Juttua selvitellessä revittiin auki monimutkainen tapahtumaketju, joka oli alkanut viikkoa aiemmin Kajaanista. Moni yksityiskohta jäi hämärän peittoon, koska ainoa eloonjäänyt, muuramelaissyntyinen mutta myöhemmin Helsinkiin muuttanut Frans Kantola tiesi omien väitteidensä mukaan tästä kaikesta hyvin vähän. Lisäksi hän teki parhaansa vaikeuttaakseen poliisin työtä ilmoittamalla aluksi väärän nimen. Syyksi tähän paljastui nopeasti se, että Kantolalla oli ennestään tilillään kahdeksan tuomiota erilaisista alkoholirikoksista sekä yksi kuolemantuottamuksesta. Ennen kaikkea hän kielsi kiivaasti tienneensä mitään

¹ Pohjakartassa (Liite 1) tapahtumapaikka on merkitty nuolella.

² Virheellisiä asiatietoja sisältävillä kuvateksteillä varustetut kuvat löytyvät teoksen *Perinnealbumi, Keski-Suomi II* (Kuopio 1983) sivulta 742. Toinen niistä on julkaistu – samoin virheellisin tekstein – Erkki Fredriksonin laatimassa näyttelyjulkaisussa *Suomalaisen pontikan tarina* (Jyväskylä 1984, sivu 42), vaikka kuvan tapahtumien yhteys pontikkaan on hyvin välillinen.

auton pirtulastista. Tästä huolimatta Frans Kantola sai “ammattimaisesta alkohoolipitoisen aineen kuljettamisesta” puolen vuoden ehdottoman vankeustuomion, joka kasvoi vielä väärän nimen ilmoittamisen vuoksi neljällä kuukaudella.³

Tämä koko maassa uutiskynnyksen ylittänyt tapaus liittyi Viitasaaren oikeastaan vain sattumalta, tapahtumapaikkansa puolesta. Lisäksi auton pirtulasti oli luultavasti tarkoitettu myytäväksi joko Viitasaarella tai lähipitäjissä. Ehkä kuolleilla välittäjillä oli paikkakunnalla yhteismies, joka ei huudellut olemassaolostaan kuultuaan onnettomuudesta. Yleensä alkoholi saapui kieltolain aikana Viitasaarelle vähemmän näytävästi, tai sitten se oli tuontitavaran sijasta paikallisten omaa tuotetta. Ilman onnettomuutta tuo 177 litran spriilasti olisi omalta osaltaan rikastuttanut paikallisia alkoholimarkkinoita, joita ei voimassa ollut valtakunnallinen kieltolaki lopettanut, korkeintaan häiritsi.

Viitasaari oli kansalaissodan jälkeen 1920-luvulla suuri maalaiskunta pohjoisessa Keski-Suomessa. Asukasluku pysytteli koko tutkittavan ajan lähes tasan 10 000 hengessä.⁴ Pitäjän runsaat vesistöt, ennen kaikkea Keitelejärvi, olivat alueellisesti hajanaisella paikkakunnalla liikenteellisesti yhdistäviä tekijöitä.⁵ Vielä 1920-luvulla Viitasaaren sisäinen liikenne hoitui pitkälti Keiteleellä kulkevilla sisävesilaivoilla, jotka kuljettivat matkustavia muilta paikkakunnilta, kuten Suolahden rautatieasemalta, ja syrjäisemmiltä kyliltä kirkonkylään. Tunnetuin ja suurin näistä oli Viitasaaren Höyrylaiva Osakeyhtiön omistama Ylä-Keitele -niminen laiva, jota kutsuttiin myös nimellä “Keiteleen Kuningatar”.⁶ Lähimpään kaupunkiin, Jyväskylään oli matkaa noin 100 kilometriä. Säännöllinen

³ Koko jutun mutkikas käsittelyprosessi JyMA; I Cg, välik. joulukuu 1928 §1 ja maaliskuu 1929 §1; I Ca, talvik. 1929 §5.

⁴ Vuoden 1920 alussa henkikirjoihin oli merkittynä 10 100 henkeä, vuoden 1930 alussa 10 242. STV 1921, 21; STV 1931, 35.

⁵ Tästä huolimatta huonoihin kulku- ja ennen kaikkiea kauppayhteyksiin vedoten Viitasaarelle suunniteltiin 1850-luvulla jopa kaupungin tai kauppalan perustamista. Tämä suunnitelma kuitenkin kuoli, kun maakauppa vapautettiin. (Markkanen 1983, 610; Tiainen 1970, 65.)

⁶ Tiainen 1970, 95-96; Jokinen 1993, 224, 226. Viitasaaren seudun matkaopas vuodelta 1912 kuvailee ajan laivareitin Suolahdesta Keitelelohjaan (Viitasaaren ja sen lähipitäjien kuvitettu matkaopas, 55-59), mutta ei ole tietoa, säilyikö se samana 1920-luvulle saakka. Ylä-Keiteleen lisäksi yhtiöllä oli liikenteessä myös matkaoppaassa ja arkistoaineistossa useita kertoja esiin tuleva Viitasaari -laiva.

bussiliikenne reitillä Jyväskylä-Suolahti-Viitasaari alkoi vuonna 1924.⁷ Jyväskylä kasvoi vauhdilla vetäen väkeä ympäröivältä maaseudulta ja alkoi kehittyä koko uuden maakunnan itsestäänselväksi keskuukseksi.⁸ Yhteydet Viitasaarellekin vahvistuivat bussi- ja henkilöautoliikenteen lisääntyessä, ja kaupungista virtasi salakuljetuspirtun tapaisia vaikutteita erityisesti kieltolain viimeisinä vuosina. Silti yleisesti ottaen tuontialkoholin tie paikkakunnalle kieltolain aikana oli mutkikas ja hankala. Laivoja, linja-autoja ja esimerkiksi Hännilänsalmen lossin liikennettä oli kohtuullisen helppo valvoa. Ei ihme, että aktiivinen alkoholinvalmistusperinne pysyi voimissaan, ja että salakuljetettua spriitä alkoi suuremmassa määrin esiintyä siellä vasta 1920-luvun puolivälissä.⁹

Yleiskuvaa 1900-luvun alkupuolen Viitasaaresta on hankala muodostaa pitäjänhistorian puuttumisen vuoksi. Osittain puutetta korvaavat Erkki Markkasen Vanhan Viitasaaren historia, Keski-Suomen historia -teossarjan toinen ja kolmas osa sekä Kaija Tiaisen pro gradu -tutkielma Viitasaaren paikalliskeskusten synnystä ja kehityksestä.¹⁰ Maantieteellisesti vuosisadan alun pitäjänrajat olivat muodostuneet 1800-luvun puolivälissä, jolloin vanhasta Viitasaaren suurpitäjästä erkanivat Pihtiputaan ja Kivijärven kunnat.¹¹ Viitasaaren keskuukseksi oli jo 1800-luvun alussa muodostunut Haapaniemen kylä, jonka kyljessä varsinainen kirkonkylä sittemmin sijaitsi. Muita suuria kyliä 1900-luvun alkupuolella olivat Huopana, Suovanlahti ja Kolima. Kylät olivat jo pitkien välimatkojenkin vuoksi

⁷Jokinen 1993, 226; Viitaniemi&Mäkelä 1978, 72, 140, 200.

⁸ Kasvusta ja vieraspaikkakuntalaisten liikehdinnästä kertoo se, että tilastojen mukaan Jyväskylä oli esimerkiksi vuosina 1922-1924 juopumuspidätysten suhteen eräs maan ongelmallisimmista sisämaakaupungeista. (SVT XXXII:VIII, 19.) Lisää tietoja kaupungin kieltolakirikollisuudesta on Lauri Tervakankaan pro gradu -työssä *Korpirojua ja kovaa teetä. Kieltolakirikollisuus Jyväskylän kaupungissa 1919-1932*.

⁹ Joitakin yksittäisiä spriitapauksia tulee esiin kaikilla 20-luvun alkupuolen käräjillä, mutta tuomiokirjojen mukaan sprii saavutti valta-aseman Viitasaarella käytettynä alkoholina vuosikymmenen puolenvälin paikkeilla, jos silloinkaan.

¹⁰ Ainoa Viitasaaresta kirjoitettu paikallishistoria on tosiaan Erkki Markkasen vuonna 1983 ilmestynyt *Vanhan Viitasaaren historia*, joka ajallisesti ulottuu vain 1860-luvulle eli Suur-Viitasaaren hajoamiseen saakka. Kaija Tiainen taas käsittelee tutkielmassaan paitsi paikalliskeskusten syntyä aluepoliittiselta kannalta, luettelonomaisesti myös paikkakunnan elinkeinojen, liikenteen ja väkiluvun kehitystä sadan vuoden aikana 1800-luvun puolestavälisestä 1900-luvun puoleenväliin.

¹¹ Kivijärven kappeliseurakunta itsenäistyi vuonna 1856, Pihtiputaan vuonna 1863. (Markkanen 1983, 339, 559, 568.)

varsin itsenäisiä yksiköitä, joissa oli jo 1920-luvulla omat työväen- ja seuraintalonsa sekä osuuskaupan myymälä.¹²

1920-luku oli Viitasaarella monessa suhteessa nopean kehityksen aikaa. Haapaniemen väkiluku kasvoi, ja se vahvisti keskeistä asemaansa. Kansakouluja perustettiin ja rakennettiin läpi vuosikymmenen kiihkeällä tahdilla ympäri kuntaa.¹³ Kunnantoimisto tuli kirkonkylään vuonna 1925 ja sinne alettiin kasvun vuoksi puuhata omaa asemakaavaa vuonna 1928.¹⁴ Ensimmäinen, vuonna 1909 perustettu matkailijakoti vauhditti kirkonkylän nousua myös paikkakunnan matkailijaliikenteen keskuspaikaksi. Vanhastaan Viitasaarella oli jo jonkinlainen asema Suomen matkailussa urheilukalastukseen sopivien koskiensa vuoksi. Esimerkiksi kirjailija Juhani Aho kävi koko vuosisadan alkupuolen ajan kalastamassa Huopanankoskella kesäisin ja ihaili Lastuissaan sen ylivoimaisuutta, ja muita ”onkherroja” saapui paikkakunnalle Englannista saakka.¹⁵

Hallinnollisesti Viitasaari kuului Vaasan lääniin, kuten suurin osa Keski-Suomen kunnista. Se oli myös kihla- ja tuomiokuntansa keskus. Poliittisesti pitäjä oli eduskuntaudistuksesta saakka ollut voimakasta sosialidemokraattien kannatusaluetta. Kansalaissodan aikana paikkakunnalla on laskettu olleen eräs Keski-Suomen mieslukuisesti suurimmista punakaarteista, joka tosin oli lähes täysin vailla aseita.¹⁶ Sota ei oleellisesti muuttanut voimasuhteita. Vuonna 1922

¹² Markkanen 1983, 507; Tiainen 1970, 16. Vuonna 1924 Viitasaarella oli yhteensä yhdeksän työväentaloa ja vuosikymmenen loppua kohti niitä rakennettiin vielä lisää. (Tiainen 1970, 47.) Osuusliike taas hajaantui kansalaissodan jälkeen kahtia ”edistysmieliseen” ja ”perinteiseen” siipeen, joista molemmat avasivat erityisesti 20-luvulla lukuisia sivumyymälöitä ympäri pitäjää. (Tiainen 1970, 74-77.)

¹³ VKA, Cg:1, kunnallistk:n vuosikert. 1920-1929.

¹⁴ Tiainen 1970, 21, 27.

¹⁵ Aho kirjoitti vuonna 1921: ”*Ei ole koko maailmassa seutua, johon minulla olisi kiinnittynyt semmoinen määrä ihania tunnelmia ja mieluisia muistoja kuin Huopanaan.*” Huopanankosken historiasta kertoo laajemmin Jarmo Kovanen, Erkki Markkasen ja Osmo Rintalan teos *Huopana. Juhani Ahon koski.* (Kovanen 1994). Sekä Ahon kalakavereiden että tämän kuoleman jälkeen vuonna 1921 perustetun Huopanan Urheilukalastusklubin jäsenten joukossa oli merkittäviä Suomen talouselämän vaikuttajia, kuten Conrad Rosenlew ja Karl Fazer. (Kovanen 1994, 26-27, 162.)

¹⁶ Tämä merkitsee jopa 500:ä punakaartilasta, kun suojeluskunnan vahvuus oli sen voimakkaasta aktiivisuudesta huolimatta vain noin viidesosa tästä. (Mönkkönen 1988, 618.) Varsinaiset sotatapahtumat paikkakunnalla rajoittuivat ”Pihtiputaan sotaretkeen”, jonka tavoitteena oli tukea putaalaisia paikalliselle työväentalolle linnoittautunutta punakaartia vastaan. Viitasaarelaiten ehtiessä paikalle työväentalo oli kuitenkin jo tyhjä. (Uotila&Etelälähti 1938, 45-48.)

kunnanvaltuustossa oli 8 porvarillista ja 22 "sosialistista" – eli sosialidemokraattista – valtuutettua.¹⁷ Vuoden 1928 kunnallisvaaleissa taas valtuustoon valittiin 19 sosialidemokraattia ja 10 porvariryhmien ehdokasta.¹⁸ Kommunisteja ei kunnallishallinnossa tiettävästi vaikuttanut. Eduskuntavaaleissa sosialidemokraattisen puolueen kannatus pysytteli koko 1920-luvun yli 60 prosentissa. Suurimmillaan se oli vuonna 1924, jolloin puolue sai 68 prosenttia paikkakunnan äänistä. Toiseksi suurin puolue, maalaisliitto, pystyi parhaimmillaan 23 prosentin äänisaaliiseen.¹⁹ Omalaatuinen, vaikkakin yleistä keskisuomalaista kehitystä heijastellut ilmiö oli oikeistoradikalismien suhteellisen suuri suosio Viitasaarella 1920-luvun lopusta alkaen. Paikkakunnalle perustettiin radikaali 'Viitasaaren isänmaallisten kansalaisten ryhmä', joka esimerkiksi julkaisi juutalaisuuden ja kommunismin vastaisia lehtisiä sekä sanomalehtikirjoituksia. Näkyviä henkilöitä liikehännässä olivat esimerkiksi Viitasaaren seurakunnan kirkkoherra Matti Jaakkola ja kappalainen Heikki Halmesmäki.²⁰

Viitasaari oli osa heikoimmin teollistunutta maakunnan pohjoista reuna-aluetta, ja lähes koko paikkakunnan väestö sai vielä maailmansotien välisenä ajanakin elantonsa maataloudesta. Tilastojen mukaan vuonna 1920 maanviljelijäväestöä oli 97 prosenttia pitäjän asukkaista.²¹ Suhteellisesti osuus on valtava jopa tuon ajan mittapuulla. Valtakunnallisesti jo vuonna 1920 koko maan maaseutua koskeva vastaava prosenttiluku oli 77.²² Keski-Suomi ja erityisesti sen pohjoisosa olivatkin

Suojeluskunta oman tulkintansa mukaan "puhdisti" Viitasaaren punaisista maaliskuussa 1918, kun noin 150 henkilöä pidätettiin ja tutkittiin. (Sama, 279-280.)

¹⁷ Rantatupa 1993, 373.

¹⁸ VKA, Cg:1, kunnallisltk:n vuosikert. 1928. Varsinaista puoluepolitiikkaa alkoi esiintyä kunnalliselämässä ja -vaaleissa vasta sotien jälkeen. Ennen tätä oli kunnissa yleensä kaksi vaaliliittoa, sosialistien ja porvarien. (Rantatupa 1993, 372; Vihola 1993, 401-402.) Siksi sosialidemokraateilla ei tässä tarkoiteta varsinaisesti kyseisen puolueen ehdokkaita vaan yleensä vasemmistolaisesti suuntautuneita valtuutettuja, sama pätee "porvareihin".

¹⁹ SVT XXIX, 11, eduskuntavaalit vuonna 1924, s. 42. Keski-Suomen historia III, liite 13, s. 743.

²⁰ Molemmat olivat myös mukana Lapuan liikkeen kyyditystoiminnassa. (Siltala 1985, 298; Tommila&Raitio 1976; 36-37, 193, 229.) Tilanne heijastui myöhemmin IKL:n saavuttamana suhteellisen suurena suosiona vuosien 1936 ja 1939 eduskuntavaaleissa. Lisää oikeistoradikalismien vaikutuksesta paikkakunnalla tämän työn sivulla

²¹ Absoluuttisin luvuin esitetty tilasto TTA 63, 219. Tässä yhteydessä käsitteellä siis tarkoitetaan kaikkia maa- tai metsätalouden piiristä elantonsa saaneita eli sekä talollisia, vuokraviljelijöitä, pientilallisia että erilaisia palkollisia ja muuta työväkeä.

²² STV 1930, 52.

keskimääräistä maatalous- ja pientilavaltaisempia vielä 1950-luvulle saakka.²³ Selityksiä tähän voisivat olla esimerkiksi juuri syrjäinen sijainti ja alueen hidas teollistuminen sekä metsätöiden ja puuomaisuuden merkittävyys paikallisten tulonlähteenä. Viitasaarella ei myöskään ollut kouluja lukuunottamatta merkittäviä työllistäviä valtiollisia tai kunnallisia laitoksia, kuten suuria sairaaloita tai vankiloita. Teollisuudesta, käsityöstä, kaupasta ja palveluista sai vuonna 1920 elantonsa kolmisen prosenttia väestöstä, yhteensä vähän yli neljäsataa henkeä.²⁴

Väestön sosiaalisesta rakenteesta on niukasti tietoja. Suurin osa maatalousväestöstä oli joko pien- tai vuokraviljelijöitä, palkollisia tai maatyöläisiä. Pitäjän yhteisörakenteen juuret olivat isonvihan ja 1860-luvun välisellä voimakkaan uudisraivauksen ja tilojen lohkomisen kaudella.²⁵ Markkanen nimittää tuota aikakautta paikkakunnalla "talonpoikien kaudeksi", jolloin maanomistajat pitäjänkokouksen välityksellä muovasivat paikallisyhteisön normistoa. Väkiluvun lisääntyminen aiheutti kuitenkin Viitasaarellakin paineita uusien torppien perustamiselle. Yleisvaltakunnallista kehitystä seuraten maatyöväen, tilattomien ja vuokraviljelijöiden määrä kasvoi 1800-luvun alusta lähtien talollisväestön kustannuksella. Runsainta torppariasutuksen kasvu oli 1800-luvun puoltaväliä edeltävinä vuosikymmeninä, ja 1840-luvulla torppien määrä ylitti taloluvun.²⁶

Koska tilastot tuolta ajalta sisältävät koko Suur-Viitasaaren eivätkä vain emäpitäjää, on kovin pitkälle vedettyjä johtopäätöksiä 1800-luvun puolenvälin sosiaalisen rakenteen periytymisestä 1920-luvulle hankala tehdä. Kuitenkin ajallisesti lähemmäksi on mahdollista päästä maamme ensimmäisen systemaattisesti maaseudun yhteiskuntarakennetta kartoittaneen tutkimuksen avulla. Tilattoman väestön alakomitean tilastojen mukaan vuonna 1901 Viitasaaren maatalousväestöstä oli maanomistajia vain 13 prosenttia, vähemmän

²³ Jokinen 1993, 100-101.

²⁴ TTA 63, 219.

²⁵ Markkanen 1983, 364-365.

²⁶ Markkanen 1983; 366-368, 390-391, 424-425.

kuin missään muualla Vaasan läänin maaseudulla.²⁷ Paikkakunnan maata omistamattomasta maatyöläisväestöstä – poislukien palkolliset – taas 34 prosentilla, 1300 hengellä, ei ollut lainkaan omaa viljelysalaa, ei edes vuokralla.²⁸ Noin yksi kuudesosa kaikista viitasaarelaisista siis ansaitsi vuonna 1901 elantonsa täysin satunnaisilla maa- ja metsätöillä. Tämä ei vielä välttämättä tuomitse kyseistä ihmisryhmää täydelliseen kurjuuteen, koska jälkimmäisen elinkeinon avulla saattoi tienata hyvinkin. Ei ole syytä olettaa, etteikö vuosisadan vaihteen sosiaalinen perusrakenne olisi säilynyt suhteellisen samankaltaisena kansalaissodan yli. Vuosisadan alussa jatkunut väkiluvun kasvu merkitsi ennen kaikkea maata omistamattoman väestönosan kasvua. Maatalousväestöstä vähäisin oli maanomistajien osuus, suurin taas maanvuokraajien ja päivätyöläisten.

Vuoden 1918 torpparinvapautuslain nojalla vuokraviljelijät saivat oikeuden lunastaa maansa ja asumuksensa itsenäisiksi. Viitasaarella tätä mahdollisuutta käytti hyväkseen yhteensä 534 tilaa, joka oli yli 30 prosenttia paikkakunnan viljelmien kokonaismäärästä.²⁹ Torpparien itsenäistämistä ja asutustoimintaa ohjailivat kunnalliset asutus- ja vuokralautakunnat. Vuoden 1926 kunnalliskertomuksen maininnan mukaan vuokralautakunnan työn merkitys oli

²⁷ TVA I; 100, myös Taulu 2, s. 112. Maatalousväestön eli kaikkien maatalousammateista suoraan tai välillisesti toimeentulonsa saaneiden viitasaarelaisien osuudeksi koko pitäjän väkiluvusta vuonna 1901 TVA:n tilasto ilmoittaa 78 prosenttia. (TVA I; Taulu 2, s. 112.) Samojen tilastojen mukaan Viitasaaren väkiluku oli kyseisenä vuonna 8800 henkeä, jossa on 700 hengen vaje verrattuna veroviranomaisten laatimien henkikirjojen tietoihin. (TVA I; Taulu I, s. 34-35.) Tutkimuksen laatineen Hannes Gebhardin mukaan tämä johtui siitä, että viralliset tilastot ja kirkonkirjat säännönmukaisesti ilmoittivat maalauskuntien väkiluvun todellisuutta suuremmaksi, koska ne eivät kerro, moniko ihminen oli paikkakunnalla todellisuudessa läsnä eikä esimerkiksi ollut lähtenyt siirtolaiseksi tai muualle työhön. Tilattoman väestön alakomitean käyttämät väkilukutiedot perustuvat kunnallisviranomaisten ruokakuntakohtaisiin ilmoituksiin (TVA I, 8-10, 16), ja niitä voi tässä suhteessa pitää saatavissa olevista luvuista kaikkein eniten todellisuutta vastanneina. Heitot prosenttiluvuissa suhteessa esimerkiksi edellä mainittuun vuoden 1920 elinkeinotilastoon selittyvät pitkälti ammatteihin ja elinkeinoihin liittyneillä käsitteellisillä epäselvyyksillä ja luokittelun hankaluudella. Viitasaarellakin tilastokategoriassa “tuntematon tai vailla vakinaista elinkeinoa” oli vuonna 1901 lähes 1/8 väestöstä, yhteensä noin 1000 henkeä. (TVA I; Taulu 1, s. 35.) Todennäköisesti käytännöllisesti katsoen kaikki näistä ihmisistä kuuluivat maatalousväestöön, vaikka tässä heitä siihen ei oltu luettukaan.

²⁸ TVA I; 134; myös Taulu 2, s. 115. Monissa muissa Keski-Suomen kunnissa tämä “tilattomien” – kuten Gebhard tätä ihmisryhmää nimittää – osuus maatalousväestöstä lähestyi 50:ä prosenttia, maan keskiarvon ollessa 22%. Näitä lukuja voi yleisesti ottaen pitää kohtuullisen todenmukaisina. Viljo Rasilan mukaan Tilattoman väestön alakomitean merkitys oli juuri siinä, että se “luotettavasti selvitti maanviljelijöiden ja tilattomien todellisen lukumäärän”. (Rasila 1961, 217-218.)

²⁹ Jokinen 1993, 110.

enää vähäinen tilojen lohkomisen ollessa tuolloin loppusuoralla.³⁰ Prosessi näyttää kestäneen Viitasaarellakin useita vuosia, eikä välttämättä ollut helppo. Vaikka torppien ja mäkitupa-alueiden lunastus tekikin niiden haltijoista maanomistajia, loi se sekä samanaikainen tilattomien asutustoiminta samalla maaseudulle suuren pienviljelijäluokan. Tämän on sanottu vaikuttaneen maaseudun sosiaaliseen rakenteeseen merkittävästi. Väite ei ainakaan Viitasaaren kohdalla pidä paikkaansa kuin osittain. Vaikka uusien maanomistajien identiteettiä yritettiin yleisesti muokata talonpoikaiseksi, eivät he suinkaan automaattisesti siirtyneet sosiaalisessa jaossa talollisten joukkoon, vaan henkisesti säilyivät lähellä työväestöä.³¹ Esimerkiksi paikkakunnan työväenyhdistykset, joista monessa korostettiin radikaalistikin luokkataistelun merkitystä, saivat edelleen kannattajia ylläpitäjäkuntansa entisten vuokratilajelijöiden joukosta. 1920-luvun maaseutureformi oli monella tapaa ongelmallinen, eikä ratkaissut maaseudun tilattoman väestön pulmaa kuin asutuksen suhteen. Kyösti Urposen mukaan reformilla tähdättiin elinolojen kohentamiseen, yhteiskunnallisten ristiriitojen lieventämiseen ja väestön integroimiseen tiukemmin yhteiskuntaan. Tavoitteissa kuitenkin epäonnistuttiin ainakin osittain, koska toteen kävi jo aikalaiskeskustelussa esitetty epäily liian pienten tilojen elinkelvottomuudesta. Kaikille ei pystytty tarjoamaan maata eikä riittävää toimeentuloa, mikä herätti katkeruutta.³²

³⁰ VKA, Cg:1, kunnallisltk:n vuosikert. 1926. Vuokralautakunta oli silti olemassa 1930-luvun alkupuolelle saakka.

³¹ Erityisesti vanhempi tutkimus – johtotähtenään Eino Jutikkalan klassikkoteos *Suomen talonpojan historia* – on osittain käsitteellisten epämääräisyyksien vuoksi olettanut, että nimen omaan talonpoikaiston asema ja koko sosiaalisena ryhmänä vahvistui torpparivapautuksen myötä, eli että talonpoika-määritelmää voidaan ongelmitta käyttää lähes kaikesta sotienvälisen ajan maanviljelijäväestöstä. (Jutikkala 1958, 424, kritiikistä kts. Peltonen 1992c, 26-27.) Jutikkalakin korostaa edellä viitatuilla sivulla, että entisen vuokraajaväestön poliittinen integroiminen vanhaan maanomistajaväestöön ei sujunut aivan porvarillisten puolueiden toiveiden mukaisesti. Silti hän on kiistanalaisesti sitä mieltä, että uusista maanomistajista kuitenkin tuli *sosiaalisesti* talonpoikaistoa. Jäljempänä pohditaan lisää kysymyksen problematiikkaa sovellettuna Viitasaarelle.

³² Urponen 1994, 166-167; Myös Peltonen 1992c, 299-300. Matti Peltosen näkemyksen mukaan suomalaisen maatalouskysymyksen ongelmallisuus vuosisadan vaihteessa kumpusi kuitenkin "liikaväestön" runsauden sijasta ennen kaikkea merkittävimmän vuokraisäntäjoukon eli talollisväestön taloudellisen aseman vaikeutumisen sekä osittain tästä aiheutuneesta vakavaraisimman vuokraajajoukon eli torppareiden asemaansa kohtaan tuntemasta epävarmuudesta. Omalta osaltaan poliittis-ideologista kuilua olivat luomassa vuoden 1899 maanjakohuhut. (Peltonen 1992c, 263, 292, 310-312.) Saman ajatuksen torppareiden huolesta tulevaisuuttaan kohtaan toi tosin esiin Viljo Rasila väitöskirjassaan jo vuonna 1961. (Rasila 1961, 451.) Vuosisadan alun torpparihäädöt koskettivat Viitasaartakin, noin 10 prosenttia paikkakunnan torpista irtisanottiin vuosina 1909-1915. (Peltonen 1992c, 285.)

Vähintään yhtä paljon kuin tilojen lunastus vaikutti maaseudun yhteiskunta- ja elinkeinorakenteeseen kuitenkin maan metsäteollisuuden voimakas ekspansio ja sen mukanaan tuomat kausityömahdollisuudet. Kun metsänomistajat lisäsivät varallisuuttaan myymällä puuta, samalla maaseudun työväestölle myös tarjoutui uusia ansionlähteitä metsänhakkuiden ja uiton ulottuessa eri puolille Suomea vesiväylien varrelle.³³ Tässä suhteessa Viitasaaren sijainti oli erinomainen, ja lukuisten lähdevihjausten perusteella paikkakunnalla olikin paljon paikallista ja muualta tullutta metsätyöväkeä, joka työskenteli lähinnä Äänekoski Ab:n ja Kymin lauttausyhdistyksen palveluksessa. Tällä työllistymisellä voi arvella olleen merkittävä asema viitasaarelaisten tulonlähteenä ja elintason parantajana. Se myös osaltaan ratkaisi seudun “liikaväestön” – jos sellaista yleensä oli – toimeentulo-ongelmat. Lisäksi liikkuvien uittoporukoiden ja vieraspaikkakuntalaisten työmiesten säännöllinen oleskelu paikkakunnalla vaikutti monella tavoin sen elämään.

Varsinaisen sivistyneistön ja uuden keskiluokan määrä Viitasaarella oli vähäinen. Koulutetuista virkamiehistä tulevat lähteissä esiin nimismiehen ja poliisikonstaapeleiden ohella opettajat, kunnanlääkäri, kirkkoherra ja kappalainen. Jos postikonttoreiden hoitajia, kättilöitä ja sairaanhoitajia ei oteta lukuun, juuri muita julkisia virkoja ei pitäjässä liene ollutkaan. Suurimman osan väestöstä voi väittää olleen hyvin vähävaraista, ja 1920-luvun lopun laskukausi kasvatti kunnan sosiaali- ja köyhäinhuoltomenoja yli talousarvion.³⁴ Köyhäinapua saaneiden perheiden määrä ei kuitenkaan merkittävästi kasvanut, vaan vuotuinen avustettavien joukko pysytteli koko tutkittavan ajan vajaassa 200 perhekunnassa. Lamakauden tuoman työttömyyden hoitamiseksi perustettiin Viitasaarelle työttömyyslautakunta, joka tehtävä oli osoittaa työtä vailla oleville “varatöitä”. Tällaisena hätäaputyönä teetettiin 1930-luvun alussa ainakin kirkonkylän urheilukenttä urheilulautakunnan ja tiettyjen yhdistysten, kuten urheiluseura Viestin ja suojeluskunnan toimesta.³⁵

³³ Haapala 1995, 66-67.

³⁴ VKA, Cg:1, kunnallistk:n vuosikert 1931, 1932.

³⁵ VKA, Cg:1, kunnallistk:n vuosikert. 1931.

1.2. Tehtävä ja lähteet

Vuosina 1919-1932 voimassa ollut kieltolaki läpäisi vaikutuksiltaan koko kansakunnan. Kyse ei ollut vain alkoholikiellosta, vaan aikakauden aatteellinen, poliittinen ja yhteiskunnallinen myllerrys laajensivat osittain sattumaltakin sen merkitykset paljon pidemmälle. Kieltolakia sosiaali- ja mentaalihistoriallisena tutkimuskohteena voisi jopa pitää esimerkkinä totaalista sosiaalisesta faktasta, käyttäytymismuodosta, johon sisältyvät kaikki inhimillisen toiminnan alat. Matti Peltonen pitää – ranskalaista sosiologia Marcel Maussia mukaillen – Suomessakin esiintynyttä esiteollisen yhteiskunnan lahjainstituutiota tällaisena kulttuurisena peilinä.³⁶ Vaikka kieltolakikysymystä ei voida pelkistää vain alkoholikysymykseksi, joka tapauksessa alkoholi ja ihmisten suhde siihen ovat perustavaa laatua olevia faktoreita kaikissa yhteiskunnissa, joissa alkoholia nautitaan. Se vaikuttaa moniin elämäntiloihin erityisesti silloin, jos alkoholin käsittelyä ja saantia on yhteiskunnan toimesta rajoitettu. Ja paradoksaalista kyllä, juuri tuolloin virallisiin lähteisiin jää historioitsijaa varten myös eniten merkkejä alkoholin käytöstä ja käyttäjistä.

Edellä esiin tuodusta näkökulmasta tarkasteltuna onkin ihme, että kieltolaki on aikakauden yleisesityksissä hylätty mitättömän ja anekdoottimaisen taustatekijän asemaan tai jätetty täysin vaille mainintoja. Silti juuri kieltolain kautta on hedelmällistä lähestyä 1920-lukua ja sen ilmapiiriä laajemminkin. Erityisesti tämä pätee maaseutuun, joka on aikakaudesta tehdyissä tutkimuksissa lähes unohdettu. Kansalaisuutta edeltänyttä aikaa on maaseudun osalta kyllä tutkittu paljonkin, lähinnä keskeisenä pidetyn torpparikysymyksen vuoksi. 1920-luku oli suomalaisella maaseudulla hajanaisempaa ja vaikeammin mihinkään rakenteelliseen muottiin puristettavissa olevaa aikaa. Tähän lähtökohtaiseen pulmaan tarjoaa kieltolaki tarkastelunäkökulmana erään ratkaisun. Se jopa tuo ideatasolla työhön mukaan tuulahduksen ajan modernia kaupunkiromantiikkaa,

³⁶ Peltonen 1988, 40-53; Peltonen 1992a, 23. Varhaisemmassa näistä tutkimuksista Peltonen vetoaa suomalaisen ja pohjoismaisen lahjainstituution alkoholikeskeisyyteen ja etsii siitä jopa mutua-tuntumalla selitystä perinteisen myönteiseen suhtautumiseemme alkoholia kohtaan. (Peltonen 1988, 52.)

johon on ajateltu Suomessakin elimellisesti kuuluneen syntisiä salakapakoita ja jazzin hurmaa. Vaikka Olavi Paavolainen kirjoitti vuonna 1926 leikkotukan kuuluvan “peräseinäjokelaiseenkin naisprofiliin” – ja valokuvista päätellen ilmiö ei ollut vieras viitasaarelaisenkaan naisväen keskuudessa – , hänen ihailmansa maailma oli silti kovin kaukana tämän työn keskisuomalaisesta maalaispitäjistä.³⁷ Silti uusi “moderni elämä”, radiokoneet, henkilöautot ja matkailijakodit – sekä salakuljetussprii – , tulivat vähitellen sinnekin.³⁸ Tätäkään prosessia ei ole oikeastaan Suomessa tutkittu, vaikka se olisi oleellisena apuna 1920-luvun maaseudun henkisen ilmapiirin ymmärtämiselle.

Kieltolain aika merkitsee suomalaisen alkoholipolitiikan historiassa tähänastista valtion sääntelyn ja valvonnan huippuhetkeä. Sitä ennenkin oli kyllä ollut olemassa erilaisia erityisesti kotipoltoa rajoittaneita kieltolakeja, kuten Kustaa III:n vuonna 1772 säätämä.³⁹ Tuollainen, vuonna 1892 voimaan tullut kieltolaki oli jo ennestään voimassa myös kieltolain alkaessa. Lisäksi tämän vuosisadan alkuun mennessä lähes koko maaseutu oli kuivattu paikalliskielloilla, joita voi henkisesti pitää nuoren tasavallan kieltolain edeltäjinä. Ne perusteltiin lähes puhtaasti järjestyksenpitoon liittyvillä tai moraalis-terveydellisillä syillä, kun taas esimerkiksi Ruotsin vallan ajan kieltolakien taustalla olivat myös käytännölliset taloudelliset intressit kuten viljapula,⁴⁰ sekä valtion ja esivallan halu jo tuolloin monopolisoida alkoholin myynti ja valmistus omaksi etuoikeudekseen sekä

³⁷ Ritva Hapuli käsittelee väitöskirjassaan Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* -teosta ja tämän käsitystä modernista. Hapulien mukaan Paavolainen esitti Suomen sulkeutuneena ja maaseudun rauhaan vetäytyneenä Euroopan syrjäseutuna. Silti hän oli valmis myöntämään, ettei suomalainen maaseutukaan ollut enää tyystin vailla nykyaikaisen elämän kosketusta. Lyhyttukkainen nainenhan oli 1920-luvulla merkittävä modernin symboli. (Hapuli 1995, 60-61.) Samoja kysymyksiä tarkastelevat myös Kari Immonen, Katariina Mäkinen ja Tapio Onnela johdantoartikkelissaan teokseen *Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna*. (Immonen 1992, 7-17.)

³⁸ Vuoden 1928 piispantarkastuksen yhteydessä Viitasaaren seurakunnan kirkkoherra toteaa, että “viime aikoina seurakuntalaiset ovat hankkineet jonkin verran radioita”. (TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.) Myös Jurvansalon työväenyhdistys viritti keväällä 1928 keskustelun ‘ration’ ostamisesta työväentalolle, ja seuraavana syksynä ostotoimikunta hankkikin sellaisen. Radio kuitenkin päätettiin myydä vuotta myöhemmin, koska se “ei vastannut toivomuksia”. (TA, Jurvansalon ty:n ark., 363.2.; kuukausikok. ptk:t 4.3.1928, 16.9.1928, 1.9.1929.)

³⁹ Mäntylä 1995, 13. Teos on samalla hyvä perehdytys kustavilaisen kauden alkoholipolitiikkaan yleensä, vaikka Mäntylän johtopäätökset aikakauden suomalaisesta alkoholikulttuurista jäävät ohuiksi.

⁴⁰ Mäntylä 1995, 13-15.

kontrolloida ja sivilisoida rahvaan käytöstä.⁴¹ Vuosien 1919-1932 kieltolain kaltainen alkoholin täyskielto oli kuitenkin ennennäkemätön. Aiemmat kiellot olivat rajoittaneet lähinnä viinan kotipolttoa ja anniskelua koskettaen ankarimmin maaseutua. Nyt kiellettiin kaikenlainen alkoholin käsittely, nauttiminen ja hallussapito suurten rangaistusten uhalla, tavoitteena saada alkoholinkäyttö maassamme loppumaan kokonaan. Laki ei tietenkään vaikuttanut toivotulla tavalla. Nämä rajoitukset vain muuttivat ihmisten juomatapoja. Alkoholikulttuuri ei kuollut tai edes kitunut, vaan mukautui rajoituksiin ja jatkoi elämäänsä ehkä entistä monimuotoisempana.

Jos mentaliteetti on jotakin syvärakenteista, hidasta ja pitkäkestoista ainesta ajattelussa, kuvaten tietyn ajan ja paikan ihmisten yhteistä tapaa jäsentää maailmaa, Matti Peltosen suomalaisen historian tutkimukseen luoma käsite alkoholimentaliteetti merkitsee alkoholiajattelun ja -kulttuurin syvärakennetta. Tässä työssä ei ole tarkoitus tuota käsitettä käyttäen jo mentaliteetti-sanalla monitulkintaisuuden vuoksi.⁴² Selkeämpää on puhua esimerkiksi alkoholikulttuureista ja alkoholiasenteista, ihmisten ajattelun vaikutuksesta heidän toimintaansa. Monikkomuoto on tärkeä, koska yhden yhtenäisen ”mentaliteetin” sijasta on tunnistettava Viitasaarenkin kohdalla useita samanaikaisia. Työn ehkä tärkeimpänä tavoitteena onkin niiden vieminen paikalliselle tasolle ja tavoittaa joitakin ihmisten käytöstä ja asenteita määränneitä tekijöitä.

Varsin huvittavaa on se, että käytettävissä olevan lähteistön valossa katse viitasaarelaiseen 1920-lukuun muodostuu luonnostaan hyvinkin ”matalaksi”. Marginaaliin vajoavat helpoimmin Viitasaaren ylemmät sosiaaliluokat, kun taas

⁴¹ Jälkimmäistä tulkintaa on painottanut erityisesti Kustaa H.J. Vilkuna artikkelissaan *Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700 -luvun Suomessa* (Vilkuna 1995).

⁴² Käsite sinällään, puhumattakaan ”mentaliteettihistoriasta”, on tosiaan kovin monitulkintainen ja ongelmallinen, eikä Peltonenkaan sitä onnistu kovin tyydyttävästi täsmentämään. ”Mentaliteettien” ja ideologioiden samanaikainen eriaikaisuus ei lainkaan yksinkertaista tilannetta, saati sitten vanhakantainen käsitys mentaliteeteista yleispätevänä ”kansanluonteena”. Silti Peltosen tiivistys uusista lähestymistavoista on jotenkin osuva ja antaa jopa tavoiteltavia näkökulmia: ”Tutkittavaksi on nostettu inhimillisen toiminnan kiteytyneitä muotoja, käytäntöjä, joissa ihmisen ajattelun ja käyttäytymisen suhde on mielenkiinnon kohteena.” (Peltonen 1992a, 16.) Laajempaa pohdiskelua aiheesta ja tutkimuskohteista Haapala 1989, 20 ja eteenp.; Heikkinen 1993, 5-43; Peltonen 1992a, 6-31.

rahvaan edesottamuksista on tietoa varsin kattavasti. Marginaalisuus ei välttämättä ole kiinni lähteistön tuottajien yhteiskunnallisesta dominanssista. Epämääräinen “yleinen mielipide” kieltolaista on huomattavan eri asia kuin viitasaarelaisten vastaavat, puhumattakaan yksittäisten ihmisten suhteesta alkoholiin. Kieltolain tapauksessa myös erot kaupungin ja maaseudun välillä olivat huomattavat. Tämä pätee sekä alkoholikulttuurin käytäntöihin, rikollisuuslukuihin että valvonnan intensiteettiin.

Työn teoreettisena lähtökohtana voi pitää kieltolain, alkoholikäytön ja moraalien ympärille vähitellen kehittynyttä valtakunnallista ja paikallista normijärjestelmää. Kyse on paitsi juridisista, ennen kaikkea siveellis-moraalisista normeista, joista osa oli vuosisataista perua. Välittöminä tavoitteina oli rakentaa niiden avulla nuorta kansakuntaa tai vaikkapa ylläpitää yhteisön järjestystä ja koherenssia. Norbert Eliaksen teorian keskiajalla alkaneesta länsieurooppalaisen kulttuurin “sivilisaatioprosessista” on yleensä tulkittu kuvaavan sivistyneistön käytöskoodien vähittäistä mutta vääjäämätöntä leviämistä alempiin kansankerroksiin.⁴³ Teorian sopivuus Viitasaaren tapaukseen on kuitenkin kyseenalaista. Eräässä mielessähän prosessi ei koskaan kauniisti täydellistynyt, ei ainakaan enää 1900-luvun Suomessa. Suomalainen työväestö eristäytyi kansalaissodan jälkeen pitkälti omaan järjestöverkkoonsa ja ryhtyi rakentamaan sen avulla uutta työväensivistystä. Aktiivista vuorovaikutusta “ylhäältä” “alas” ei ollut eikä sivilisaatioprosessikaan voinut näin toimia Eliaksen tarkoittamassa mielessä.

Työn aikarajaus asettuu sinänsä luontevasti koko kieltolaki-aikaan, koska siitä on vaikeaa erottaa mitään tiettyä osaa erityistarkasteluun. Kansalaissotaa voi pitää tässä suhteessa merkittävänä vedenjakajana, ja oikeastaan pohjimmiltaan on kyse koko sen jälkeisen eli maailmansotien välisen ajan asenneilmastosta Viitasaarella

⁴³ Sivilisaatioprosessista ja sen soveltamisesta esim. Elias 1982, Lehtonen 1994 ja tuon “laskeutuvien kulttuurin hypoteesin” kritiikistä esim. Knuutila 1994, 25-27; Matikainen 1995, 11-12. Itse asiassa Matti Peltosen havainnon mukaan 1930-luvulla teoriansa luoneen Eliaksen mielestä ”sivistyksen” leviäminen rahvaan keskuuteen oli tuolloin vasta edessä (Peltonen 1992a, 117-118), eli oikeastaan hänen ajattelutapansa ei juurikaan poikennut suomalaisen sivistyneistön samanaikaisista tuntemuksista.

ja Suomessa yleensä. 1920-luku oli eräänlainen murroskausi, jolloin monet uudet ajatukset saavuttivat jopa Suomen syrjäseudut. Kieltolain säätäminen sen sijaan oli, kuten myöhemmin tulee esiin, sotaa edeltävän ajan hanke. Tästä on myös haettu selitystä lain alusta alkaen heikolle kannatukselle suurten kansalaisryhmien piirissä. Sekä teoreettisessa mielessä että lähdetodistusten valossa lain 'epäajankohtaisuus' omana aikanaan tuntuu todennäköiseltä.

Työn perusjäsentely jakaantuu neljään osaan. Ensin selvitetään, millaiset viralliset ja epäviralliset, yleiset ja paikalliset normit ja käsitykset säätelivät suomalaisten ja erityisesti viitasaarelaisten käytöstä ja suhdetta alkoholiin. Mihin nuo ideologiat ja käytösihanteet perustuivat? Kuka niitä ylläpiti? Miten olivat viitasaarelaiset sosiaaliryhmät muotoutuneet ja millaisina ne toisensa näkivät? Toisena teemana on käytäntö, eli viitasaarelainen alkoholikulttuuri kieltolakiaikana. Keskeiseksi nousevat sellaiset kysymykset kuin mitä juotiin, kuka ja missä joi, myi, osti ja valmisti alkoholia. Tarkastelun painopisteitä määräävät pitkälti käytössä olevat lähteet, siksi pitää myös miettiä, mitä osia alkoholikulttuurista ne *eivät* paljasta. Asiaa on joka tapauksessa pakko lähestyä alkoholirikollisuudesta käsin, koska oikeastaan vain tuomiokirjoista on mahdollista selvittää laajasti ja mikrotasolla alkoholin kanssa tekemisissä olleiden taustaa ja alkoholikulttuurin käytäntöjä.

Ja vielä kolmantena pääkysymyksenä on viitasaarelainen kieltolakikontrolli ja -asenteet, joka paljolti kutoutuvat yhteen sekä toistensa että olemassaolleen normijärjestelmän kanssa. Ensin pitää kysyä, ketkä Viitasaarella sekä virallisesti että epävirallisesti valvoivat alkoholilainsäädännön noudattamista. Näitä tahoja olivat ainakin viranomaiset, kunta ja seurakunta, iltamatilaisuuksia järjestäneet työväenyhdistykset ja nuorisoseurat sekä niin kutsutut tavalliset ihmiset. Entä miten nämä kaikki ryhmät suhtautuivat kieltolakiin tai alkoholiin yleensä? Kannattivatko vai vastustivatko he sitä, ja miten se ilmeni? Osittain vastaukset ovat itsestäänselviä, toisinaan ne pakenevat yhtä selvää tulkintaa. Lopuksi kootaan vielä yleiskuvaa kieltolain ilmenemismuodoista ja pitkäkestoisista vaikutuksista sekä Viitasaarella että suomalaisella maaseudulla yleensä.

Tutkimuksessaan 1500-1700 -lukujen suomalaisesta juopumuskulttuurista Kustaa H.J. Vilkuna toteaa, että “tutkiessaan päihteiden käyttöä tulisi melkein unohtaa siihen liitetty rikollisuus”. Tämän hän perustelee sillä, että rikoksesta tulee tutkimuksessa helposti määräävin tekijä, jonka kautta tai heijastuksena alkoholinkäyttöä tarkastellaan.⁴⁴ Tässäkin työssä rikos tai rikostilastot sinänsä on yritetty jättää sivuosaan. Ne parhaimmillaankin tarjoavat vain lähtökohdan monimuotoisille tulkinnoille. Tutkijalle alkoholin kriminalisointi on oikeastaan mainio asia, koska se laajentaa huomattavasti lähdepohjaa tuomalla oikeudelliset asiakirjat mukaan lähteistöön. Tietoja on siis säilynyt eniten henkilöistä, jotka olivat yhteiskunnan silmissä poikkeusyksilöitä, kriminaaleja, ja tämä tosiseikka täytyy koko ajan pitää mielessä. Toisaalta paljastuneet kieltolain rikkojat ovat todistettavasti todella juoneet, myyneet ja valmistaneet alkoholia, ja siksi tuomiokirjat ovat ainutlaatuinen lähde ajan alkoholikulttuurin tutkimukselle. Lisäksi alkoholilainsäädäntöä vastaan toimineet eivät monenkaan aikalaisen mielestä olleet rikollisia sanan varsinaisessa merkityksessä. Omalla tavallaan myös heidän rikosrekisterinsä paljastavat saman asian. Suurin osa on tuomittu vain alkoholirikoksista ja niiden lisäksi korkeintaan joistakin pikkurikkeistä.

Tässä työssä keskeisiä lähteitä ovat vuosien 1919-1932 Viitasaaren käräjäoikeuden varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat, eli tuomiokirjat.⁴⁵ Ne sisältävät sekä tuomioluettelot että varsinaiset oikeudenkäyntipöytäkirjat. Perusasioina jälkimmäisistä käy ilmi tuomitun nimi, kotipaikka – viitasaarelaisista kotikylä – ja ammatti tai sosiaalinen status sekä tietysti rikoksen laatu ja annettu tuomio. Lisäksi oikeudenkäyntipöytäkirjoissa on vaihtelevan laajuisia selostuksia rikoksen tapahtumaolosuhteista sekä todistajanlausunnot, jotka antavat ainutlaatuista informaatiota paitsi rikokseen liittyvistä faktoista myös todistajien asenteesta asiaa ja syytettyä kohtaan. Liitteenä on aina syytetyn

⁴⁴ Vilkuna 1995, 211.

⁴⁵ Varsinaisia käräjiä pidettiin kaksi kertaa vuodessa, suuret talvi- ja syyskäräjät. Niissä käsiteltävien asioiden määrä saattoi nousta yli kahteensataan juttuun. Lisäksi istuttiin tarpeen vaatiessa vaihteleva määrä välikäräjiä, parhaimmillaan noin kuusi kertaa vuodessa. Niissä käsiteltiin vain hyvin raskaita, aikaavieviä tai kiireellisiksi koettuja asioita. Kieltolakirikostapauksissa lähes kaikki kiinnostavimmat ja monimutkaisimmat jutut otettiin esiin nimen omaan välikäräjillä.

virkatodistus ja rikosrekisteriote sekä toisinaan poliisikuulustelupöytäkirjoja ja muita juttuun liittyviä papereita. Tuomiokirjoista on mahdollisuus lukea rivien välistä ja oikeudenkäyntikielen takaa paljonkin paikallisista alkoholiasenteista ja -käytännöistä, ihmisten välisistä suhteista sekä elämästä Viitasaarella yleensä. Kuten Arvi Korhonen on kirjoittanut, “tulee kuvatuksi suurempi tai pienempi kappale sitä ympäristöä, jossa tapahtuma on suoritettu”.⁴⁶

Paikallisviranomaisten tuottamia keskeisiä lähteitä ovat Viitasaaren kunnan kunnallislautakunnan vuosikertomukset sekä raittiuslautakunnan pöytäkirjat. Vuosikertomukset ovat kunnallislautakunnan esimiehen laatimia katsauksia kunnan ja kunnallisten lautakuntien toimintaan edellisen vuoden aikana. Eniten tilaa niissä saavat talousasioiden, sosiaalihuollon ja koululaitoksen esittely. Näitä kolmea sektoria pidettiin varmasti tärkeimpinä ja niiden järjestely nieli suurimman osan kunnan voimavaroista. Kieltolain paikallisesta vapaaehtoisvalvonnasta vastannut raittiuslautakunta perustettiin Viitasaarelle vuonna 1920 ja viimeisen kerran se kokoontui vuoden 1931 loppupuolella, vähän ennen kieltolaista järjestettyä kansanäänestystä. Sen toiminnastaan tuottamat pöytäkirjat ovat hyvin suppeita eivätkä kuvaa juuri lainkaan käytyjä keskusteluja, vaan niihin on kirjattu ainoastaan tehdyt päätökset. Lisäksi lautakunta oli leimallisesti raittiusmielinen, mikä antaa kokouspöytäkirjoille oman sävynsä sekä määrää niiden tulkintaa.

Vielä enemmän mikrotasolle menevinä lähteinä on käytetty viitasaarelaisten työväenyhdistysten ja nuorisoseurojen säilyneitä arkistoja. Molemmat liikkeet olivat suuria vaikuttajia Viitasaaren huvielämässä järjestäen iltamia ja muita tilaisuuksia, joissa alkoholia liikkui. Toisaalta ne olivat myös julkisesti ja maanlaajuisesti kieltolakimielisiä. Tämä ristiriita on kiinnostava, ja leimaa

⁴⁶ Korhonen 1945, 11. Ajan tuomiokirjatutkimusten hengessä Korhonen korostaa käräjöpöytäkirjojen ainutlaatuista luonnetta selvitettäessä esimerkiksi kansanomaisia oikeuskäsityksiä, kansan yksityiselämään kuuluvia seikkoja tai murroskausien vaikutusta ihmisten käytökseen. Artikkelissaan hän viittaa lähinnä 1600-luvun käräjöpöytäkirjoihin, mutta lähes kaikki sanottu pätee yhtä lailla tämän vuosisadan tuomiokirjojen tulkintaan. (Korhonen 1945, 10-13.) Huomionarvoista on se, että Korhonen esitti nykyistä mikrohistoriallista lähestymistapaa muistuttavan tulkintamallinsa kymmeniä vuosia ennen sen todellista läpilyöntiä suomalaisessa historian tutkimuksessa. Nykytulkintoja tuomiokirjojen käytöstä mikrohistoriallisen tutkimuksen lähteenä esim. Heikkinen 1986, 231-236; Matikainen 1995, 28-29.

yhdistysten kokousten pöytäkirjoja ja monia muita säilyneitä asiakirjoja. Näitä ovat esimerkiksi sekalaiset järjestölehdet ja nuorisoseurojen ylläpitämien itsekasvatuksellisten kotiopintoseurojen pöytäkirjat. Valitettavasti säilynyt aineisto on määrältään hyvin vaihtelevaa, sijainniltaan hajaantunutta ja voimakkaasti painottunut työväenyhdistysten puolelle. Mukana on arkistoja yhteensä kymmeneltä työväenyhdistykseltä ja kahdelta nuorisoseuralta, eikä tämä voimasuhde täysin tee oikeutta jälkimmäisille. Nuorisoseurojen osalta ei tietojen puutetta juurikaan paikkaa Mirja Suuniityn *Keski-Suomen nuorisoseurojen historia*.⁴⁷ Sellaisenaankin asiakirjat silti kertovat tärkeitä asioita näiden kahden järjestöryhmän asenteista ja asemasta paikkakunnalla. Hyvin kiinnostavan lisän aineistoon toisivat esimerkiksi Viitasaaren suojeluskunnan tai lottajärjestön arkistot, mutta niiden olemassaolosta ei ole tietoa.

Merkittävien virkamiesvaikuttajien, pappien ja seurakunnan, näkemyksiä kieltolakiasioista ja paikallisesta moraalista taas valottavat kahden Viitasaarella kieltolakiaikana pidetyn piispantarkastuksen asiakirjat vuosilta 1921 ja 1928. Ne sisältävät kirkkoherran kertomuksen seurakunnan tilasta sekä varsinaisen tarkastuspöytäkirjan. Pari päivää kestäneiden tarkastusten aikana hiippakunnan piispa Jaakko Gummerus saarnasi seurakuntalaisille tärkeinä pitämistään asioista sekä pohti papiston kanssa henkilökohtaisesti paikallisia kysymyksiä ja ongelmia. Apuna tässä oli juuri kirkkoherran kertomus, jossa hän toi esiin erilaisia huomioitaan paitsi seurakuntaelämästä, myös seurakuntalaisten käytöksestä ja moraalista sekä paikkakunnan tapahtumista yleensä. Sellaisenaan se on korvaamatonta dokumenttiaineistoa, kunhan muistaa ottaa huomioon kirkkoherrojen konservatiivisen uskonnollisuuden ja muut heidän käsityksiinsä mahdollisesti vaikuttaneet seikat. Vaikka pitäjä oli laaja ja ihmisten sitoutuminen kirkkoon yleisesti heikkenemässä, papiston seurakunta-käsitteeseen nojaten voidaan vielä 1920-luvun osalta tehdä tietyin varauksin yleistyksiä koko Viitasaaren tilanteesta.

⁴⁷ Suuniitty 1976. Suurin osa teoksesta on pöytäkirjojen pohjalta tehtyä historiikkimaista referaattia yhdistysten toiminnasta.

Virallisjulkaisut, kuten komiteamietinnöt ja Suomen virallisen tilaston Sosialisia erikoistutkimuksia -sarjan julkaisut tarjoavat virallisten tahojen aikalaisnäkökulman kieltolakiin. Ehkä merkittävin näistä on vuonna 1923 laadittu valtakunnallinen kieltolakitiedustelu.⁴⁸ Siinä kysyttiin tietyiltä virkamiehiltä ja muilta hyvässä tarkkailuasemassa olevilta henkilöiltä, kuten papeilta, nimismiehiltä, poliisiviranomaisilta, lääkäreiltä, osuuskauppojen hoitajilta ja kunnallislautakuntien esimiehiltä näiden henkilökohtaisiin havaintoihin perustuvaa mielipidettä paikkakunnan raittiustilanteesta ja kieltolain vaikutuksesta siihen. Kyselyn viranomaisnäkemys on toki kovin subjektiivinen, ja kuten sen loppukatsauksessa todetaan, aineisto rakentuu hataralle perustalle ja nojautuu enimmäkseen epämääräiseen muistitietoon ja arvaukseen.⁴⁹ Lisäksi tiedustelun hyödyntämisen koko laajuudessaan estää se, ettei sen alkuperäisaineistoa ei ole enää saatavilla. Kieltolakitiedustelu on kuitenkin ainoa lain voimassaolon aikana tehty koko maan kattava systemaattinen tutkimus kieltolain kannatuksesta, ja täten varsin korvaamaton. Erityisesti siihen kootut perustelut lain onnistumisen tai epäonnistumisen syistä ovat kiinnostavaa ja ainutlaatuista aineistoa aikalaismielipiteestä.

Oma lukunsa lähteistössä on vielä alkoholia käsitellyt aikalaistutkimus, joka on enimmäkseen hyvin aatteellisesti väritynyttä, oli se sitten kieltolain puolestapuhujien tai vastustajien tekemää.⁵⁰ Myös sotien välisen ajan niin kutsuttu tieteellinen alkoholitutkimus teki parhaansa legitimoidakseen valtion holhouksen. Tunnetuin tämän alan tutkijoista oli Veli Verkko, joka ajan sosiaalidarwinismin hengessä loi 1930-luvulla teoriansa huonon "alkoholireaktion" eli alkoholin sietokyvyn periytyvyydestä suomalaisten geneeissä. Nykyajan näkökulmasta hänen tutkimustensa ansiona on lähinnä oivallus humalakäyttäytymisen

⁴⁸ Myös Pekka Kuusi suomi tiedustelua klassikoksi nousseessa 1950-luvun tutkimuksessaan *Alkoholijuomien käyttö maaseudulla* (Kuusi 1956). Kieltolakitiedustelu on julkaistu vuonna 1925 Sosialisia erikoistutkimuksia -sarjassa järjestysnumerolla VII. Tästä lähtien teokseen viitataan nimellä *Kieltolakitiedustelu 1923*.

⁴⁹ Kieltolakitiedustelu 1923, 208*.

⁵⁰ Hyvä yleisesittely ja -analyysi vuosisadan alun aikalaistutkimuksesta on Matti Peltosen Alkoholipolitiikka-lehdessä ilmestyneessä artikkelissa *Alkoholitutkimus ja historia* (Peltonen 1990).

biologisesta taustasta.⁵¹ Verkon työtä arvosteltiin jo hänen omana aikanaan, ja vaikka hänen teoriansa nauttivat laajaa hyväksyntää, ei se suinkaan ollut kiistatonta.⁵²

Kieltolakia on Suomessa tutkittu varsin vähän, ja tutkimus on suuntautunut lähinnä lain poliittiseen puoleen sekä jännittävänä pidettyyn pirtun salakuljetukseen.⁵³ Ehdoton edelläkävijä lain sosiaalishistoriallisen puolen tutkimuksessa on ollut Matti Peltonen. Hänen töissään on ongelmia esimerkiksi lähteistön yleisluontoisuuden vuoksi, mutta positiivista kyllä Peltonen on kuitenkin saanut puhkikalutuista lähteistä, kuten oikeustilastoista, kieltolakitiedustelusta ja komiteanmietinnöistä esiin uusia näkökulmia sekä tehnyt niistä rohkeita johtopäätöksiä. Ennen kaikkea hän on vienyt suomalaisen kieltolakitutkimuksen aivan uudelle tasolle, jossa alkoholikieltoa tarkastellaan ihmisten arkipäivään vaikuttavana tekijänä. Matti Peltonen tutkimuksen arvoa ei voi missään tapauksessa väheksyä, vaikka hänen tulkintansa ovatkin monelta osin kyseenalaistettavissa. Hän on itsekin kritisoinut suomalaista alkoholitutkimusta väittäen sen aivan oikein keskittyneen vain valtiolliseen alkoholipolitiikkaan ja raittiusliikkeen kehitykseen.⁵⁴

Rakenteellista ja aatteellista taustaa suomalaiselle alkoholinkäytölle ovat Peltonen lisäksi selvittelleet esimerkiksi Satu Apo ja Kustaa H.J. Vilkuna. Apon näkökulma asiaan on ennen kaikkea etnologinen ja kulttuuriantropologinen. Hän käyttää tärkeimpänä lähteistönään muistitietoa ja etnografisia kuvauksia ja pohtii toisinaan liian vähän informanttiansa lausumien todellista todistusarvoa. Hänen rohkea, sosiologiaan viittaava teorianmuodostuksensa on kuitenkin alkoholikulttuurin tutkimuksen saralla ainutlaatuista Suomessa. Kustaa H.J. Vilkuna taas on massiivisen tuomiokirja-aineiston avulla selvittänyt hyvin kattavasti uuden ajan alun suomalaista juopumusta, sen ilmenemismuotoja ja ajallisuutta

⁵¹ Tarkemmin aiheesta Virkkunen 1989.

⁵² Verkkoon kohdistuneesta kritiikistä Jaakkola 1986, 24-33.

⁵³ Ensin mainittua tutkimussuuntaa edustaa esimerkiksi Kallenautio 1979, jälkimmäistä taas Pullat 1993.

⁵⁴ Peltonen 1990, 76.

lähtökohtanaan esivallan taholta kansaan kohdistuneet sivilisointi- ja kontrollipyrkimykset. Ruotsin vallan ajan viinankeittoa tutkineella Ilkka Mäntylällä taas on töissään kovin auktoriteettikeskeinen ote, eikä hän juuri puutu kansan alkoholikulttuurin käytäntöihin. Vielä tavalla tai toisella keskeisiä tässä työssä ovat eräät kansalaissotaa edeltänyttä tai seurannutta yhteiskunnallista tilannetta sekä työväestön asemaa ja maailmankuvaa tarkastelevat tutkimukset. Inspiraation lähteenä kieltolain paikallisnäkökulman suhteen on toiminut Risto Alapuron tutkimus kansalaissodasta satakuntalaisessa Huittisten pitäjässä, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*.

2. Normit ja asenteet alkoholikieltoa ylläpitämässä

2.1. Päätymätön sota – alkoholi lainsäädännössä

Vanhat paloviinasäännökset korvannut asetus ”alkoholipitoisten aineiden valmistuksesta, maahantuonnista, myynnistä, kuljetuksesta ja varastossapidosta” tuli voimaan 1.6.1919.⁵⁵ Vuoden 1921 uudistuksen yhteydessä se sai virallisestikin nimen kieltolaki. Samalla siinä siirryttiin uuteen päiväsakkojärjestelmään.⁵⁶ Rikoksista voitiin tuomita joko sakko- tai vankeusrangaistukseen, vaikka käytännössä vankeutta saivat vain aivan vakituiset lainrikkijat, kuten ammattimaiset alkoholin myyjät.⁵⁷ Ammattimaiseen myyntiin ei tarvittu edes suurta taustaorganisaatiota, tämän todistavat useat jatkuvasta pontikanmyynnistä Viitasaarella vankeuteen tuomitut. Kieltolaki alkoi 1920-luvun loppupuolella kuitenkin radikaalisti kasvattaa vankien määrää, kun varattomat – jollaisia Viitasaaren tapauksessa valtaosa lain rikkojista oli – menivät vankilaan suorittamaan sakkorangaistustaan. Sakkosummat olivat monien tuloihin nähden hyvin suuria. Juopumuksesta sai sen vakavuuden ja humalaisen käytöksen mukaan

⁵⁵ Asetus kokonaisuudessaan Suomen asetuskok. 1917 / nro 29. Kieltolakia edeltäneistä paloviinasäännöksistä lisää Kom.miet. 1926a, 7-14.

⁵⁶ Suomen asetuskok. 1922 / nro 158-162. Myös Kom.miet. 1921 sisältää kokonaisuudessaan tämän ”ehdotuksen kieltolaiksi”.

⁵⁷ Esim. Kallenautio 1979, 27.

kymmenestä kolmeenkymmeneen päiväsakkoa, viinan myynnistä tai valmistuksesta 75:stä jopa 150:een. Uusittu tai jatkettu rikos aiheutti helposti ehdottoman vankeustuomion, jonka kesto oli tapauksesta riippuen parista kuukaudesta aina vuoteen.

Kieltolaki kielsi yli kaksi tilavuusprosenttia alkoholia sisältävien aineiden valmistuksen, maahantuonnin, myynnin, kuljetuksen ja varastossapidon muihin kuin lääkinnällisiin, teknisiin ja tieteellisiin tarkoituksiin. Varsinaiset kieltolakirikkomukset oli laissa jaoteltu kuuteen ryhmään. Näitä olivat alkoholipitoisten aineiden luvaton valmistus, maahantuonti, myynti, kuljetus ja varastossapito sekä niin sanotut muut kieltolakirikokset.⁵⁸ Juopumuspykälät eivät sisältyneet kieltolakiin, mutta niiden rikkominen liittyi käytännössä kyllä tiiviisti kieltolain rikkomiseen. Selvää on, että lainsäädännön noudattamisen kontrollointi osoittautui pian mahdottomaksi. Lain toimeenpano jakaantui vuoteen 1930 saakka valtakunnallisesti kolmelle taholle, sosiaaliministeriön raittiusosastolle, poliisiviranomaisista vastanneelle sisäasiainministeriölle sekä valtionvarainministeriön alaiselle tullilaitokselle. Tämä teki tilanteesta entistä sekavamman ja hankaloitti valvontaa. Paikallisella tasolla tapahtuneesta käytännön valvonnasta huolehtivat luonnollisesti poliisiviranomaiset, joiden toimintaa johtivat maaherrat.⁵⁹

Kieltolaki- ja alkoholirikosten määristä vuosina 1919-1932 tehdyt tilastot eivät ole kovin vertailukelpoisia keskenään johtuen lain muuttumisesta kesken tarkasteltavan kauden. Tämä pätee ennen kaikkea juopumuksesta tuomittujen määriin. Rikokseksi katsottavalla juopumuksella oli nimittäin kieltolain aikana kolme määritelmää. Vuoden 1922 alkuun saakka oli voimassa vanha laki, jonka perusteella sakkoja sai vain juopumuksesta, johon liittyi "pahennuksen herättämistä" – eli häiritsevää käytöstä – julkisella paikalla. Lain tiukennuksen jälkeen riitti, että ylipäänsä esiintyi alkoholia nauttineena.⁶⁰ Tämä johti käsittämättömiin tilanteisiin ja vakaviin tulkintavaikeuksiin. Juopumuksesta

⁵⁸ Rikosten perinpohjaista tilastollista analyysia esim. Kom.miet. 1926a, 53-61 ja SVT XXXII:VI.

⁵⁹ Kallenautio 1979, 13-14.

⁶⁰ Alkoholirikokset, 28.

jaettujen tuomioiden määrät kasvoivat huimasti. Valtakunnallisesti esimerkiksi vuonna 1927 kaikista yleisissä oikeusistuimissa tuomituista henkilöistä 64 % oli syyllistynyt juopumukseen.⁶¹ Vuonna 1931 juopumusrangaistukset muutettiin ennalleen, ja tuomittujen määrä romahti jälleen. Edellisen lisäksi juopumusrikollisuuden vertailtavuutta esimerkiksi kieltolakia edeltävään tai sen jälkeiseen aikaan hankaloittaa se, että myös juopumuksen valvonta oli tiukempaa ja siitä kiinnijäämisen todennäköisyys suurempi kieltolokiaikana kuin sen ulkopuolella.

On arvioitu, että alkoholin tarjontaa ylläpitäneistä kieltolakirikoksista olivat valtakunnallisesti merkittävimpiä pirtun salakuljetus ja apteekkien harjoittama laiton reseptimyynti. Niihin verrattuna laiton valmistus, eli lähinnä viinankeitto, oli varsin mitätöntä. Sisäsuomalaisella maaseudulla se kuitenkin näytteli paikoittain hyvin merkittävää osaa erityisesti kieltolain alkuvuosina. Alueellinen vaihtelu alkoholirikosten määrän ja laadun suhteen olikin huomattava. Merkittävimmän rajan voi tässä suhteessa vetää kaupunkien ja maaseudun välille. Määrälliset erot – kaupunkien suuremmat tuomittujen määrät – selittyvät tosin pitkälti kaupunkien tehokkaammalla kontrollilla.

Voi vielä miettiä, muuttiko kieltolain voimaantulo maaseudun osalta oikeastaan yhtään mitään verrattuna edelliseen puoleen vuosisataan. Viinan kotipolton kieltävä laki tuli voimaan jo vuonna 1866. Väkevien juomien vähittäismyynti ja anniskelu maalaiskunnissa oli kielletty vuonna 1886. Vuonna 1883 oli kunnille annettu oikeus säännöstellä myös oluen ja muiden mietojen juomien vähittäismyyntiä alueellaan, ja vuonna 1895 myös niiden anniskelu pääsi kunnallisen kiello-oikeuden piiriin. Vuosisadan vaihteeseen mennessä oli oluen vähittäismyynti maaseudulla kokonaan loppunut.⁶² Paikalliset järjestyssäännöt rajoittivat alkoholin käyttöä ja humalassa esiintymistä suurimmalla osalla maalaispaikkakunnista, niin myös Viitasaarella. Oikeastaan ainoa formaali muutos tilanteeseen kieltolain myötä syntyi siitä, että kiellot siirtyivät koskemaan myös

⁶¹ Verkko 1942, 31.

⁶² Kuusi 1956, 29-31.

kaupunkeja, joista ei enää voinut käydä hakemassa laillista viinaa. Tuskin viitasaarelaisten kaupunkireissut – lähimmän kaupungin ollessa huonon tien takana sadan kilometrin päässä – olivat kuitenkaan kovin yleisiä viime vuosisadan puolella. Alkoholin tarve oli opittu tyydyttämään muulla tavoin jo vuosikymmeniä ennen kieltolakia.

Rikollisuustilastojen yleisen moraalistatistisen aikalaistulkinnan mukaan kieltolaki myös lisäsi muuta rikollisuutta sekä vähensi yleistä lainkunnioitusta.⁶³ Väitteitä on perusteltu ennen kaikkea kieltolakiakaisella henkirikollisuuden kasvulla – etenkin kun sen määrä kääntyi laskuun heti lain kumoamisen jälkeen – sekä väärin valojen yleistymisellä.⁶⁴ Klassisessa teoriassaan Veli Verkko liitti yhteen runsaan alkoholinkäytön ja väkivaltarikollisuuden toisistaan suoraan riippuvaisina tekijöinä. Väkivallan lisääntymistä hän perusteli sillä, ettei suomalaisten “helposti ärtyvä ja laumasieluinainen kansanluonne” kestänyt aikakauden suuria mullistuksia, vaan reagoi niihin voimallisesti.⁶⁵ Neljäkymmentä vuotta edellistä myöhemmin Heikki Ylikangas on kuitenkin esittänyt hypoteesin, että 1920-30 lukujen väkivallanaallolla ei ollut ainakaan suoraa yhteyttä alkoholitalanteeseen, vaan ennemminkin se oli suoraa jatkumoa maailmasotaa edeltävän ajan kehitykselle ja osoitus alempien kansanosien patoutuneen joukkovoiman purkautumisesta ja näiden protestin puhkeamisesta.⁶⁶ Tämä tulkinta on tietynlainen yksinkertaistus, mutta ainakin se nostaa alkoholin rinnalle

⁶³ Moraalistatistiikasta suomalaisena ilmiönä Jaakkola 1986, 20-24.

⁶⁴ Kallenautio 1979, 31; Verkko 1942.

⁶⁵ Verkko 1936, 343. Myös esimerkiksi ”alkoholikysymystä selvittämään asetetun komitean” tuottaman mietinnön loppupäätelmissä vuodelta 1931 todetaan, että *”ihmisten keskeisessä kanssakäymisessä sellaiset tilanteet, joissa ihmiset ovat alkoholin vaikutuksesta kiihtyneessä tai samentuneessa mielentilassa voineet johtua väkivaltarikoksiin, ovat vuosina 1920-1929 olleet paljon lukuisampia kuin vuosina 1904-1913”*. (Kom.miet. 1931, 49.)

⁶⁶ Ylikangas viittaa vuosina 1905-13 tapahtuneeseen henkirikollisuuden kasvuun, jonka vain I maailmansota ja kansalaissota väliaikaisesti katkaisivat. Perustelut protestin puhkeamiselle hän taas löytää alempiin väestönsosiin kohdistuneen epävirallisen kontrollin heikentymisestä. (Ylikangas 1976, 316-319.) Myöhemmin hän on erityisesti korostanut alenevan säätykierron aiheuttaman frustraation merkitystä väkivallan puhkeamisessa. (Ylikangas 1985, 235-237.) Myös Jussi Pajuojja on omaksunut samantyyppisen, mutta yksioikoisemman selitysmallin. Hän perustelee 1920-30-lukujen tilannetta frustraatioaggressioksi nimittämällä tekijällä, johon hänen mukaansa vaikuttivat kiivas muuttoliike, maan sosiaaliset ristiriidat sekä työväen pettymys valtaapitävien haluttomuuteen korjata välittömästi vallitsevat epäkohdat (Pajuojja 1987, 173-182.)

päivänvaloon ajankohdan todelliset yhteiskunnalliset ongelmat ja muutostekijät rikollisuuden selittäjänä.

Aikalaiset eivät edellistä ei juurikaan ottaneet huomioon, vaan esimerkiksi kieltolain rikkomista perusteltiin Verkon hengessä sota-aikana tapahtuneella kansan moraalien heikkenemisellä tai kieltolaki – joka siis oli Venäjän väliaikaisen hallituksen vahvistama – leimattiin ”punaiseksi laiksi”, jota venäläisvastaiseksi väitetty kansa ei voinut kunnioittaa.⁶⁷ Väitettä kieltolaki- ja muun rikollisuuden suorasta yhteydestä ei tue ainakaan se, että Viitasaarella valtaosalla alkoholilakien rikkojista rikosrekisteri koostui vain ja ainoastaan kieltolaki- ja juopumusrikoksista. Mitään systemaattista ajautumista kieltolakirikosten kautta esimerkiksi omaisuus- tai väkivaltarikoksiin ei todellakaan ole havaittavissa. Enimmäkseen aivan eri ihmiset rikkoivat kieltolakia ja muita lakeja, vaikka tästä kaavasta poikkeavia yksilöitä toki oli kaikkialla. Voi jopa väittää – ilman kovin pitäviä todisteita –, että rikollisuuden kasvun laittaminen pääosin kieltolain niskoille oli joko vastustajien keino perustella kieltolain huonoutta tai sen kannattajille uusi merkki suomalaisten ”sivilisoitumisen” keskeneräisyydestä.

Periaatteessa jokainen rikokseksi luokiteltava teko perustuu yhteiskunnassa vallitsevaan normiin.⁶⁸ Tämä tarkoittaa sitä, että lait eivät synny tyhjästä, vaan niiden taustalla on tarve virallistaa tärkeäksi ja yleisesti hyväksytyksi katsottu käyttäytymiskoodi. Ja tästä johtui kieltolain epäonnistuminen. Lain kannattajat todella kuvittelivat väkijuomien käytön olevan suomalaisten keskuudessa poikkeavaa ja niistä pidättäytymisen yhdenmukaista käytöstä. Tämä sosiaalis-tilastollinen väärinarvio on sittemmin jälkiviisaasti korjattu useilla mielipidemittauksilla.⁶⁹ Totaalinen raittius ja alkoholin käytön lopettaminen kokonaan ei ilmiselvästi koskaan ollut suurimman osan suomalaisista mielissä konkreettisesti haluttu tai hyväksytty asia. Miten voi noudattaa lakia, joka sotii omaa maailmankuvaa vastaan? Väkivallan käyttöä ja toisten ihmisten

⁶⁷ Esim. Kieltolakitiedustelu 1923, 17*, 33*, 51*-52*, 70*. Jälkimmäiseen selitykseen turvautui esimerkiksi lapuanliike kieltolain vastaisessa propagandassaan. (Peltonen 1997, 97.)

⁶⁸ Sosiaalisen normin käsitteestä kts. Allardt 1988, 58-60.

⁶⁹ Katso Allardt & Littunen 1958, 265-266.

omaisuuteen kajoamista piti ja pitää valtaosa väestöstä tuomittavana asiana ja niihin liittyvä lainsäädäntö oli yleisesti hyväksyttyä. Toista oli kieltolain suhteen, kuten edellä esitetty havainto kieltolakirikkomusten keskittymisestä muuten lainkuuliaisille henkilöille osoittaa. Jos tätä haluaa tulkita sivilisaatioprosessin kannalta, on tilanne alkoholin suhteen nähtävä joko prosessin keskeneräisyytenä tai mahdottomuutena, varmimmin jälkimmäisenä.

2.2. Kansakunnan sivistysihanteet

Kieltolain säätäminen liittyy osaltaan vuosisadan alun "kansanvalistuksen ohjelmaan", joka on muodossa tai toisessa noussut esiin vielä myöhemminkin 1900-luvun aikana ja vaikuttaa edelleen yhteiskuntamme rakenteissa.⁷⁰ On kuitenkin rankkaa yksinkertaistusta väittää, että laki syntyi yksinomaan ylempien väestöryhmien toimesta vastalääkkeenä sivistymättömälle kansalle. Matti Peltosen teoria suomalaisen viinapään käsitteestä ja sen synnystä sortuu osittain tähän yksisilmäisyyteen. Peltosen mukaan käsite syntyi vuoden 1910 tienoilla,⁷¹ pari vuotta sen jälkeen, kun eduskunta oli yksimielisesti hyväksynyt kieltolain vuonna 1907 sinettinä vuosia kestäneelle raittiusaatteen voimistumiselle ja syytöksille kansan juoppoudesta. Tilanteeseen johti omalaatuinen kehitys. Kansan alkoholinkäytön soimaus ei sinänsä ollut suomalainen ilmiö, vaan yleinen säätyläisten keskuudessa kaikkialla Euroopassa 1700- ja 1800-luvuilla. Erityistä oli se, ettei tähän ollut juuri Suomessa syytä. Vuosisadan alussa maamme oli tilastojen valossa eräs Euroopan kuivimmista maista.⁷² Alkoholin kulutus oli laskussa. Paikallisia alkoholikieltoja esiintyi ympäri maata, ja myös vuonna 1892 edellisen kerran uusittu viinan kotipolton kieltävä laki oli voimassa.⁷³ Raittiusaate kukoisti.

⁷⁰ Esim. Knuuttila 1994, 163. Esimerkiksi 1950-luvun osalta kansanvalistuksen ideologiaa tarkastelee mainiosti ja monipuolisesti teos *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*.

⁷¹ Peltonen 1988, 15, 22-25; Peltonen 1997, 63.

⁷² Peltonen 1997; 11, 64. Suomessa tuolloin kulutetun absoluuttisen alkoholin määrä asukasta kohti oli noin 1,5 litraa vuodessa, eli vähemmän kuin esimerkiksi missään muussa pohjoismaassa.

⁷³ Kom.miet. 1926a, 11; Peltonen 1988, 17.

Vaikka eduskunta vahvisti kieltolain jo vuonna 1907, jarrutti senaatti sen toimeenpanoa kymmenen vuotta vuoteen 1917 saakka.⁷⁴ Jarrutusta perusteltiin erilaisilla muotoseikoilla, mutta todellisuudessa se selkeästi johtui paitsi kauppapoliittisista syistä, myös senaatin haluttomuudesta säätää maahan rajoituksissaan niin pitkälle menevää lakia.⁷⁵ Lain toimeenpanoon kuluneiden vuosien aikana raittiusliikkeen oli kuitenkin todistettava uudelleen olemassaolonsa tarpeellisuus. Se oli saanut haluamansa, eli alkoholin täyskiellon. Lakia ei vain yrityksistä huolimatta saatu voimaan. Peltosen mukaan raittiusliikkeen johto otti argumentoinnissaan vähitellen käyttöön uuden aseensa, ajatuksen suomalaisen juomakulttuurin erikoislaatuisuudesta. Tähän liittyivät käsitykset juomatavan *kansallisesta* erityisyydestä, alkoholin *nautintatavan* erityisyydestä ja *humalakäyttäytymisen* erityisyydestä. Suomalaisten alkoholinkäytön nähtiin olevan humalahakuista ja kerralla nautittujen määrien suuria, ainakin suurempia kuin niin kutsutuilla sivistyskansoilla. Lisäksi alkoholin nauttimisen seuraus, humalatila, ilmeni vieläkin sivistymättömämpänä käytöksenä, kuten väkivaltaisuuksena.⁷⁶ Kyse ei niinkään ollut nautittujen juomien määristä, jotka ainakin suhteellisesti olivat varsin vähäisiä. Alkoholilla ja suomalaisella ”rodulla” ajateltiin olevan aivan erityinen, tavallista toimimattomampi suhde. Eli yksinkertaisesti viina oli kansalle epäsopeva juoma. Tai sama ilmaistuna Veli Verkon käsittein, suomalaiset olivat ”huonon alkoholireaktion” kansa, ja tätä oli pidettävä ”kansanluonteen pysyvänä ominaisuutena”.⁷⁷

Peltosen teorian mukaan edellinen ajatusrakenne oli seurausta siitä, että Suomen kansaa, alempia sosiaaliluokkia ei enää nähty runebergiläiseen tapaan yksinkertaisina, mutta työteliäinä ja sydämeltään sivistyneinä. Tämä epäily kansallisrunoilijamme kansankuvaa kohtaan sai myös virallisen tieteen siunauksen, kun Veli Verkko kirjasi sen tutkimuksiinsa.⁷⁸ Porvarillinen

⁷⁴ Kallenautio 1979, 11; Kom.miet. 1926a, 14-15; Peltonen 1988, 23; Peltonen 1997, 71.

⁷⁵ Tuominen 1958, 378-380.

⁷⁶ Peltonen 1988, 16; Peltonen 1997, 63-64. Peltonen käyttää preesensia puhuessaan asiasta, eli on sitä mieltä, että käsitys on vieläkin voimakkaasti läsnä jokapäiväisessä ajattelussamme. Erityisesti hän tuo tämän esiin teoksessa *Viinapästä kolerakauhuun*. (Peltonen 1988, 15-16.)

⁷⁷ Verkko 1936, 321.

⁷⁸ Esim. Verkko 1936, 226-227.

ihannekuva murtui, kansasta oli tullut pelottavaa massaa, jolla oli kyky ja halu joukkoliikkeiden muodostamiseen ja yhteiskunnallisen levottomuuden lietsontaan, kuten vuoden 1905 suurlakko – sekä myöhemmin vuoden 1918 tapahtumat – olivat osoittaneet.⁷⁹ Suomalainen viinapää oli tämän vieraan ja pelottavan joukon yksilöiden ominaisuus, jolla legitimoitiin alkoholin suhteen harjoitettava julkinen holhous.

Mutta jos sivistyneistörintaman idealistinen kansankuva todella murtui, miksi sitten kieltolain kannattajat elivät jatkuvassa valheessa lain onnistumisesta? Jo alusta asti oli selkeästi nähtävissä, ettei juomakulttuuria pystytä kieltolain avulla ainakaan rajoittamaan. Eikö kuvitelma lain positiivisesta lopputuloksesta näinkin hedelmättömien lähtökohtien perusteella ollut idealismia sekin? Tyypillinen lähestymistapa oli syyttää kieltolain vähäisestä kannatuksesta “murrosaikojen järkytysten horjuttamaa moraalista”.⁸⁰ Ikään kuin kansalaisten itseymmärrys olisi ollut hiukan yksinkertaisella ja primitiivisellä tasolla, jolta vähänkin suuremmat yhteiskunnalliset järkytykset suistivat heidät heti itsetuhoiseen ja hillittömään käytökseen. Kuitenkin nuo “murrosajat” järkyttivät todennäköisesti eniten isänmaallis-konservatiivista sivistyneistöä ja sen maailmankuvaa. Työväestön maailmankuvan pohjaksi oli muotoutunut sosialismin aate, ja suurlakon jälkeiset vuodet merkitsivät hävitystä kansalaissodasta ja poliittisesta vastarinnasta huolimatta sen menestystä. Yläluokka taas, Pertti Haapalan sanoin, kohtasi modernisoitumisen “säätö-yhteiskunnan ajatuksellisin apuvälinein”.⁸¹

Peltosen teesin keskeinen ongelma näyttää olevan alempien kansankerroksien unohtaminen pois kuviosta sekä lain säätämisen että kunnioituksen suhteen. Kuitenkin järjestäytynyt työväestökin oli 1800-luvun loppupuolella omaksunut uuden alkoholikielteen asketismin.⁸² Irma Sulkunen on osoittanut, että

⁷⁹ Apo&Ehrnrooth 1996, 34; Klinge 1972, 105; Mikkeli 1996, 123; Peltonen 1988, 26-28; Peltonen 1997, 73-75. Peltonen kuvaa tätä ilmiötä kirjallisuudentutkija Annamari Sarajaksen alun perin luomalla käsitteellä ”kansankuvan murros”.

⁸⁰ Näin tehdään esimerkiksi kieltolakitiedustelun lausunnoissa ja samaan syyllistyy vielä 50 vuotta myöhemminkin ainakin Aulis J. Alanen Santeri Alkiosta kirjoittamassaan elämäkerrassa (Alanen 1976, 643).

⁸¹ Haapala 1995, 98.

⁸² Esim. Apo 1995b, 400.

työväenliikkeen kannattajakunnan perusta luotiin nimenomaan raittiusliikkeen piirissä fennomaanien onnistuttua 1800-luvun lopussa mobilisoimaan sen jäseniksi paljon vielä hajanaista työväestöä. Kun raittiusyhdistysten toiminta joukkoliikkeinä hiipui tämän vuosisadan alussa paljolti työväenyhdistysten suosion kasvun myötä, aktiivinen raittiusideologia siirtyi niihin. Viimeistään tällöin työväenliikkeen johdon oli jo strategiseltakin kannalta tehtävä tuosta ideologiasta ohjelmallinen.⁸³ Aate jatkoi elämäänsä hiukan toisessa muodossa. Sosialidemokraattinen puolue omaksui puolueista ensimmäisenä yksituumaisen kieltolakilinjan ja säilytti ilman suuria horjahduksia tuon kantansa loppuun saakka vastustaen vuonna 1931 kansanäänestysuunnitelmia ja tukien kieltolain jatkamista.⁸⁴ Kieltolain kannatuksella ja moraalisisiveellisellä itsekasvatuksella oli siis työväenliikkeen piirissä suuri merkitys sen pyrkimyksissä kohti yhteiskuntakelpoisuutta. Haluttiin osoittaa, että työväestöstäkin on johonkin, että sen jäsenet pystyvät osallistumaan yhteiseen päätöksentekoon ja kantamaan vastuun, jota vaadittiin täysvaltaisilta Suomen kansalaisilta. Suomalaisen raittiusliikkeen johtohahmoin kuulunut sosialidemokraatti Väinö Voionmaa kirjoitti vielä vuonna 1924: "Tämän liikkeen erityisenä tarkoituksena on (...) kansan ja sen yksilöiden henkinen ja aineellinen kohottaminen raittiuden avulla".⁸⁵

Kieltolakia ei edellisestä päätellen saa eikä voi laittaa vain sivistyneistön niskoille. Ennemmin kannattaisi puuttua yleensä siihen, millaisiin ajatusmalleihin – kuten nyt juuri ”suomalainen viinapää” – suomalaiseen kansaan ja erityisesti maalaisiin kohdistettu ylimielisen holhoava primitivisointi ylempien luokkien keskuudessa johti.⁸⁶ Ja edellisen ohella Peltosen teoretisointia voi kritisoida vielä irrallisuudesta.⁸⁷ Hän saa käsitteen vaikuttamaan pelkältä retoriselta kuviolta, jonka yhdistäminen todellisuuteen tuntuu hankalalta, tässä työssä jopa mahdottomalta. Jos suomalaisesta viinapäätä puhuivat muutkin tahot kuin raittiusliikkeen johtohahmot – esimerkiksi lehdistö – , mikä oli tämän käsitteen

⁸³ Sulkunen 1981, 100-112.

⁸⁴ Kallenautio 1979, 46-48, 219-223.

⁸⁵ Voionmaa 1924, 247.

⁸⁶ Kts. esim. Haapala 1995, 74-75.

⁸⁷ Näin on tehnyt ainakin Klaus Mäkelä arvostelussaan Peltosen teoksesta *Kerta kiellon päälle* Yhteiskuntapolitiikka-lehden numerossa 2/1998 (Mäkelä 1998).

merkitys heille? Viitasaarelaiselta kannalta raittiusliikkeen johto oli jo maantieteellisestikin kovin kaukana ja sen retoriikka löysi tiensä paikkakunnille hyvin monen välikäden kautta, joista tärkeimpiä oli varmasti sanomalehdistö. Tässä suhteessa toinen vaikuttaja oli eittämättä kansakoulu, jonka opetusohjelmassa oli sovellettu systemaattista raittiuskasvatusta vuodesta 1910 saakka.⁸⁸

Matti Peltonen ottaa esiin myös maaseudun erityiskehityksen alkoholikiellon osalta. Teoreettisemmalla tasolla voidaan tämä käsittää “valistuneen maalaisväestön” omaksumaksi idealistiseksi henkisyiden ja itsekurin ideologiaksi, johon liittyi ankara alkoholinvastaisuus.⁸⁹ Irma Sulkunen taas puhuu “maalaisväestön yleisestä, kollektiivisesta alkoholinvastaisuudesta 1800-luvun lopulla” taustana suomalaisen työväestön omaksumalle raittiusideologialle.⁹⁰ Tätä käsitystä vastaan on uudemman tutkimuksen valossa pakko protestoida sekä kyseenalaistaa käsitys sekä myyttisen kollektiivisen maalaisyhteisön että sen yhtenäisen alkoholiasenteen olemassaolosta tuona aikana tai aiemminkaan. Peltosen mukaan uusi talonpoikainen raittiuskäsitys muotoutui viime vuosisadan lopun maaseudulla lähes autonomisesti, ilman raittiusliikkeen panosta. Huoli yleisen järjestyksen heikkenemisestä sai monen kunnan säätämään kurinpitoon tähtääviä paikallisia järjestyssääntöjä, joihin usein sisältyi alkoholin nautinta- tai myyntikieltoja.⁹¹

Itse asiassa paikalliset järjestyssäännöt ja halu kontrolloida yhteisön – erityisesti nuorisoon – käytöstä olivat vanhempaa perua. Pohjanmaalla 1700-luvun puolivälissä nimenomaan talonpoikien voimalla aloitettu oltermannilaitos ja

⁸⁸ Tästä huolimatta raittiuskasvatus ei koskaan ollut oma oppiaineensa, vaan se ujutettiin osaksi erilaisia aineita, kuten äidinkieltä ja luonnontiedettä. Kansakoulujen raittiusopetuksen juurista Halila 1949, 242-246. Opetuksen ensisijaisena tavoitteena oli korostaa alkoholin “siveelliselle elämälle tuottamia vaaroja” ja yhteiskunnallisia vaikutuksia (Halila 1950, 205).

⁸⁹ Apo 1995b, 400.

⁹⁰ Sulkunen 1986, 275.

⁹¹ Peltonen 1997, 46-47, 54-56, 59. Ristiriidassa tämän kanssa on kuitenkin se, että vajaa kymmenen vuotta edellistä varhemmin julkaistussa tekstissään nuorisosta ja kyläkurista Peltonen nimittää talonpoikaisluokkaan kuuluvien pohjalaisnuorukaisten poseeraamista vuosisadan alun valokuvissa viinapullojen kanssa protestiksi ja “kannanotoksi uhkaavaan kieltolakiin”. Hän myös sanoo, että “talonpoikaisen tapakulttuurin valossa kieltolakipyynnöt olivat käsittämättömiä”. (Peltonen 1988, 71.)

kyläjärjestysohjeet sekä myöhempi kyläasetusten säätäminen toimivat saman päämäärän eli paikallisen yhteistyön ja kontrollin lisäämisen eteen. Niiden kurinpitosäännökset puuttuivat juuri palkollisten ja nuorison kauhisteltavaan käytökseen sisältäen myös alkoholinkäyttöön liittyviä kieltoja.⁹² Oltermannilaitos tarvitsi toimiakseen tiivistä ryhmäkyläasetusta, ja osaksi siksi saavutti suurempaa merkitystä lähinnä Pohjanmaalla. Erilaisia kyläjärjestysohjeita soveltaneita kurinpidollisia järjestysääntöjä esiintyi ympäri Etelä-Suomea.⁹³ Peltosen mainitsemat paikallissäädökset ovat vain osa ilmiön yleistymistä ja valtakunnallista laajentumista, mitään uutta talollisten ylläpitämässä kunnalliskurissa ei ollut. Kyläjärjestyksistä alkanut kehitys oli nähtävästi pitkälti syynä kunnallisten alkoholikieltojen yleisyyteen jo ennen ensimmäistä maailmansotaa sekä myös monien maalaiskuntien kieltolakikannan tiukkuuteen. Vuosisadan vaihteessa oli Suomessa vain kymmenkunta maalaiskuntaa, joissa alkoholin myyntiä tai anniskelua ei oltu kielletty. Emme tiedä, miten asia oli Viitasaaren osalta. Silti mahdollista hallitsevan talonpoikaiston raittiuskantaa voi pitää vain osaselityksenä luvussa 3.1. esiteltävään Viitasaaren kunnan tiukkaan alkoholilinjaan.

Edellä kuvattu kehitys on liitettävissä esimerkiksi Martti Siisiäisen esiin tuomaan “talonpoikaiseen visioon”, joka oli hänen mukaansa merkittävin kehitystä ohjaava poliittinen tendenssi sotienvälisen ajan Suomessa ja liittyy poliittista valtaa hallussaan pitäneen oikeiston pyrkimykseen eheyttää kansa vuoden 1918 tapahtumien jälkeen. Paitsi torpparivapautus, myös kansanvalistuksen ideologia ja siihen nojaavien yhdistysten, kuten talonpoikaisten maaseudun nuorisoseurojen nouseminen keskeisiksi tekijöiksi 1920-luvun kansallisessa kulttuurissa heijastavat näitä ideoita.⁹⁴ Väen sitominen maahan ja maaseutuun tuntui tuolloin toimivalta ratkaisulta. Maalaisliiton pää-äänenkannattaja Keski-Suomessa,

⁹² Kallio 1982, 147-159. Heikki Ylikangas pitää kyläjärjestysten yleisyyden eräänä motiivina taistelua Etelä-Pohjanmaan pahenevia järjestyshäiriöitä ja “puukkojunkkariutta” vastaan. Tässä tehtävässä kunnallinen itsehallinto kuitenkin onnistui enintään tyydyttävästi. (Ylikangas 1976, 229-239.)

⁹³ Kallio 1982; 33-35.

⁹⁴ Siisiäinen 1990, 33. Eräänä näiden ajatusten ruumiillistumana voi pitää nuorisoseuramiestä, maalaisliiton ministeriä ja tulisieluista kieltolain kannattajaa Santeri Alkiota (Alkion toiminnasta lisää Alanen 1976).

sanomalehti Saarijärven Paavo, julisti jo vuonna 1918 aatteellisena perustanaan “maahengen uskoa” ja halua nostaa maalaisväestön – käytännössä talollisten – asemaa ja arvostusta.⁹⁵ Vaikka kaiken “modernin” ihailu oli valtaamassa nuoren suomalaisen älymystön ajatusmaailman, kansakuntana suuntauduttiin ideologisesti kohti vanhaa talonpoikaisyhteiskuntaa. Edistyksellisemmätkin kulttuuripiirit omaksuivat tämän ajattelutavan 1930-lukuun mennessä.⁹⁶ Matti Klingen käsittein: valkoisen Suomen suhtautuminen suomalaisiin ratkaistiin “rehabilitoimalla vanha runebergilais-idealistinen kansankuva”.⁹⁷ Yhdistämällä tämä Peltosen edellä esitettyyn teoriaan tullaan siihen johtopäätökseen, että sivistyneistön vanhan kansankuvan tuli ensin murtua noustakseen taas uudelleen esiin puettuna hiukan eri muotoon, maalaisliittolaiseen kansallissivistyksen korostamiseen.⁹⁸

2.3. Alkoholin nauttiminen paheena

Koska kollektiiviset sosiaaliset normit vaihtelevat ryhmästä toiseen, on luonnollista, että myös poikkeavaksi katsottu käyttäytyminen, “erilaisuus”, on koettu erilaiseksi eri ryhmissä.⁹⁹ Keiden mielestä alkoholismi tai alkoholin käyttö yleensä oli normien vastaista ja tuomittavaa 1900-luvun alkupuolen Suomessa? Todennäköisesti raittiusihmisten, keitä he sitten olivatkin, mutta kenen muun?

⁹⁵ Vaikka kutsuikin itseään “rohkeasti edistystä viitoittavaksi maakuntalehdeksi”, saman tyyppisillä linjoilla oli 1920-luvulla myös edistyspuolueen Keskisuomalainen. Tommila&Raitio 1976; 73-74, 118-121.

⁹⁶ Mikkeli 1996, 128.

⁹⁷ Klinge 1971, 108. Oikeastaan tässä yhteydessä voitaisiin yhtä lailla puhua ”topeliaanisen kansankuvan” rehabilitoinnista. Myös Zachris Topeliukselle kansa edusti ennen kaikkea talonpoikaisuutta, jonka perusta oli rahvaan luottamuksessa esivaltaan ja Jumalaan. Kansan alemmat sosiaaliryhmät olivat hänen mielestään aikaa myöten sulautettavissa lojaaleiksi yhteiskunnan jäseniksi. (Ahtiainen&Tervonen 1992, 322.)

⁹⁸ Tulkinnassaan tämän “uuden keskustalaisen yhteiskuntakatsomuksen” keskeisestä manifestista, vuonna 1920 ilmestyneestä Yrjö Ruudun teoksesta *Uusi suunta*, Klinge toteaa, että tämän uuden *kansallissivistyksen* tunnuskuviksi nimettiin sivistys ja suomalaisuus, ja että toisin kuin luokkasivistys, se oli tarkoitus rakentaa *kansansivistyksen* ja valtion varaan. (Klinge 1972, 119-120.) Paradoksaalista kyllä, samaan aikaan Ruudun mallillaan eniten tavoittelema työväestö ryhtyi rakentamaan porvarillisen yhdistysverkon rinnalle yhtä kattavaa omaansa ja näin luomaan eräänlaista luokkasivistystä, josta muodostui ehkä voimakkain kansansivistyksen muoto. (Kts. Alapuro 1985, 91.)

⁹⁹ Erilaisuuden ja poikkeavuuden käsitteestä historiassa Nygård 1998, 11-20.

Ihmisten, joilla oli läheinen kosketus alkoholia käyttäviin ja negatiivisia kokemuksia siitä? Alkoholistien perheenjäsenien ja sukulaisten? Mahdollinen lähipiirin alkoholismien aiheuttama häpeä varmasti kätettiin perhepiiriin, eikä asiasta juuri puhuttu ulkopuolisille. Lisäksi Satu Apo on tähdentänyt, että “henkisiin arvoihin” perustunut alkoholikielteisyys, johon ei liittynyt rationaalista pelkoa perheen toimentulon vaarantumisesta, saattoi saada lähes hysteerisiä muotoja esimerkiksi talollisryhmän tyttärien keskuudessa.¹⁰⁰

Kieltolakiajan alkoholi- ja alkoholismikäsitteiden jäljittämiseksi pitää palata edellisille vuosisadoille. Mitkä olivat ihannoidun talonpoikaisen onnelan todelliset moraalikoodit alkoholin suhteen? Satu Apo on rekonstruoinut 1700-1800 -lukujen vaihteen etnografisista kuvauksista malleja kansan itsensä ylläpitämästä alkoholikulttuurista ja sen itsesäätelystä, joka paljastuu hyvin toimivaksi, järkeväksi ja tarkaksi. Kollektiivisessä käsityksessä on ollut hyvin selvää, kuka saa juoda, missä, ja kuinka paljon ja yhteisö on myös kontrolloinut näiden sääntöjen noudattamista. Erityisesti suomalaisten syntinä pidetty humalahakuinen juominen on ollut vain yksi alkoholin käyttötapa muiden joukossa. Apo kutsuu tätä “mentaliteetin” osaa talonpoikaiseksi rationaliteetiksi. Talonpidon ja töiden onnistumisen tähden oli alkoholin valmistusta – siis sen keittoa viljasta – ja käyttöä talonväen keskuudessa pakko kontrolloida. Tämä vaati pitkäjänteistä suunnitelmallisuutta, joka sopii kovin huonosti kuvaan rapajuopoista suomalaisista.¹⁰¹

Kuten Pertti Alasuutari on todennut, runsasta juomista ei ole kaikissa kulttuureissa eikä kaikkina aikoina aina pidetty sairautena tai yleensä negatiivisena asiana. Hän on tulkinnut edellisten vuosisatojen juomisen liittyvän ennen kaikkea ihmisten varallisuuteen. Varakkaissa taloissa juotiin enemmän kuin köyhissä, koska niissä

¹⁰⁰ Apo 1995b, 400-401.

¹⁰¹ Apo 1996, 177-178; Apo&Ehrnrooth 1996, 28-29. Myös Apo 1995b, 394. Huolimatta tutkimustensa lupaavista nimistä, esimerkiksi Ilkka Mäntylä ei juuri puutu agraarin alkoholisuhteen todellisuuteen teoksissaan *Suomalaisen juoppouden juuret* ja *Suomalaisen juoppouden kasvu*. Muutenkin Mäntylä kärkkäästi käyttää niinkin epätieteellistä käsitettä kuin ‘juoppous’ kuvaamaan ihmisten alkoholinkäytön määrää ja laatua. Ensimmäisessä mainitusta teoksista hän toteaa esimerkiksi anakronistisesti, että “vapaudenajan ihmiset olivat tuntuvasti juoppompia kuin nykyihmiset” (Mäntylä 1985, 197.).

oli viljaa riittämiin.¹⁰² Tämän voi tulkita jatkona Apon rationaalisuusajattelulle: viinaa ei keitetty ”yli varojen”, vaan ensin erotettiin viljan välttämätön tarve ja ylijäämästä valmistettiin alkoholia, kukin mahdollisuuksiensa mukaan. Asennemuutos alkoi Alasuutarin mukaan 1870-luvulla. Hän esittää raittiusliikkeen ja -aatteen nousun radikaalina vastaiskuna perinnäistapoja kohtaan, siis tietoisena irrottautumisenä vanhoista käyttäytymismalleista. Itsekuri nousi keskeiseksi moraaliseksi ihanteeksi tuon etujoukon piirissä, ja asketismin ideologiaa pyrittiin levittämään myös ”luonnontilassa” tietämättömänä rypevään kansaan. Juominen nähtiin itsekurin ongelmana, nimittäin sen puutteena.¹⁰³ Ja kuten edellä on osoitettu, tämä ideologia ei rajoittunut vain sivistyneistöön tai hyvin valikoituneeseen etujoukkoon, vaan se löi itsensä läpi kaikissa yhteiskuntakerroksissa.

Samoja käsityksiä mukailee Kustaa H.J. Vilkuna analyysissään 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun alkoholitutkimuksesta. Hänen mukaansa juopottelu nähtiin siinä lähtökohtaisesti, ei nautiskeluna, vaan vääjäämättömästi itsetuhoon johtavana ryyppäämisenä. Myös hän liittää kyseiset painotukset sivistyneistön haluun alleviivata rahvaan huonotapaisuutta ja pyrkimykseen hävittää nuo piirteet kansan sivilisoinnin avulla. Kun varhaisempien vuosisatojen ihminen näki juopumisen ennen kaikkea nautinnollisena tapahtumana ja viina kuului varsin oleellisena osana talonpoikaiselämään, vuosisadan vaihteessa siitä muodostui paheellinen ja kriminalisoitu, selkeästi kartettava tapa.¹⁰⁴ Vuosisadan alun suomalaisessa lääketieteellisessä keskustelussa alkoholismia, ”juoppoutta”, luontevasti pidettiin huonon hygienian ja vanhemmilta perittyjen vikojen ohella ”rodullista degeneraatiota” aiheuttavana tekijänä, jonka aiheuttivat ”huono” perimä ja ”heikko kansanluonne”.¹⁰⁵ Tästä aiheutui tietysti kehäpäätelmä, jossa asia johti edelliseen. ”Huonoista” perintötekijöistä oli vaikea kamppailla eroon edes alkoholista luopumalla.

¹⁰² Alasuutari 1990, 126.

¹⁰³ Alasuutari 1990, 127-129.

¹⁰⁴ Vilkuna 1995, 210-211.

¹⁰⁵ Halmesvirta 1998, 23-24, 56-57.

Tässä yhteydessä kiinnostava on vielä Satu Apon kansanomaisista alkoholikäsitteistä luoma ”paheen pesäkemalli”. Apon vuosisadan alussa, enimmäkseen 1910-luvulla syntyneet informantit ovat hämmästyttävän yksituumaisesti antaneet kuvan sotienvälisen ajan agraariyhteisön stabiileista alkoholiasenteista. Mallin nimi kuvaa kertomusten esiin tuomaa käsitystä alkoholismista ja muun ”paheellisen käyttäytymisen” keskittymisestä tiettyihin taloihin, sukuihin, kyliin tai ammattiryhmiin.¹⁰⁶ Toisaalta taas Apon aineistoon luultavasti pätee sama ongelma kuin aiheesta tehtyihin perinnekyselyihin yleensä. Vastajat ovat olleet pääosin alkoholikielteisiä, ja ehkä vielä liioitelleet tilannetta. Lisäksi moni on muisteltavien tapahtumien aikaan ollut lähes lapsi, jolloin kodin ilmapiirin ja kotona lausuttujen mielipiteiden vaikutus muistikuvan muodostumiseen on ollut merkittävä.

Joka tapauksessa alkoholismi nähtiin laajalti kansanomaisessa ajattelussa periytyvänä ja vaikeasti ”parannettavana” vaivana, joka stigmatisoi kantajansa. Apo olettaa järkeenkäyvästi, että tämä käsitys ei ole ainakaan kokonaan lähtöisin sivistyneistöltä, vaan perustui sukupolvia kestäneeseen tarkkailuun.¹⁰⁷ Silti ei pidä unohtaa lausuntojen arvottavaa elementtiä. Alkoholismista paheksunta saattoi johtua muistakin syistä kuin juuri alkoholinkäytön pitämisestä yksiselitteisen negatiivisena asiana. Apon edelliseen teoriaan viitaten, alkoholismi esti pahimmillaan työnteon ja aiheutti taloudellista, henkistä ja fyysistä kurjuutta, jotka pahimmillaan heijastuivat koko yhteisöön. Tiiviissä kyläyhteisössä, jossa tehtiin esimerkiksi maataloustöitä yhdessä monen talon voimin, tällä luultavasti oli suuri merkitys. Viitasaaren osalta ei tätä saa kuitenkaan painottaa ylen määrin, koska asutus siellä oli harvaa eikä tiiviitä ryhmäkyliä ollut.

¹⁰⁶ Apo 1995a, 189-191. Viitattu luku on ilmestynyt itsenäisenä artikkelina myös Alkoholipolitiikka-lehden numerossa 59(1994):5 nimellä *Paheen pesäkkeet - kansanomaisia käsityksiä alkoholismista*.

¹⁰⁷ Apo 1995a, 193-194.

Otavan tietosanakirja vuodelta 1909 antaa seuraavat määritelmät:

Alkoholismi, alkoholin liiallinen nauttiminen, juoppous.

Alkoholisti, juoppo, väkijuomia liiaksi käyttävä.

Saman teossarjan seuraavassa laitoksessa vuodelta 1931 olivat tiedot kokeneet huomattavia muutoksia:

Alkoholismi, juopposairaus, sairaalloyen halu väkijuomien nauttimiseen. (...) Alkoholismi perustuu osaksi perinnölliseen taipumukseen, osaksi se on hankittu. Sitä edistävät epäsuotuisat sosiaaliset olosuhteet, kuten huono ravinto, kehnot asunto-olot, huono esimerkki ym.

Alkoholisti, henkilö joka on joutunut alkoholin uhriksi.

Oleellista tässä on määritelmien mahdollinen yleispätevyys. Tietosanakirjaan pääsevät hiukan myöhästyneinä vallitsevat – ja jo ainakin vuosikymmenen vallinneet – ”yleiset käsitykset” eri asioista, ja alkoholismin luonteesta oli varmasti jokaisella suomalaisella tuona aikana oma tai omaksuttu tulkintansa. Aivan vuosisadan alussa näkemys alkoholismista oli vielä kovin yksioikoinen. Se oli *juoppoutta*, jota ei yritettykään selittää sosiaalisesti tai tieteellisesti. Ajatus alkoholismista paitsi lääketieteellisenä *sairautena* myös sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisena kysymyksenä on yleistynyt vasta tämän vuosisadan puolella. Kielto lakioikeudenkäynneissä kyseltiin 1920-luvun puoleenväliin saakka ennen tuomiota, onko syytetty todistettavasti alkoholisti vai ei. Mahdollisesti vastaajan alkoholismi oli lieventävä asianhaara, joka teki hänet ainakin osittain syyntakeettomaksi ja täten lievensi tuomiota.¹⁰⁸ Jos 1920-luvun oikeuslaitoksen

¹⁰⁸ Allan Serlachiuksen rikosoikeuden oppikirjassa vuodelta 1909 tulee esiin periaate, ettei päihtymystilalla sinänsä olisi ainakaan pitänyt olla mitään vaikutusta syyntakeisuuteen. Serlachius tosin kirjoittaa, että niin sanottua ”patologista päihtymystä” – eli alkoholismia – on teoriassa

käsitys alkoholismista oli ylläolevien määritelmien kaltainen, tällainen tulkinta on hyvin todennäköinen. Tietosanakirjan näkemykset perustuvat käsitykseen, että alkoholisti on alkoholin osittain viaton *uhri*, vaikkei täysin ilman omaa syytään. Lisäksi ne tukevat mainiosti Satu Apon - ”paheen pesäketoriaa”: jopa arvovaltaiseen kotimaiseen yleisteokseen on kirjattu, että taipumus alkoholismiin kulkee suvussa, ja että kehnot ulkoiset olosuhteet todennäköisesti edistävät sen kehitystä.

3. Viitasaarelainen järjestys

3.1. Yhteisön rakenne ja normit

Puhuttaessa paikallisyhteisön käytösnormistosta on syytä muistaa muutama seikka. Ensinnäkin yhteisön kattavaa kollektiivista normia ei tietenkään ollut. Normijärjestelmien rajat seurailivat todennäköisesti pitkälti yhteisön sosiaaliryhmien rintamalinjoja, ja saattoivat poiketa ainakin näennäisesti paljonkin toisistaan. Tärkein menneiden vuosisatojen yhteisöllisten normien perusta, uskonto, oli viitasaarelaisessakin yhteisössä menettämässä merkityksensä kollektiivisen moraalin takaajana eikä millekään uudelle yhtenäiskulttuuriin perustuvalla järjestelmällä ollut enää tilausta. 1920-luku oli aatteellisen hajanaisuuden aikaa, jolloin pitkälti uudelleenarvioitiin vanhat arvot ja yritettiin aktiivisesti toimia niiden korvaamiseksi uusilla tai uudennetuilla. Ja toiseksi, ei pidä sotkea toisiinsa virallisia valtaapitävien normeja, jotka saivat ilmiänsä laeissa ja asetuksissa, ja kansalaisten paikallista ja henkilökohtaista arvojärjestelmää. Kieltolain tapauksessa ne olivat toisinaan täysin eri asia.

Sosiaaliset ristiriidat eivät tietävästi olleet vieraita Viitasaarellakaan, ja kansalaissota vain kärjisti niitä. Risto Alapuro erottaa – tosin sotaedeltävän ajan – Huittisista ”pitäjän agraarisen huippukerroksen”, talollisluokan, sekä kansan

pidettävä syyntakeettomuuden tilana, vaikka ”paremman keinon puuttuessa’ täytyy käytännössä usein sittenkin turvautua rangaistukseen sellaisia päihtyneitä kohtaan”. (Serlachius 1909, 127.)

valtaenemmistön eli torpparit ja maatyöläiset. Ja mikä oleellisinta, näiden välillä oli myös kulttuuriraja.¹⁰⁹ Vaikka 1920-luvun viitasaarelaisen talolliskerroksen suhteellinen osuus väestöstä oli Huittista pienempi ja torpparit muuttuneet itsenäisiksi pienviljelijöiksi, ei se oleellisesti muuta rakenteen yleistettävyyttä. Tämä “jako kahteen” on toki sosiaalishistorialliselta kannalta kovin raaka yksinkertaistus, mutta silti se tuntuu kaikkein parhaiten kuvaavan aatteellis-poliittisesti kahteen selkeään rintamalinjaan jakautuneen Viitasaaren väestöä. Edellinen siitäkin huolimatta, että luultavasti pienempien kyläyhteisöjen tasolla yksilöiden väliset erot ovat olleet lähes yhtä merkittäviä kuin ryhmien. Lisäksi jollekulle – ainakin kaupunkilaiselle yläluokalle – rikkaatkin talonpojat olisivat sosiaalisessa mielessä olleet selkeästi alaluokkaa. Oleellisinta kuitenkin on paikallisesti koetun ideologisen rajan kulku, ei yleinen luokkajako.

Viitasaarelle ei suurten työllistävien kartanoiden puuttumisen vuoksi oikein voinut syntyä varsinaisia työväenideologiaa ylläpitäneitä maatyöväen asuinyhteisöjä. Kaikki asuivat hajallaan ympäri pitäjää yksittäistaloissa. Fyysistä asuinyhteisöä korvasivat kuitenkin työväenyhdistykset, joiden kokoava ja symbolinen merkitys oli huomattava. Kuten edellä mainittiin, talonpoikien ja työväestön kulttuurieron voi silti sanoa pääosin säilyneen maanvuokraajien siirtyessä maanomistajiksi. Tässä työssä tuota ideologista pysyvyyttä todistetaan ennen kaikkea työväestön jatkuvalla häpeilemättömyydellä alkoholin suhteen sekä paikkakunnan poliittisten valtasuhteiden ja työväenyhdistysten kannattajakunnan sosiaalisen rakenteen muuttumattomuudella. Halua liittyä talonpoikaiseen tilanomistajistoon ei nähtävästi juuri ollut, eikä huittislainen “pienviljelijäaate”, joka oli hyvin lähellä

¹⁰⁹ Alapuro 1994, 47. Myös Peltonen 1992a, 127-134, 138. Tutkimus on yleisesti ainakin ennen 1990-lukua jättänyt tämän seikan lähes täysin huomiotta ja olettanut, että maaseudun työväestön elämäntapa oli lähellä talonpoikaista. (Työväentutkimuksen kannasta väitteeseen kts. Parikka 1987, 125, 129.) Ongelmia on tietysti vielä työväestön rakenteellisessa määrittelemisessä. Viljo Rasila erottaa väitöskirjassaan käsitteellisesti toisistaan maatyöväestön ja talolliset ja nimittää torppareita sosiaalisesti niiden välimaastoon sijoittuneeksi “väliryhmäksi”. (Rasila 1961, 451.) Myös Matti Peltonen on esittänyt torppariväestön talonpoikaiston osaksi, jonka erotti maanomistajista lähinnä maanvuokrasuhde ja väittää, että torppareiden ja maatyöläisten välillä oli huomattavia eroja. (Peltonen 1992c, 270-271, 276-277.) Peltonen väite on parhaiten sovellettavissa länsisuomalaiseen maanviljelyalueeseen, jossa varallisuuserot ja sosiaaliset ristiriidat olivat suurimpia. Tämän työn kannalta ei ole kovin oleellista pohtia viitasaarelaisten torppareiden ja maaseudun työläisten välistä sosiaalista tai kulttuurieroja, koska se ei ilmennyt päivänsioista päätellen merkittävänä varallisuuseroina eikä nouse lähteissä muutenkaan esiin.

uutta talonpoikaisideologiaa,¹¹⁰ saanut ainakaan kovin radikaalia jalansijaa. Sen sijaan Viitasaarella talolliset ja talollisten pojat olivat usein kovin lähellä muuta maanviljelijäväestöä ja siirtyivät jopa “toiselle puolelle”, mistä todistaa heidän harvahko mutta säännöllinen syylistymisensä esimerkiksi viinankeittoon ja juopumukseen. Nuorisoseuratoiminnan kaltaisessa keskiluokan harrastuksessa oli Viitasaarella mukana ennen kaikkea talollisten tyttäriä sekä palvelijattaria.

Kunnalliset viranomaiset yrittivät välttää järjestyshäiriöitä ja kitkeä viinanpolttoa viitasaarelaisten tavoista jo varhaisempina vuosikymmeninä. Pro gradu -työssään viitasaarelaista kunnalliselämää kuntakokouskaudella tutkinut Vesa Holm sanoo kokouspöytäkirjoihin pohjaten, että vuonna 1869 kuntakokous lupasi huomattavia palkkioita viinanpolttajien ja -myyjien ilmiantajille. Samoin kieltolakikeskustelun roihutessa vuonna 1905 päätettiin vaatia ehdottoman kieltolain säätämistä koko valtakuntaan. Ilmiantopalkkiotkin otettiin uudelleen käyttöön vuonna 1911, mutta ”liian suurena menoeränä” ne lakkautettiin neljä vuotta myöhemmin. Palkkio oli aluksi suuruudeltaan 20 markkaa – enemmän kuin työmiehen normaali päiväpalkka – ja se kaksinkertaistettiin vuonna 1913. Asia nähtiin kuitenkin tärkeäksi, koska jälleen ensin vuonna 1917 alettiin alkoholinkäyttöä valvoa kunnallisten järjestysmiesten avulla ja vuotta myöhemmin ilmiantopalkkiot palasivat taas.¹¹¹ Ei ole tietoa, olivatko ne voimassa kieltolain aikana.

Edellisestä voidaan kuitenkin päätellä, että Viitasaaren talonpoikainen kunnallishallinto halusi ylläpitää järjestystä paikkakunnalla.¹¹² Emme tosin tiedä, oliko tässä kyse Matti Peltosen lanseeraaman talonpoikaisen maaseudun raittiusaatteen vaikutuksesta vai esimerkiksi vain autoritäärisistä syistä. Ilmiannosta luvattujen palkkioiden suuruus saa ajattelemaan, että luvaton viinan keitto ja myynti koettiin paikkakunnalla merkittäväksi ongelmaksi jo ainakin

¹¹⁰ Alapuro 1994, 267-270.

¹¹¹ Holm 1993, 117-118.

¹¹² Viitasaaren kunnallislautakunnan jäsenistö ja esimiehet olivat 1800-luvun loppupuolella sekä ennen kansalaissotaa taustaltaan vähintään 90-prosenttisesti talollisia. (Holm 1993, 131-132.) Samoin tämän jälkeen, 1920-luvulla, suurin osa Viitasaaren kunnanvaltuuston jäsenistä oli kunnallislautakunnan vuosikertomusten mukaan talollisia, vaikka joukossa oli jo enemmän alempien kansankerrostenkin edustajia.

1800-luvun loppupuolella sekä koko tämän vuosisadan alun ajan. Voi myös miettiä, miten huomattava kannustin palkkiot olivat ilmiantajille. Ilmiantoja tapahtui ilmeisen paljon, jos palkkioista aiheutunutta menoerää pidettiin jopa liian suurena.

Viitasaaren kunta halusi selvästi muutenkin kitkeä levottomuutta aiheuttavat ilmiöt paikkakunnalta. Vuonna 1916 kiellettiin kunnallisesti nurkkatanssien järjestäminen. Nurkkatanssit olivat luvatta yksityistiloissa järjestettyjä huvitilaisuuksia, joihin toisinaan kerättiin jopa pääsymaksu. Kieltoon vaikutti myös Vaasan läänin maaherralta tullut kehoitus asiaan. Vesa Holm selittää Viitasaaren kieltoa myös “ensimmäisen maailmansodan aikaan saamalla poikkeusoloilla” perustelematta väitettään mitenkään.¹¹³ Totta onkin, että Viitasaarella tehtiin esimerkiksi vuonna 1917 linnoitustöitä ja paikkakunnalla oleskeli venäläisiä sotilaita. Muuten on vaikea uskoa, että sodan olemassaolo tuntui paikkakunnalla kovinkaan voimakkaana. Sotatilalaki toki kiristi muodollisesti sääntöjä, mutta paikallisella yksityishuvikiellolla oli oltava myös muita syitä. Ilman huvilupaa järjestetyt tanssit yksikertaisesti olivat puolilaittomia, häiritsivät rauhaa ja niihin liittyi esimerkiksi luvatonta alkoholin käyttöä. ”Villien” tanssitilaisuuksien kieltäminen oli eräs tapa kontrolloida nuorison käytöstä.

Vielä on huomioitava eräs paikalliskulttuuriin vaikuttava erityistekijä, nimittäin vieraspaikkakuntalaisten enemmän tai vähemmän säännöllinen läsnäolo. Viitasaarella vaikutti ainakin kaksi merkittävää kausityöllistäjää, metsäyhtiö Äänekoski Ab ja Kymin lauttausyhdistys, joiden paikallisille metsä- ja uittotyömaille näyttää tulleen työn perässä ihmisiä ympäri Suomea.¹¹⁴ Eikä tietenkään voi vähätellä kasvavan liikenteen ja autoilun sekä huvimatkojen vaikutusta ihmisten liikkuvuuteen erityisesti kesäisin. Olihan esimerkiksi jo mainittu Huopanankoski merkittävä matkailuvaltti, samoin Keitelejärvi

¹¹³ Holm 1993, 118.

¹¹⁴ Äänekoski Ab muun muassa omisti yhden neljäsosan mainitusta Huopanankoskesta ja käytti koskea tukinuitoreittinä. (Kovanen 1994, 122). Taulukossa 2 sivulla 58 on laajemmin esitely vieraspaikkakuntalaisten osuutta Viitasaarella tuomituista alkoholirikollisista.

sisävesilaivoineen. Ne vetivät turisteja, jotka omalta osaltaan vilkastuttivat paikkakunnan elämää ja toivat sinne tuulahduksia uusista keksinnöistä ja muodeista.

Huolimatta yhteiskunnan ja ihmisten arvomaailman hitaasta moniarvoistumisesta, kieltolakiajan viitasaarelainen maalaisyhteisö oli vielä sosiaaliselta rakenteeltaan varsin stabiili. Hierarkia oli ehkä uudentumassa, mutta kaikilla ihmisillä, yhteisön jäsenillä, oli selkeästi määriteltävä oma paikkansa siinä. Tästä poikkeaminen aiheutti hämmennystä ainakin virallisilla tahoilla. Esimerkiksi vuoden 1928 piispantarkastuksen yhteydessä tuli esiin ongelma, jonka aiheuttivat pitäjän kolme kirkosta eronnutta kansakoulunopettajaa.¹¹⁵ Piispan johdolla pohdittiin, miten parhaiten voitaisiin järjestää heille sijaiset uskontotuntien pitoon. Samalla piispa ilmaisi huojennuksensa siitä, että valtaosa opettajista pystyi kuitenkin takaamaan lapsille ”normaalin kristillisen kasvatuksen”.¹¹⁶ Tämän tekee erityisen kiinnostavaksi se todennettu – ja kirkkoherran kertomuksessaankin esiin tuoma – fakta, että useat kansakoulunopettajat taas harrastivat aktiivista uskonnollista toimintaa ja olivat eturintamassa levittämässä uutta ”kansallissivistystä”.¹¹⁷ Paikalliseen kristilliseen yhteisöön kuulumattoman kansakoulunopettajan olemassaoloa oli ainakin seurakunnan taholta hankala käsittää tai hyväksyä, eli moniarvoisuudelle oli hyvin vähän tilaa.

Yhteisön tapoihin kuuluikin edelleen jonkinlainen muodollinen uskonnollisuuden osoittaminen. Vuoden 1928 kertomuksessaan kirkkoherra Jaakkola kirjoittaa, että kirkossa koskaan käymättömät pitäjäläiset ovat enimmäkseen joko lahkolaisia tai ”kommunistisia kieltäjiä”. Koska kumpiakin oli suhteessa koko asukasmäärään luultavasti varsin vähän, valtaosa viitasaarelaisista kävi kirkossa ainakin joskus.¹¹⁸

¹¹⁵ Ongelma mainitaan myös vuoden 1931 kunnalliskertomuksessa, jossa viitataan Keihärinkoskella työskennelleisiin, kunnan erikseen palkkaamiin uskonnonopettajiin. VKA, Cg:1, kunnallisltk:n vuosikert. 1931.

¹¹⁶ TTKA, Ce:6, piispantark. ptk. 14.-15.7. 1928.

¹¹⁷ TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.

¹¹⁸ Jaakkolan mukaan talvisin jumalanpalveluksissa oli kerralla 80-100 henkeä, kesäisin 400-500. Ero johtuu talviajan huonoista kulkuyhteyksistä eli laivaliikenteen vaikutus kirkossakäyntiin oli huomattava, mikä tulee esiin myös piispantarkastuksissa käydyissä keskusteluissa. TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.

Silti kasvava sekularisoituminen oli tosiasia,¹¹⁹ vaikka kirkosta eronneita henkilöitä oli Viitasaarella kieltolakirikoksista tuomiolla vain muutama koko 11 vuoden aikana. Seikka on helppo todeta; kirkkoon kuulumattomilta oli oikeudenkäyntipöytäkirjan liitteenä kirkkoherran antaman virkatodistuksen sijaan siviilirekisterin virkatodistus. Erilaisten uskonnollisten liikkeiden vaikutus paikkakunnalla taas ei ollut merkittävä, eli ilmapiiri ei edustanut kovin tunnustuksellista uskonnollisuutta. Yleisesti seurakunta- ja hengellistä elämää valiteltiin varsin kuolleiksi.¹²⁰ Silti eli edelleen ainakin papiston mielessä toiveita tai jopa vaatimuksia kyetä ylläpitämään yhdenmukaista kulttuuria ja autoriteettia ihmisten käytökseen vaikuttamiseksi.

3.2. “Sekalainen on seurakunta”

Sekä valtakunnallinen kieltolakitiedustelu että paikalliset piispantarkastusten pöytäkirjat valittivat näkyvästi samasta asiasta, kansan yleisen moraalien ja siveellisen tason heikentymisestä. Tästä syytettiin lausunnon antajasta riippuen esimerkiksi hiljattain koetun sota-ajan vaikutuksia, kieltolakia ja yleistä jumalattomuutta.¹²¹ Erityisesti teologipiireissä koettiin kansan ajautuneen sodan seurauksena “uskonnolliseen ja siveelliseen kriisiin”. Kun uskonnollinen vakaumus ajateltiin siveellisyyden pohjaksi, olivat sen heltyessä kirkon mielestä samalla moraalien pohja ja lainkunnioitus murentuneet. Tämä yleinen kulttuurin muutos ja yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien synty nähtiin kirkon piirissä lähes yksinomaan uskonnon hylkäämisestä johtuneena.¹²² Paikallisesti raportoiduilla syytöksillä viitattiin konkreettisesti lähinnä nuoremman polven

¹¹⁹ Esimerkiksi vuoden 1920 lopussa kuului kaikista Vaasan läänin maalaiskuntien asukkaista siviili- eli nykyiseen väestörekisteriin vain 90 henkeä. Vuonna 1922 voimaan tulleen uskonvapauslain siivittämänä luku kasvoi neljässä vuodessa 2543 henkeen ja vuoden 1928 lopussa se oli jo 6613 henkeä. Tämä kuvaa siis suoraan kirkosta eroamisen yleistymistä jopa konservatiivisena pidetyllä Pohjanmaan maaseudulla. (STV 1926; 38, 46. STV 1930, 55.)

¹²⁰ Vuoden 1921 piispantarkastuspöytäkirjan kirkkoherran kertomuksen mukaan Kolimassa oli tuolloin muutama lestadiolainen ja Kyminkoskella helluntailaisia. Vuoden 1928 kertomuksessa ei mainita lainkaan herätysliikkeitä, sen sijaan tuolloin kirkonkylässä toiminut vapaakirkko nautti “runsaanlaista” kannatusta. KA, Cf:16, khran kertomus 1921. TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.

¹²¹ Esim. Kieltolakitiedustelu 1923, 15*-18*, 33*-35*, 51*-53*, 132*.

¹²² Mikkeli 1996, 128-129.

levottomuutta herättävään käytökseen, mutta moitteilta ei säästynyt aikuisväestökään. Millaista sitten yleensä oli viitasaarelaisten käytös papiston mielestä, mikä siitä teki niin kauhisteltavaa ja mitä siitä on pääteltävissä heidän tai arvostelmien laatijoiden moraalikäsitteistä? Entä millaisia vääristymiä oli papiston antamassa kuvassa ja mitä ne kertovat?

On huomattava, että kirkon paikallisviranomaisten näköala seurakuntansa asioihin kattaa vielä 1920-luvulla suuren osan paikkakunnan väestöstä. Vaikka läheskään kaikki eivät enää olleet aktiivisia seurakuntalaisia, ahkera kiertely ympäri pitäjää ja myös yksityiset tietolähteet pitivät seurakunnan paimenet oletettavasti varsin hyvin ajan tasalla paikkakunnan asioista. Seurakunta-käsitteen avulla voidaan tietyin varauksin tehdä yleistyksiä koko Viitasaaren tilanteesta. On kuitenkin oleellista tässä yhteydessä muistaa, että papisto edusti paikkakunnalla sivistyneistön kärkeä ja tarkkaili suurinta osaa seurakuntalaisista yläviistosta, ehkä myös piti heitä sivistymättömänä massana. Lisäksi työväestö ei suhtautunut valkoisen Suomen edustajina pitämiinsä pappeihin usein kovinkaan suopeasti.¹²³

Parhaan näköalan yleiseen moraaliseen ilmapiiriin Viitasaarella tarjoavat piispantarkastusten pöytäkirjat – tarkastuksia järjestettiin kieltolakiaikana kaksi, vuosina 1921 ja 1928 – ja niissä erityisesti kirkkoherrojen kertomukset, joissa he kuvailevat seurakuntalaistensa käytöstä ja täten rivien välissä myös omiaan ja paikkakunnan moraalikäsitteitä. Kertomuksia tulkittaessa on tosin otettava huomioon kirjoittajien asema ja heidän konservatiivinen uskonnollisuutensa, joka sai heidät todennäköisesti näkemään monet asiat todellista synkempinä ja kristillisen moraalin vastaisina. Toisaalta he varmasti myös halusivat esittää

¹²³ Tuomiokirjoissa tulee esiin yksi selkeä kiusantekotapaus. Haapaniemeläinen räätäli Ensi Kallinen varasti talvella 1927 humalapäissään pappilan tallista kappalaisen hevosen ja reen ja ajatti hevosen lähes henkiiheveriin. Kallinen perusteli tätä sillä, että hänen oma hevonsa oli karannut ja hän oli luullut nähneensä sen pappilan pihassa ja päättänyt hakea pois. Hevonen oli kuitenkin pillastunut ja lähtenyt karkaamaan täyttä laukkaa eikä hän saanut tartuttua suitsiin tai hillittyä sitä kuin vasta noin kahdenkymmenen kilometrin jälkeen. Todistajien, pappilan renkien mukaan Kallinen pikemminkin oli kannustanut heitä antamaan hevosen tallista ja ilmeisesti lähtenyt ajamaan sillä takaa omaansa. Joka tapauksessa Kallisen viimein selvityksessä takaisin retkeltään hänen hevonsa oli jo palannut kotiin ja syyskäräjillä 1927 miehelle langetettiin viiden kuukauden vankeustuomio eläinräkkäyksestä. (JyMA, I Ca, talvik. 1927 §126, syysk. 1927 §71.) Juuri Halmesmäen hevosen valinta takaa-ajoon oli Kalliselta tuskin täyttä sattumaa, vaan taustalla saattoi hyvinkin vaikuttaa halu ärsyttää kappalaista.

seurakuntansa tilanteen piispalle mahdollisimman ongelmattomana välttääkseen moitteita. Viitasaarella vaikutti kieltolakiaikana kaksi kirkkoherraa, vuoteen 1927 saakka vanha rovasti Emil Thauvón ja siitä eteenpäin Matti Jaakkola. Edellinen oli siis virassa ensimmäisen tarkastuksen aikaan, toinen jälkimmäisen. Muodolliselta kannalta Viitasaaren seurakuntaelämässä ei 1920-luvulla ilmennyt vääriä käytöksiä, kurinpito-ongelmia eikä muutakaan tavallisuudesta poikkeavaa. Kirkkoherrojen mukaan kirkonmenoissa ja kinkereillä käyttäydyttiin siivosti,¹²⁴ joka pääasiassa kertoo niissä käyneen väen valikoituneisuudesta. Kirkkoon meneminen ei enää ollut suurimmalle osalle kansasta viikon merkkitapaus. Tilaisuuksia yhteisiin kokoontumisiin – ja ryyppäämiseen – tarjoutui muutenkin.

Piispa Jaakko Gummerus osoitti huomautuksissaan ja tarkastusten yhteydessä pitämässään puheissa suurinta huolestuneisuutta juuri seurakunnan hengellisestä tilasta. Kirkkoherrat taas lähestyivät asioita käytännöllisemmästä näkökulmasta kuvaillen paitsi seurakunnan tapahtumia myös monia muita paikkakunnan elämän ilmiöitä yleensä. Sekä Thauvón että Jaakkola saivat sanavalinnoillaan viitasaarelaisten moraalisen tilan vaikuttamaan kovin huolestuttavalta. Matti Jaakkolan mukaan tosin jotkut ensimmäisen maailmansodan tuomat "räikeät siveelliset epäkohdat" olivat vuoteen 1928 mennessä jo laimentuneet. Tarkempaa tietoa noiden epäkohtien luonteesta hän ei antanut. Papiston arvioissa oli myös yleisesti – sekä positiivisissa että negatiivisissa yhteyksissä – tapana käyttää keskisuomalaista "kansanluonnetta" todistusvoimaisena selittävänä tekijänä ihmisten käytökselle.¹²⁵ Eräisiin keskeisiin, ilmeisesti kirkkoherrojen mielestä oleellisiin asioihin puututtiin kertomuksissa sekä vuonna 1921 että 1928.

¹²⁴ KA, Cf:16, khran kertomus 1921. TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.

¹²⁵ Esimerkiksi vuoden 1928 piispantarkastuksen yhteydessä piispa selitti kokemuksiinsa perustuen Keski-Suomen hengellisen elämän köyhyyttä verrattuna esimerkiksi Hämeeseen paitsi alueen hajanaisella asutuksella, myös keskisuomalaisten "vilkkammalla ja herkemällä" kansanluonteella. Saman tarkastuksen yhteydessä omassa kertomuksessaan toi kirkkoherra Jaakkola esiin näkemyksensä siitä, että "rehellisyys ei liene keskisuomalaisen perushyveitä". Väitettään hän perusteli sillä, että sanaa ja lupauksia ei yleensä pidetä, ja että työteliäisyys ei ole kovin korkealla tasolla. Tämä taas "lienee monessa tapauksessa syynä erään kansanosan köyhyyteen". (TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.) Puhe kansanluonteesta ja sen perimässä kulkevasta kausaalisuudesta kuului oleellisesti sotienvälisen ajan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja oli läheistä sukua vallalla olleelle rotuopilliselle ajattelulle. Kansanluonteen käsite oli niin yleisesti hyväksytty ja syvälle juurtunut, että se esiintyi poikkeuksetta esimerkiksi kansakoulujen maantieteen oppikirjoissa. (Kts. Paasi 1984.)

Ensimmäinen näistä oli moite siitä, ettei pyhäpäivää käyty lepoon vaan työntekoon tai huvitteluun, jopa tanssimiseen. Tämä kertoo kirkollisten traditioiden murtumisesta. Sunnuntain pyhittäminen levolle oli varmasti joillakuilla mahdotonta, toiset eivät sitä halunneet tehdä. Pyhäpäivän halveksunnan kauhisteluun liittyi nuorison moitiskelu, koska nimenomaan se syyllistyi tuohon sunnuntaihuvitteluun. Nuorten miesten puhetta ja käytöstä kirkkoherra Jaakkola piti säädyttömänä. Yöjuoksuja ei hänen mielestään juuri enää esiintynyt, sen sijaan sukupuolisiveellisyyttä uhkasivat ”työväentaloilla järjestetyt yöttänsiaiset”.¹²⁶ Myös nuorisoseurojen iltama- ja opintoseurakeskusteluissa paheksuttiin paljolti samoja asioita: pyhäpäivän vieton unohtamista, yöjuoksuja ja nurkkatansseja sekä palvelusväen huonoa käytöstä, korttipelin harrastamista ja tupakointia.

Kaikki nämä ilmiöt esiintyivät ainakin jossakin laajuudessa viitasaarelaisnuorison keskuudessa, jos kerran antoivat aiheita kauhisteluunkin. Eri asia on, mikä oli niiden todellinen vaikutus tai merkitys levottoman ilmapiirin lietsojina. Ilmolahden kylässä oli vuonna 1919 ainakin paikallisen nuorisoseuran lehden mukaan meno aivan hillitöntä: nuoriso ”juoksi nurkkatansseissa yökaudet”, harrasti ”rivouksia”, vieraili palvelijoiden aitoissa ja söi marjat ihmisten puutarhoista.¹²⁷ Väitteet ovat selvästi liioiteltuja, mutta jokin totuuden siemen niissä piili. Käräjille päätyi muutama nuorison käytöstä kuvaava juttu. Niiden mukaan nuorten miesten oli toisinaan tapana humalassa esimerkiksi uhota seipäiden ja kivien kanssa tai tehdä ilkivaltaa, kuten hajottaa ikkunoita.¹²⁸ Myös tytöistä riideltiin ja käytiin nyrkki- ja puukkotappeluita.¹²⁹ Itse asiassa

¹²⁶ TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928. Huomionarvoista on se, että Jaakkolan syytös kohdistui nimen omaan *työväentalojen* tanssiaisiin.

¹²⁷ JyMA, Ilmol.-Niinil. ns:n ark.; H, A1, Kehittäjä-lehti nro 1/1919.

¹²⁸ Kesällä 1928 neljän nuoren vuoskoskelaismiehen joukko särki juovuksissa Vuorilahden osuiskaupan ikkunoita ja uhkaili kaupanhoitajaa ja tämän vieraita haloilla ja seipäillä varustautuneina. JyMA, I Ca, syysk. 1928 §94.

¹²⁹ Syksyllä 1927 yritti Haapaniemen työväenyhdistyksen iltamien jälkeen itsellisen poika Eino Sandelin lähennellä kylänraitilla erästä tyttöä, mistä johtuen tytön miespuolinen seuralainen löi Sandelinia, joka meni puoliksi tainnoksiin. Hän sai kuitenkin kaivettua esiin puukon ja huitaisi sillä tähdäten häntä lyöneeseen mieheen, mutta osuikin vieressä seiseseeseen sivustakatsojaan. Sandelin sai pahoinpitelystä kuuden kuukauden vankeustuomion. JyMA, I Ca, talvik. 1928 §132.

edellämainitussa oli hyvin vähän mitään uutta verrattuna esimerkiksi 1800-luvun tilanteeseen. Kaikenlainen nuorisojoukkojen normista poikennut käytös tulkittiin perinteisesti hyvin moraalittomaksi ja uhkaavaksi, vaikeivat sen ilmenemismuodot olleet juurikaan muuttuneet edellisistä vuosisadoista eivätkä tavallisesti olleet lainkaan vaaraksi yhteisölle.¹³⁰

Toinen yleinen huomio taas liittyy avioliiton merkityksen muuttumiseen moneltakin kannalta. Matti Jaakkola kirjoitti vuonna 1928, että "saa pitää melkein ihmeellisenä seikkana, jos vihittäessä morsiamen asiat eivät ole huonolla kannalla".¹³¹ Emil Thauvón ilmaisi saman asian, mutta hiukan kierretymmin. Jos suuri osa morsiamista oli naimisiin mennessään raskaana, esiaviolliset suhteet eivät enää 1920-luvun Viitasaarella olleet kovin epätavallinen tai häpeällinen ilmiö. Kunnallislautakunnan vuosikertomuksessa vuodelta 1924 huomautetaan, että kunnan kolmella lastenvalvojalla oli "sangen runsaasti työtä sekavien oikeusjuttujen perille ajamisessa ja isien etsimisessä aviottomille lapsille".¹³² Edellämainitussakaan tosin tuskin oli mitään erityisen uutta verrattuna edellisiin vuosikymmeneihin, ja Jaakkolan mukaan raskaana vihille meno oli tavallista kaikissa yhteiskuntakerroksissa. Kirsi Pohjola-Vilkuna on tulkinnut tämän maaseudun "luvattoman eroottisuuden" protestiksi kansaan suunnattuja järjen ja siveellisyyden vaatimuksia kohtaan. Kuten edellinenkin todistaa, papisto kyllä halusi kontrolloida ihmisten seksuaalisuutta, mutta ei saanut enää 1900-luvun puolella kovin positiivista vastaanottoa pyrkimyksilleen.¹³³

Edelliseen suhteutettuna papiston huoli niinkin ajankohtaisesta kysymyksestä kuin kansan alkoholinkäytöstä ja kieltolain rikkomisesta ilmeni kovin laimeasti. Kirkkoherrojen näkemykset paikkakunnan raittiustilanteesta eivät olleet kovin täsmentyneitä. Vuonna 1921 kirkkoherra Thauvón kirjoitti vain saavansa "tuon

¹³⁰ Nuorison käytöksestä annetut moitteet todella muistuttavat kovasti niitä, joilla Reino Kallion mukaan perusteltiin Etelä-Pohjanmaan alueella tiukentunutta kyläkuria yli sata vuotta aiemmin, 1700-1800-lukujen vaihteessa. (Kallio 1982, 150-159.) Tekstissä mainittuihin poikkeustapauksiin kuuluu luonnollisesti juuri Pohjanmaan puukkojunkkarikausi 1800-luvun alkupuolella. Aiheesta lisää Ylikangas 1976 sekä sen korjailtu ruotsinnois Ylikangas 1985.

¹³¹ TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.

¹³² VKA, Cg:1, kunnallislk:n vuosikert. 1924.

¹³³ Pohjola-Vilkuna 1995, 120-121, 125-127.

tuostakin kuulla viinan salapoltoista ja myynnistä”, mutta ei sen kummemmin kommentoinut asiaintilaa.¹³⁴ Seitsemän vuotta myöhemmin kirkkoherra Jaakkola oli runsassanaisempi, mutta samoilla linjoilla sanoessaan, että kotipolttoa kyllä harjoitetaan, ja että “kaikista kansanosista löytyy vain vähän miehiä, jotka tarjottaessa kieltäytyisivät ryypystä”. Hän myös väitti, että yleinen mielipide paikkakunnalla piti kieltolakia lähinnä pilkkanaan.¹³⁵

Myös piispa Gummerus moitiskeli piispantarkastusjumalanpalvelusten yhteydessä laimeasti seurakuntalaisia kieltolain vastaisesta toiminnasta,¹³⁶ mutta nämä huomautukset liittyivät piispan yleiseen moraalipohdintaan ja huolestuneisuuteen kansan “siveystason” laskusta eivätkä itsearvoisesti viittaa siihen, että piispa olisi pitänyt yleistä alkoholitilannetta erityisen suurena ongelmana.¹³⁷ Samoin ei asialle uhraamastaan huomiosta päätelleen pitänyt viitasaarelainen papistokaan. Onkin kiinnostavaa, että – pappien mielestä – tapahtunutta moraalittomuuden kasvua kuvattiin niinkin epämääräisillä käsitteillä kuin “yleinen jumalattomuus” ja “siveettömyys”, vaikka paikkakunnan alkoholioloista olisi raittiuden kannattaja saanut halutessaan helposti konkreettisempiäkin esimerkkejä tapainturmeluksen leviämisestä. Jos papisto pitikin alkoholia Viitasaarella merkittävänä ongelmana, se ei ainakaan ilmaissut kantaansa kovin ponnekkaasti. Paljon kansan harjoittamaa alkoholiin liittyvää toimintaa jäi heiltä varmasti pimentoon, mutta yleinen vaikutelma on se, etteivät kirkkoherrat juuri välittäneet tai olleet kiinnostuneita alkoholin suhteen vallitsevasta tilanteesta, oli laki sitten mikä tahansa.

¹³⁴ KA, Cf:16, khran kertomus 1921.

¹³⁵ TTKA, Ce:6, khran kertomus 1928.

¹³⁶ KA, Cf:16, piispantark. ptk. 17.6.1921; TTKA, Ce:6, piispantark. ptk. 15.7.1928.

¹³⁷ Mauri Larkion mukaan Jaakko Gummeruksen suhtautuminen kieltolakiin oli kriittistä ja hän painotti enemmän “vakaumuksellisen raittiustyön” sekä yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisen merkitystä alkoholin torjunnassa. Yleisesti Larkio toteaa, että raittiuden ja kieltolain käsittely piispantarkastuksissa oli jo aluksi pinnallista, ja 1920-luvun loppua kohti aihe sai vain kaavamaisempia ja kuluneempia sävyjä. (Larkio 1976, 42-45, 79-80, 130.)

4. Kieltolakiajan alkoholikulttuurit Viitasaarella

4.1. Paikallinen pontikkaperinne

Tuomiotilastojen ja oikeudenkäyntipöytäkirjojen perusteella voi väittää, että kieltolaeista huolimatta Viitasaarella oli pitkä ja elävä perinne pontikan eli maakeittoviinan tiputtelussa. Tuomiokirjoissa ilmenee viinankeittojuttuja koko 1910-luvun ajan yhtä säännöllisesti kuin kieltolakiaikana. Niissä vain vedotaan edelliseen, vuodelta 1892 peräisin olleeseen kotipolton kieltäneeseen lakiin. Ilkka Mäntylän mukaan vuonna 1757 Viitasaaren suurpitäjässä oli yhteensä 105 rekisteröityä viinapannua.¹³⁸ Edellä on jo tuotu esiin kuntakokouksen kantaneen huolta paikkakunnan viinankeitosta ainakin 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen. Lisäksi tuntuu epäuskottavalta, että viinankeiton kaltaista perinnäistaitoa olisi ryhdytty harjoittamaan vasta alkoholin saannin vaikeutumisen myötä. Keittovälineiden tuntemus ja viinan valmistustaito, kuten mikä tahansa muu vastaava tapa, siirrettiin sukupolvelta toiselle eikä sitä oletettavasti opiskeltu kirjoista. Viitasaarellakin oli ihmisiä, jotka hallitsivat taidon ja välittivät sitä eteenpäin. Muuten ei laajahko kieltolain aikainen salapolttokaan olisi ollut mahdollista. Kuten myöhemmin todetaan, muutamassa tapauksessa viinaa tosiaan keitettiin koko perheen voimalla ja näin taito siirtyi luontevasti eteenpäin 1900-luvun puolella syntyneille sukupolville saakka.

Viinaa valmistettiin paitsi nautintoaineeksi ja lääkkeeksi omaan käyttöön, myös lisätulojen hankkimiseksi. Tämä on varmasti ollut eräs keskeisistä toiminnan motiiveista vielä kieltolakiajan viitasaarelaisillakin. Suurin osa kiinnijääneistä keittäjistä oli hyvin vähävaraista väkeä, jolle viinanmyynnin tuoma lisäansio saattoi olla välttämätöntä. Katkeamaton viinankeittoperinne piti yllä alkoholin tarjontaa. Myöhemmin kieltolain aikana Viitasaaren markkinoille ehtinyt salakuljetuspirtu tuli lisäjuomaksi, uudistamaan vanhaa perinnettä. Jo aiemmin alkoholin suhteen oltiin omavaraisia. Ne jotka osasivat ja uskalsivat keittää, tekivät niin. Muut taas tiesivät, keneltä ostaa viinaa tarvittaessa. Tätä kaavaa

¹³⁸ Mäntylä 1985, 210. Pitäjän tuolloinen asukasluku oli väkilukutaulujen mukaan 1754 henkeä.

noudatellen *Pontikka* -teos kutsuu kotikeittoista viinaa “vähäväkisten ja syrjäseudulla asuvien juopottelujuomaksi”.¹³⁹

Viitasaari oli suuri ja harvaanasuttu pitäjä, jossa oli laajoja erämaa-alueita. Ne tarjosivat paljon maastoa viinankeittäjille. Oleellinen asia oli tehtaan sijainnissa oli myös veden saanti, siksi ne sijoitettiin usein järvien, jokien tai purojen lähetyville tai suoperäiseen maastoon.¹⁴⁰ Tosin keittotoimi oli hoidettava suhteellisen lähellä kotia, jos joutui viinankeiton ohessa huolehtimaan myös tavanomaisista arkiaskareista. Monessa tapauksessa poliisi on paikallistanut tehtaan seuraamalla yksinkertaisesti torpan pihalta metsään johtavia jalanjälkiä lumessa. Päätty vietiin jopa niin pitkälle, että jäljistä tunnistettiin niiden jättäjä. Talvella 1931 metsästä oli löydetty viinatchdas, josta johti polku erään talon pihaan. Kojeiden hallussapidosta syytettiin talon asukia, suutari Emil Pasasta. Oikeudenkäyntipöytäkirjan mukaan “tehtaalle johtavista jäljistä todistaja teki sen havainnon, että viinankeittovehkeet olisivat olleet syytetyn, koska sellaisia jalkoja kuin syytetyllä on, ei ole muilla ihmisillä, sillä jalkoterät olivat sisään päin kääntyneet”.¹⁴¹

Pontikkaa keitettiin metsässä, mutta myös kotipiirissä, kuten navettakeittiössä, keittokodassa tai ladossa. Keittoon tarvittava viljamäski piti hapattaa lämpimässä paikassa, siksi sitä älyttiin usein etsiä pirtistä tai saunasta. Pontikankeitto ja -myynti olivat tyypillisesti sellaisia alkoholirikoksia, joita harjoitettiin koko perheen voimalla. Viitasaarella oli joitakin torppariperheitä, jotka joko yhdessä tai niiden jäsenet erikseen olivat jatkuvasti syytettyinä keitto- ja myyntirikoksista. Tällainen oli esimerkiksi Lackströmin perhe, jossa sekä vanhemmat että kaikki kolme lasta osallistuivat viinankeittopuuhiin. Kieltolakiajan loppupuolella heidän rikosrekisterinsä olivat jo kunnioitusta herättävän pitkiä.¹⁴²

¹³⁹ Pöysä 1982, 231.

¹⁴⁰ Pöysä 1982, 225.

¹⁴¹ JyMA, I Ca, talvik. 1931 §86.

¹⁴² Esim. JyMA, I Ca, syysk. 1919 §106, talvik. 1921 §99, talvik. 1922 §22, syysk. 1922 §16, talvik. 1923 §16, syysk. 1923 §27, §28, §78.

Naisten tehtävänä oli enimmäkseen huolehtia mäskestä miehen ja mahdollisesti pojan hoitaessa varsinaisen keittopuolen. Tämän puolesta puhuu se, että tavallisesti emännät tai tyttäret olivat syytettynä nimenomaan mäskin hallussapidosta ja valmistuksesta. Perheen naiset myös säännöllisesti puolustautuivat väittämällä, että mäski on tarkoitettu eläinten ruuaksi. Kotoa löydetyille keittokojeiden osille taas keksittiin selitykseksi mitä uskomattomampia käyttötarkoituksia. Keihärinkoskelaisen torppari Brandtin vaimo Selma väitti talvella 1923 torpan aitasta löydettyjen viinapannun pillien olleen lasten tekemiä suksisauvojen heloja.¹⁴³ Yleisesti maalaistyöväestöön kuuluneiden naisten osallistuminen viinankeittoon kertoo heidän asemastaan yhtäläisenä toimeentulon hankkijana perheen miesväen rinnalla.¹⁴⁴ Jos ja kun suuri osa viinasta meni myyntiin, vaimot – ja samalla perheenäidit – varmasti kokivat sen välttämättömäksi tavaksi hankkia ruokaa lapsille ja muulle perheelle.

Wolfgang Schivelbuschin mukaan paloviinan tulo keskieurooppalaiseksi arkijuomaksi 1600-luvulla merkitsi siellä niin kutsutun perinteisen juomakulttuurin loppua. Viina nopeutti humaltumisprosessia aiemmin nautittuun olueen verrattuna ja toimi työväenluokan käyttämänä tehokkaasti “huolien eskapistisena lievittäjänä”.¹⁴⁵ Vaikka Schivelbuschin tutkimus onkin anekdoottimainen, paisutteleva ja keskieurooppalaisen kulttuuripiirin kehitykseen keskittyvä, tuntuu se tässä suhteessa olevan varsin oikeassa ja herättävän jatkopohdintoja paloviinan perinteisestä asemasta suomalaisessa kulttuurissa. Ilkka Mäntylän mukaan ensimmäiset merkit viinanpoltosta Suomen alueella ovat 1500-luvulta, ja 1600-luvun aikana paloviinan käyttö levisi ympäri maata kaikkiin kansankerroksiin. 1700-luvulla se kuului jo oleellisena osana kansanelämään.¹⁴⁶ Näyttää siltä, että paloviinan nauttimista voi hyvinkin Suomen osalta nimittää “perinteiseksi” juomakulttuuriksi. Tämä kertoo lähteistömme nuoruudesta. Samaan perinteeseen liittyi varmasti oluen ja muiden alkoholijuomien juonti, mutta 1500-lukua vanhemmalta ajalta ei ole juuri saatavissa tietoja suomalaisesta

¹⁴³ JyMA, I Ca, talvik. 1923 §100.

¹⁴⁴ Markkola 1989, 55-57.

¹⁴⁵ Schivelbusch 1986, 157, 160-161.

¹⁴⁶ Mäntylä 1985, 13-21, 180.

alkoholikulttuurista. Jos “perinteinen” merkitsee jotakin pitkän aikaa vaikuttanutta tai ‘vanhinta muistissa olevaa’, paloviina näillä kaikilla kriteereillä täyttää perinteisen juoman vaatimukset.

Kysymykseen siitä, miksi itse asiassa juotiin, on mahdotonta saada tyhjentävää vastausta. Schivelbuschin teoria työväenluokan juomisesta osoituksena sen halusta päästä pakoon yksitoikkoista työtä ja elämää pitää varmasti osittain paikkansa, mutta on paremmin sovellettavissa tehdastyöläisiin kuin periaatteessa itsenäisiin suomalaisen maaseudun ihmisiin. Ennemmin sopivalta tuntuu edellä käsitelty perinteentutkimuksen esiin tuoma ajatus alkoholista erityisenä nautintoaineena, jonka juominen oli väestön keskuudessa yleistä, mutta tavallisesti tarkkaan määriteltyihin tilanteisiin rajattua.¹⁴⁷ Eskapismista ei ollut asiassa kyse ainakaan tiedostettuna motiivina, vaikka se todennäköisesti pinnan alla vaikuttikin.

Oikeastaan kaikki edellä sanottu koskee todennetusti vain maaseutuväestöä ja sen perinteistä alkoholikulttuuria. Ei silti ole mitään syytä epäillä, etteikö pontikka olisi ollut monen muunkin juomanhaluisen pääasiallinen nautintoaine. Jos puhutaan alkoholia nauttineesta maatalousväestöstä yleensä, Viitasaarella tuskin oli mahdollista tai edes haluttua vetää varallisuusrajaa nautittujen alkoholijuomien laadun avulla. Eihän tarjolla ollut muuta kuin olutta ja pontikkaa sekä kaupungista tuotua paloviinaa, joka korvautui kieltolain myötä spriillä. Vaikka kalleimpia juomia, viinejä, viskejä ja konjakkeja saattoi niitäkin saada apteekista, ne tuskin kuuluivat talollisten juomakulttuuriin. He olivat tässä suhteessa kovin lähellä maatyöväestöä, jonka yläpuolelle monet toisaalta halusivat asettua. Pontikan mausta ilmeisesti pidettiin tai ainakin siihen oli totuttu, kun muita väkevämpiä juomia ei juuri ollut tarjolla. Oikeastaan ainoa viittaus aineen mahdollisesta huonoudesta löytyy talvikäräjiltä 1929, kun todistaja kertoi ostaneensa edellisenä kesänä syytetyltä, pientilallisen poika Uno Paanaselta 80 markan hintaan yhden litran pontikkaa. Se oli kuitenkin osoittautunut niin huonoksi, että ostaja oli

¹⁴⁷ Esim. Apo 1996.

uhannut Paanaselle vievänsä pontikan kunnanlääkärin analysoitavaksi. Tällöin myyjä oli ottanut pullon takaisin ja palauttanut rahat.¹⁴⁸

Pontikkakulttuurista huolimatta kieltolaki aika Viitasaarella merkitsi spriin nousua valta-asemaan nautittuna juomana. 1920-luvun loppupuolella jo suurimmassa osassa alkoholirikoksista oli kyse nimen omaan spriin käsittelystä. Mitä se sitten käytännössä eli juomatottumusten ja humalakulttuurin osalta tarkoitti, on vaikea sanoa. Aiheesta ei ole olemassa vertailulukuja eikä kunnollisia kuvauksia kummankaan aineen nauttimisesta ja nauttimisen vaikutuksista. Spriin ja kotikeittoisen viinan hinnat ainakin liikkuvat samoissa lukemissa – tuomiokirjojen mukaan noin 60-100 markkaa litralta – eli ostettuna jommankumman aineen merkittävä halvempuus ei juuri liene vaikuttanut juomakulttuuria muuttavasti. Vielä oma lukunsa olisi kotitekoisen kaljan asema paikallisessa juomakulttuurissa. Niin kummallista kuin se onkin, siitä ei kuitenkaan näy koko kieltolaki ajan tuomiokirjoissa pienintäkään merkkiä tai vihjausta. Onko niin, ettei kaljanvalmistukseen ja -juontiin puututtu? Lienee mahdoton ajatus, että kalja olisi täysin poistunut viitasaarelaisten juomavalikoimista kieltolain myötä. Alkoholipitoisemmatkin mallasjuomat oli toki varsin helppo naamioida miedoksi kotikaljaksi, ja kaikkien itse valmistettujen aineiden kontrollointi oli oletettavasti täysin mahdotonta. Sama pätee kiljuun ja muihin halpoihin kotitekoisiin alkoholijuomiin. Todennäköisimmin ihmiset hankkivat opportunistisesti alkoholinsa sieltä mistä sitä halvimmalla tai helpoimmin saivat, ja tämä oli määräävin tekijä juomakulttuurin asteittaisessa muutoksessa.

¹⁴⁸ JyMA, I Ca, talvik. 1929 §30. Tämä kertoo ennen kaikkea ihmisten pelosta huonoista aineista tehtyjä, huonoja ja myrkyllisiä alkoholijuomia kohtaan, jotka saattoivat olla hengenvaarallisia. Muistitiedon mukaan pontikassa käytettiin joskus mausteena tai kirkasteena esimerkiksi lipeää ja muita myrkkijä, joiden vaarallisuutta ei ilmeisesti tajuttu (Pöysä 1982, 312-316).

4.2. Viitasaarelaiset alkoholirikokset

Viitasaarella alkoholilainsäädännön rikkomisesta jaetut tuomiot (Taulukko 1, sivu 54) täsmäävät valtakunnallisessa vertailussa laadultaan hyvin muuhun maaseutuun. Yleisimpiä rikostyyppinä olivat viinan myynti sekä lain voimassaolon alkuvuosina myös valmistus. Juopumuslainsäädännön kiristyttyä vuonna 1921 juopumus alkoi vuodesta toiseen olla yleisin rikostyyppi. Mitään selkeää ja systemaattista kasvua ei Viitasaarella kieltolakirikoksista langetettujen tuomioiden määrissä näy. Nousua tapahtui toisaalta 1920-luvun puoleenväliin saakka, ja uudestaan aivan vuosikymmenen lopussa. Vuosina 1929 ja 1930 tuomioiden määrät olivatkin kaikkein suurimmat. Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei rikollisten määristä kuitenkaan kannata tehdä. Ensinnäkin piilorikollisuuden eli koskaan ilmi tulemattoman rikollisuuden määrä on saattanut olla varsin suuri, jopa useita kymmeniä prosentteja. Toiseksi on järkeenkäypää, että paikallisesti rikollislukujen heittely vuosittain on selitettävissä enemmänkin valvonnan tason ja intensiteetin kuin rikollisuuden määrän vaihtelevuudella. Lisäksi rikos- ja rikollismäärät ovat tässä yhteydessä hyvin vähän tärkeitä, korkeintaan viittauksenomaista arvossa. Merkittävämpää on se, mitä tapausten takana tuomiokirjoissa piilee.

Taulukko 1: Kieltolain aikana Viitasaaren käräjillä alkoholirikoksista annetut tuomiot

	myynti	valmistus	hallussap.	kuljetus	juopumus	yhteensä
1919	7	3	3		4	17
1920	12	13	12		1	38
1921	25	20	19	1	17	82
1922	21	13	14		15	63
1923	13	13	24		13	63
1924	15	4	17		16	52
1925	29	6	16	1	31	83
1926	10	3	10	1	23	47
1927	12	2	6		27	47
1928	13	9	6	1	49	78
1929	18	5	16	3	56	98
1930	20	4	26	4	57	111
1931	19	6	17	3	42	87
1932	8	8	13	4	3	36
yhteensä	222	109	199	18	354	902

Luvuissa ovat mukana kaikki yksittäiset tuomitut rikokset, vaikka niihin olisi syyllystynyt sama henkilö ja tuomio olisi langetettu samalla kerralla. Luvut eivät siis vastaa tuomittujen kokonaismääriä, jotka olisivat arviolta noin 1/4 pienempiä. Vuosina 1919 ja 1932 kieltolaki oli voimassa vain noin puoli vuotta, tästä johtuvat pienehköt tuomioiden määrät.

Kohta "hallussapito" sisältää sekä alkoholin että viinankeittomäskin ja -laitteiden hallussapidon ja lisäksi alkoholin varastointitapaukset.

Lähde: JyMA; I Ca, I Cg; Viitasaaren tuomiokunnan Viitasaaren käräjäkunnan varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat, 1919-1932.

Kun vuodessa pidettiin kahdet varsinaiset käräjät, talvi- ja syyskäräjät, vaihteli myös niissä käsiteltyjen juttujen määrä ja laatu. Yleistyksenä voi todeta, että syyskäräjillä juttuja ja tuomioita oli talvikäräjiä enemmän, koska niissä käsiteltiin kesällä tapahtuneita lainrikkomuksia. Kesäisin paikkakunnan elämä oli vilkkaampaa, siellä oleskeli vieraspaikkakuntalaisia matkailijoita, erilaisia iltamia, juhlia ja muita tapahtumia järjestettiin enemmän ja ihmiset viettivät myös aikaa iltaisin kylänraitilla tai juopotellen laivarannassa. Tuollaisista joukkokokoonontumisista oli helppoa poimia talteen humalaisia. Juopuneita näkyi

talvikautta yleisemmin julkisilla paikoilla, koska voisi olettaa, että talvisin juopottelu tapahtui enimmäkseen kotona tai muussa yksityisessä tilassa.

Viinankeittorikokset vähenivät ja myyntirikokset lisääntyivät 1920-luvun loppua kohti. Spriin virtaamisella Viitasaarellekin oli varmasti joku vaikutus tähän. Sitä saattoivat kaupata nekin, joilla ei ollut kykyä, halua tai mahdollisuuksia valmistaa myytävää ainetta itse. Spriitä kuljetettiin myytäväksi tai omaan käyttöön lähinnä Jyväskylästä. Esimerkiksi syyskäräjillä 1930 oli esillä kaksikin tapausta, joissa molemmissa oli Jyväskylästä tulossa olevan linja-auton matkustajalta tavattu vaatteisiin kätkeytyneenä ja matkatavaroiden joukosta useita litroja myyntiin tarkoitettua pirtua. Konsti oli ilmeisesti poliisillekin tuttu, koska toisessa näistä tapauksista konstaapeli ja nimismies olivat olleet tienvarressa odottamassa linja-auton tuloa, pysäyttäneet sen ja tarkastaneet matkatavarat.¹⁴⁹

Kuten luvussa 2.1. tuli esiin, kieltolain väitettiin kasvattaneen myös muun, erityisesti väkivaltarikollisuuden määrää maassa. Valtakunnallisissa tilastoissa onkin 1920- ja 1930-lukujen kohdalla huomattava piikki. Johtuiko se kieltolaista vai myös tai ainoastaan jostakin muusta on kiistanalainen kysymys. Eksaktia tietoa väkivallan mahdollisesta lisääntymisestä Viitasaarella ei voi saada ilman tuomiokirjojen perusteellista läpikäymistä vähintään vuosisadan neljän ensimmäisen vuosikymmenen osalta. Siihen on tämän työn puitteissa mahdotonta ryhtyä. Voi kuitenkin oikeudenkäyntipöytäkirjojen perusteella väittää, että kieltolaki- ja juopumusrikkomuksiin liittyi toisinaan, ehkä jopa kohtuullisen usein väkivaltaista käytöstä, riehumista lyömä- tai teräaseen kanssa tai virkavallan vastustamista. Autojen yleistymisestä johtuva uutuus olivat rattijuopumusrikokset, joista jaettiin vuoden 1929 käräjillä yhteensä neljä tuomiota.¹⁵⁰

¹⁴⁹ JyMA, I Ca, syysk. 1930 §164.

¹⁵⁰ JyMA, I Ca, talvik. 1929 §105, syysk. 1929 §78 ja §111; I Cg, välik. kesäk. 1929. Eräissä näistä tapauksista helsinkiläinen autonkuljettaja Oskari Santa oli ”sukahumalassa” ajanut matkustajia täynnä olleen linja-auton ojaan kaksi kertaa peräkkäin. (Talvik.1929 §105, syysk. 1929 §78.)

Enimmäkseen juopumukseen liittynyt väkivalta oli hallitsematonta ja umpimähkäistä, vaikka sen kohteeksi usein joutuivatkin esivallan edustajat. Esimerkiksi kesällä 1925 keihärinkoskelainen itsellinen Gideon Boman oli ensin humalassa pahoinpideltyt häätöjuhlissa erästä raittiudenvälvojaa. Sen jälkeen hän oli vielä ammuskellut revolverilla ja yrittänyt puukottaa häneltä aseensa pois ottanutta konstaapeli Vernerin Ollanketoa. Poliisikuulustelupöytäkirjan mukaan “selitti syytetty Boman vielä kysyttäessä kyllä olevansa viinaan menevä ja pahansisäinenkin silloin kun oli pahasti päissään”.¹⁵¹ Kesällä 1928 taas haapaniemeläinen työnjohtaja Väinö Jääskeläinen tunkeutui humalassa kunnallislautakunnan esimiehen kotiin keittiön oven kautta, yritti lyödä tämän vaimoa ja rikkoi sisällä oven ja seinän. Jääskeläinen saatiin lopulta taltutettua ja raahattua ulos, mutta meteli oli kerännyt pihalle ja maantielle lukuisia uteliaita katsojia, jotka kärkeästi todistivat tapahtumien kulusta.¹⁵² Varsinainen väkivaltarikollisuus jäi silti Viitasaarella vähäiseksi eikä esimerkiksi humalassa tehtyjä tappoja tapahtunut tuomiokirjojen mukaan kieltolakiaikana lainkaan.

Valvontaviranomaisten lisäksi alkoholisäännösten – ja lain yleensä – rikkominen työllisti seurakuntaa. Juttujen kärjäkäsitteilyä varten tarvittiin kaikilta syytetyiltä virkatodistukset, joiden kirjoittaminen oli seurakunnan kanslianhoitajan, käytännössä papiston tehtävä. Vuoden 1928 piispantarkastuksen yhteydessä kirkkoherra ilmoittaa seurakunnan anoneen lisää resursseja kanslianhoitoon, koska se nykyisellään lisäsi papiston työtaakkaa kohtuuttomasti. Matti Jaakkolan mukaan virkatodistuksia kirjoitettiin vuosittain yli 1500 kappaletta, joka tuntuu varsin huikelta määrältä.¹⁵³ Hyvin suuri osa näistä oli oletettavasti juuri oikeusviranomaisia varten. Molemmilla suurilla vuotuisilla käräjillä saattoi käsiteltävien asioiden määrä nousta yli kahteensataan juttuun, ja syytettyjen määrän suhteen voi tuon luvun kertoa vähintään kahdella.

¹⁵¹ JyMA, I Ca, syysk. 1925 §125.

¹⁵² JyMA, I Ca, syysk. 1928 §96.

¹⁵³ TTKA, Ce:6, khraan kertomus 1928.

4.3. Juojat, myyjät ja keittäjät – sosiaalinen tausta

Valtaosa Viitasaarella kieltolain rikkomisesta kiinni jääneistä kuului niin sanottuihin alempiin sosiaaliryhmiin, joiden vieroittaminen alkoholista oli raittiusliikkeen erityinen tehtävä. Maaseudun osalta tämä työväestön voimakas esillä olo syytettyjen penkillä oli täysin valtakunnallinen taipumus. Viralliset tahot valittivat lain kunnioituksen olevan erityisen vähäistä työväestön eli pientilallisten, vuokraviljelijöiden, maatyöväen ja irtolaisten keskuudessa.¹⁵⁴ Työväenliike tosin oli sitä mieltä, että järjestäytynyt työväki kyllä kannatti kieltolakia, ja että sen rikkojat löytyivät epämääräisestä sekatyöväestöstä.¹⁵⁵ Tämä onkin seikka, jonka Matti Peltonen jättää huomiotta tulkitessaan kieltolakitiedustelua. Hän korostaa ammattiyhdistysten johtohenkilöiden erikoisasemaa vastaajien joukossa ainoana rahvaan edustajina ja hämmästelee näiden selkeää valhetta siitä, että alkoholitalanne ei ollut näiden mielestä oleellisesti huonontunut kieltolakia edeltävään aikaan verrattuna.¹⁵⁶

Kuitenkin väite liittyi selkeästi työväenliikkeen itsekasvatuskampanjaan ja osoittaa sen halua sanoutua irti muiden sosiaaliryhmänsä jäsenten eli lähinnä vuokra- ja pienviljelijöiden ja palkollisten tuomittavasta käytöksestä. Kieltolakitiedustelussakin on kyseenalaistamatta hyväksytty ammattiyhdistysten väitteet siitä, että ne monenlaisin viitasaarelaisestakin järjestöelämästä tutuin kurinpitokeinoin onnistuivat pitämään jäsenistönsä raittiina niin, että “järjestäytynyt työväki osoittaa ensiluokkaista käytöstä työväentalolla ja ylimalkaan on tietojen mukaan raittiimpaa kuin järjestymättömät työläiset”.¹⁵⁷ Maaseudun kohdalla yleistyksen ongelma on vielä se, että siellä työväenliikkeen toimintaa pitivät yllä työväenyhdistykset, joiden ideologia ja toimintatavat erosivat jossain määrin ammattiyhdistysten vastaavista.

¹⁵⁴ Kieltolakitiedustelu 1923, 19.

¹⁵⁵ Kieltolakitiedustelu 1923, 131-132.

¹⁵⁶ Peltonen 1997, 98.

¹⁵⁷ Kieltolakitiedustelu 1923, 134*-135*.

Seuraavassa taulukossa on tarkasteltu rinnakkain vuosina 1923 ja 1928 Viitasaaren käräjillä tuomittujen henkilöiden sosiaalista asemaa. Kyseiset tiedot ovat peräisin lähinnä oikeudenkäyntipöytäkirjojen liitteenä olevista virkatodistuksista ja eräät ammatti- ja statusnimikkeet vaativat hiukan selvennystä. Esimerkiksi taulukon tapauksessa ja muutenkin kohtuullisen yleisesti esiintyy työmies -nimitys, mutta ristiriitaista kyllä väestötilastojen mukaan kyseiseen kategoriaan luokiteltavia ammatinharjoittajia ei Viitasaarella tai muuallakaan maaseudulla ollut oikeastaan lainkaan vuosisadan vaihteen jälkeen.¹⁵⁸ Kyse on luultavasti eroista Tilastollisen päätoimiston ja kirkonkirjojen¹⁵⁹ jaotteluperusteissa, vaikka väestötilaston pohjana olivatkin vuoteen 1940 saakka niin kutsutut papiston kymmenvuotistaulut jotka oli laadittu kirkonkirjojen mukaan.

Itse asiassa myös torpparin kaltaisten ammattinimikkeiden olisi pitänyt kadota kirkonkirjoista vähitellen 1920-luvun kuluessa, kun maanvuokraajat alkoivat muuttua itsenäisiksi. Näin ei kuitenkaan tapahdu, vaikka voi tietysti olettaa, että osa maanvuokraaja- ja maatyöväestä muuttui ammatillisesti nimen omaan "työmieheksi". Tilojen lunastus tai lunastamatta jättäminen varmasti aiheutti sekavia tilanteita. Nimitysten hajanaisuus tekee ihmisten todellisen ammatin arvioinnin kovin epävarmaksi. Lisäksi ne eivät kerro oikeastaan mitään siitä, mitä ihminen todellisuudessa elääkseen teki, vaan enemmänkin tämän asumismuodosta. Tällä ei kuitenkaan ole kovin suurta merkitystä, koska tärkeintä on tunnistaa kunkin paikka sosiaalisessa hierarkiassa yleensä.

¹⁵⁸ Elinkeinotilaston mukaan vuonna 1900 Viitasaarella oli 2718 sekatyömiehenä elinkeinonsa saavaa henkilöä, siis vajaa kolmasosa tuolloisesta asukasluvusta. Sen jälkeen näitä ei muina tasakymmenvuosina koko sotaa edeltävänä aikana ole yhtään, ja nuo tuhannet ihmiset on tilastollisesti siirretty maa- ja metsätalouden harjoittajien ryhmään. Sama on havaittavissa esimerkiksi Viitasaaren naapurikuntien kohdalla. Kyse on siis tilastointiperusteiden ja ennen kaikkea kymmenvuotistaulujen lomakkeen täydellisestä muuttumisesta vuonna 1900, joka aiheutti tulkintavaikeuksia. Tuon vuoden osalta on valtakunnallisen tilaston vääristymiä korjattu, mutta kuntatilastot jätetty ennalleen. (TTA 63, 7-8, 219.)

¹⁵⁹ Lähes kaikki virkatodistuksista ovat otteita seurakunnan ylläpitämästä väestörekisteristä eli kirkonkirjoista.

Taulukko 2: Alkoholirikoksista vuosina 1923 ja 1928 Viitasaaren käräjillä tuomittujen ammatti tai sosiaalinen asema

	1923	1928
torppari	5	7
mäkitupalainen	10	10
palsta- tai lohkotilallinen	2	8
itsellinen	2	14
pientilallinen		4
talollinen	1	5
montttööri	1	
työnjohtaja		2
työmies	17	11
suutari, räätäli tai muurari	6	3
laivamies		1
liikemies		2
muut		1
yhteensä	44	68

Yksittäisten henkilöiden ammattiryhmittely edellisessä jaottelussa määrityy heidän perhekuntansa mukaan eli esimerkiksi mäkitupalaisen pojat on laskettu mukaan mäkitupalainen-ryhmään, ja sama pätee muihinkin nimityksiin.

Lähteet: JyMA; I Ca, I Cg; Viitasaaren tuomiokunnan Viitasaaren käräjäkunnan varsinaisiasiain ja välikäräjien pöytäkirjat vuosilta 1923 ja 1928 sekä niiden liitteenä olevat syytettyjen virkatodistukset.

Taulukosta ilmenee joitakin jo tiedossa olleita perusseikkoja, kuten ajan mittaan kasvanut tuomittujen määrä. Tässä tapauksessa se on lisääntynyt viidessä vuodessa noin 50 prosentilla. Ammattiryhmien kärkeä pitää varhaisempana vuonna työmies, mutta jälkimmäisenä itsellinen, joka käytännössä merkitsee vuokramökissä vuokramaalla asunutta henkilöä, joka sai toimeentulonsa lähinnä tilapäistöistä.¹⁶⁰ Jälkimmäisenä vuonna on myös nimitysten kirjo suurempi ja mukaan tulevat pientilalliset. Tämä ei silti näytä merkitsevän muiden maataloudenharjoittajaryhmien määrän supistumista, päinvastoin. Oikeastaan

¹⁶⁰ Markkola 1989, 39.

ainoat esiin tulevat keskiluokkaan tai maaseudun sosiaalisessa luokituksessa yleensä alempien sosiaaliryhmien yläpuolelle laskettavat ryhmät ovat talolliset, montttööri, työnjohtajat ja kaksi ”liikemiestä”, mikä nimitys sinänsä saattoi merkitä aivan mitä tahansa, vaikkapa ammattimaista pirtukauppaa. Maaseudun käsityöläisiä, suutaria ja räätäliä, ei oikeastaan voi pitää käsityöläisluokan edustajina. Vuoden 1928 ”muu” merkitsee pihtiputaalaista ”entisen poliisikonstaapelin poikaa”. Tämä hämmentävä nimitys kertoo ajan tarpeesta antaa edelleen kaikille ihmisille heidän sosiaalisesta asemastaan kertova määritelmä. Jos kyse ei ollut täysin itsenäistyneestä henkilöstä, lähtökohtana käytettiin isää tai aviomiestä.

Varsinaisia säännöllistä tai kausityötä tekeviä työmiehiä on Viitasaarella voinut olla oikeastaan vain metsäteollisuuden palveluksessa, koska pienehköille tiloille keskittynyt maatalous tuskin työllisti kovin suurta maatyöläisjoukkoa. Osa työläistyövoimasta työskenteli luonnollisesti kotitalallaan, jolloin heitä ei nimitetty työmiehiksi, vaan status määriteltiin lähinnä isän mukaan. Nimityksen käyttö saattaa kertoa paitsi metsätyön yleisyydestä ansiokeinona, myös lamavuosien ja taloudellisen laskusuhdanteen vaikutuksesta. Oli ilmeisen yleistä, että pientilallisten ja maatyöväen naimattomat jälkeläiset – erityisesti pojat – jäivät roikkumaan kotitaloonsa varsin vanhoiksi. Monet tuomiokirjoissa esiintyvät torpparin tai mäkitupalaisen pojat olivat virkatodistustensa mukaan jo 30 ikävuottaan ylittäneitä, eräät lähes 40-vuotiaita. Pientiloista ei lamakauden tullessa ollut enää elannoksi useammalle aikuiselle, vaan aikamiespoikien piti lähteä etsimään satunnaista kausityötä, jolloin heitä alettiin nimittää työmiehiksi. Työmies tuntuu tuomiokirjojen mukaan olleen Viitasaarella lähes synonyymi epäsäännöllistä ja -määräistä elämää viettävälle henkilölle. Suurin osa juopumukseen syyllistyneistä kuului tähän ryhmään. Heidän joukossaan oli paljon ilmeisesti metsätöihin tulleita ulkopaikkakuntalaisia. Työvoiman liikkuvuus oli suurta, ja pientilojen poikien oli helppo lähteä etsimään leveämpää leipää jostakin muualta.

On mahdotonta sanoa, johtuuko ylempien sosiaaliryhmien lähes täydellinen poissaolo syytettyjen joukosta näiden tekojen katsomisesta läpi sormien vai heidän alkoholinkäyttönsä rajoittumisesta puhtaasti yksityisiin tilanteisiin.¹⁶¹ Enemmän on varmasti kyse jälkimmäisestä, koska kuitenkin joitakin – vaikka hyvin harvoja – keskiluokan edustajia käräjillä esiintyi alkoholirikoksista syytettyinä. Noissa tapauksissa on lähinnä kyse kauppiaista ja metsätyönjohtajista. Lienee mahdoton ajatus, ettei maalaispitäjän keskiluokka olisi ollut missään tekemisissä alkoholin kanssa. Asiat vain hoidettiin siistimmin ja diskreetimmin, eikä lähdetty rahvaan tavoin ryyppäämään ja hoilaamaan laivarantaan tai kylänraitille.¹⁶² Poikkeuksiakin tästä toki esiintyi. Syyskäräjillä 1925 annettiin juopumustuomiot viiden miehen seurueelle, joka oli pitänyt humalassa meteliä maantiellä. Joukko koostui kapteenista, mylläristä ja talollisen pojasta sekä kahdesta työnjohtajasta.¹⁶³ Merkityksellistä on juuri näiden henkilöiden liikkuminen yhdessä. Ryyppyporukan koostumus noudatti sosiaalisia rajoja.

Hyvä ja ainutlaatuinen esimerkki ylempien sosiaaliryhmien käytännöistä on jyvaskyläläisen majurin Valter Wiikin tapaus. Hän oli elokuussa 1923 kalastusmajallaan Huopanankoskella antanut emännöitsijälleen 500 gramman spriipullollisen ja kehottanut laittamaan sen talteen. Spriin hän oli ostanut matkallaan laillisella reseptillä Laukaan apteekista. On epäselvää, kuka yleensä ilmiantoi tämän yksityisessä tilassa sattuneen tapahtuman. Emännöitsijä se ei voinut olla, koska hän todisti käräjillä spriin olleen “lääkinnällisiin tarkoituksiin” ja majuri Wiikin olevan kaikin puolin kunnollisen miehen.¹⁶⁴ Lienee todennäköistä, että sprii oli tarkoitettu juopumuskäyttöä varten, ja että majuri ja emännöitsijä olivat sopineet keskenään tästä tarinasta. Majurille on saattanut

¹⁶¹ Eräs selitys tilanteeseen on toki myös se, että heidän määränsä oli Viitasaarella hyvin vähäinen, eli tilastollinenkin todennäköisyys suuremmalle kiinnijääneiden joukolle on pieni.

¹⁶² Erityisen nolostuttavaa keskiluokalle oli luultavasti ulkopuolisten humalaisten saapuminen sivistäviin tilaisuuksiin. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi nuorisoseuran tai kansakoulun johtokunnan iltamat. Viimeksimainituissa talvella 1927 Niinilahden seurojentalolla esiintyi muurari Lauri Vesterinen humalassa mukanaan 200 grammaa spriitä (JyMA, I Ca, talvik. 1927 §99). Viitasaarelaisten kansakoulujen johtokunnissa vaikutti lähinnä talollisväestöä, vaikka suurin osa niiden oppilaista tuli työläiskodeista.

¹⁶³ JyMA, I Ca, syysk. 1925 §164.

¹⁶⁴ Lopulta syyte hylättiin, koska ei ollut näyttöä spriin käytöstä juovutustarkoituksiin. JyMA; I Cg, välik. marraskuu 1923; I Ca, talvik. 1924 §23, syysk. 1924 §42.

aiheuttaa ikävän yllätyksen maalaispoliisin innokkuus nostaa syyte asiasta. Valter Wiikin syyte oli siinäkin mielessä merkittävä, että majuri oli kohtuullisen huomattava hahmo, yläluokkaisen Huopanan kalastusklubin jäsen ja Juhani Ahon kiistakumppani kosken kalastusoikeuksien vuokrausasioissa.¹⁶⁵

Jo edellä mainitut ulkopaikkakuntalaiset olivat pieni mutta merkittävä ryhmä Viitasaarella alkoholirikoksista tuomittujen joukossa. Suurin osa heistä oli lähikunnista, kuten Pihtiputaalta, Kivijärveltä, Äänekoskelta, Vesannolta tai Saarijärveltä, mutta joukossa oli ympäri Suomea tullutta väkeä, Rovaniemeltä Helsinkiin. Taulukossa 3 seuraavalla sivulla on lueteltu Viitasaaren käräjillä koko kieltolakiaikana tuomiolla olleiden vieraspaikkakuntalaisten kotipaikat tapauskohtaisesti. Koska numerot eivät merkitse henkilöiden vaan tapausten lukumääriä, mahdolliset saman ihmisen eri aikoina saamat syytteet on laskettu eri tapauksiksi. Oleellisinta taulukon tulkinnessa onkin havaita, kuinka monta kertaa tarkasteluaikana vieraspaikkakuntalaiset olivat syytteessä alkoholirikoksista ja kuinka monelta eri paikkakunnalta he tulivat.

¹⁶⁵ Kovanen 1994, 133, 162.

Taulukko 3: Kieltolain aikana alkobolirikoksista Viitasaaren käräjillä syytettyinä olleiden ulkopaikkakuntalaisten kotipaikat tapauksittain

Kivijärvi	25	Yhden tapauksen paikkakunnat ovat
Pihtipudas	16	Alatornio, Hailuoto, Hartola, Iitti, Jämsä,
Keitele	12	Kokkola, Konnevesi, Kontiolahti,
Konginkangas	12	Kurikka, Lahti, Lappee, Leppävirta,
Vesanto	12	Längelmäki, Mikkeli, Nilsinä, Nurmijärvi,
Äänekoski	10	Pertunmaa, Petäjävesi, Pyhäjärvi,
Jyväskylä	8	Rautalampi, Rovaniemi, Rovaniemen
Sumiainen	8	maalaiskunta, Suonenjoki, Tampere ja
Helsinki	5	Virrat.
Jyväskylän mlk	4	(yhteensä 25 tapausta)
Hauho	3	
Karttula	3	Paikkakuntia on kaikkiaan 44.
Pielavesi	3	
Reisjärvi	3	
Haapajärvi	2	
Impilahti	2	
Kinnula	2	
Kiuruvesi	2	
Lammi	2	
yhteensä	134	

Lähde: JyMA; I Ca, I Cg; Viitasaaren tuomiokunnan Viitasaaren käräjäkunnan varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat, 1919-1932.

Jos taulukosta karsitaan pois viisi ensimmäistä nimeä eli Viitasaaren naapuripaikkakunnat Kivijärvi, Pihtipudas, Keitele, Konginkangas ja Vesanto, jäljelle jää silti lähes neljäkymmentä paikkakuntaa. Näistä Jyväskylä selittyy kaupungista saapuneilla viinanmyyjillä. Joukossa on myös monta kohtuullisen lähellä sijainnutta savolaista pitäjää, joilta saattoi olla joitakin vanhoja yhteyksiä Viitasaarelle. Hiukan outoa on pohjanmaalaisen pitäjien lähes täydellinen puuttuminen. Viitasaari kuului kuitenkin Vaasan lääniin, vaikka sijaitsikin sen itäkolkassa, ja tieyhteydet ainakin Kokkolaan olivat olemassa. Ainakin osittain tämä pohjalaisten puute on selitettävissä Keski-Pohjanmaan yleisellä

uskonnollisuudella ja herätysliikkeiden voimakkaalla vaikutuksella. Joka tapauksessa erityisesti yhden ja kahden tapauksen paikkakunnista jotkut ovat varsin kiintoisia ja ennen kaikkea sijaitsevat hyvin kaukana Viitasaareltä. Kyse on ihmisten ammattien valossa enimmäkseen juuri metsätyömiehistä, jotka olivat tulleet kaukaakin viitasaarelaisille työmaille. Nuo vieraspaikkakuntalaiset työmiehet olivat kovin liikkuvaa väkeä ja heidän rikosrekisteriotteissaan saattoi olla ympäri Suomea jaettuja tuomioita juopumus- tai kieltolakirikoksista.

4.4. “Kuuluu syrjäkylien ‘taloilla’ usein juopuneita näkyvän”

Alkoholin liikkuminen ja käyttö Viitasaarella näkyi kaikesta päätellen selvimmän juopuneiden olemassaolona. Jos tuomittujen määriä voi käyttää minkäänlaisina suhdelukuina, näitä ei kuitenkaan liikkunut julkisella paikalla aivan valtavasti. Poikkeuksena ovat ‘talot’, eli työväentalot ja niiden iltamat, joihin otsikossa lainattu kirkkoherra Matti Jaakkolakin viittaa. Kustaa H. J. Vilkuna on analysoinut päihtymyksen paljastumispaikkoja 1500-1700-lukujen suomalaisella maaseudulla.¹⁶⁶ Hän jakaa fyysisen tilan käsitteen yksityiseen, julkiseen ja niin kutsuttuun välitilaan, ja samaa jaottelua käytetään tässä myös kieltolakiajan Viitasaaren kohdalla. Se toimii, vaikka ennen kaikkea julkisten paikkojen luonne muuttui merkittävästi viime vuosisadan aikana maalaisyhteisön muutoksen myötä.

Vilkuna määrittelee julkisen tilan paikaksi tai tilanteeksi, joissa paikallisyhteisön jäsenet kohtasivat toisiaan, ja joihin heillä ei ollut muita siteitä kuin yhteisön jäsenyys. Uuden ajan alun maaseudulla tällaisia paikkoja olivat pääasiassa kärkeihin ja kirkossakäyntiin liittyneet tilanteet.¹⁶⁷ Matti Peltonen on todennut, että 1800-luvun puolenvälin jälkeen ”uusi maalaisjulkisuus” määräsi kuitenkin uudelleen julkisen ja yksityisen tilan rajat. Maakauppojen, kansakoulujen, postikonttoreiden ja muiden julkisten tilojen rakentaminen maaseudullekin monipuolista mahdollisuuksia ihmisten tapaamiseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen

¹⁶⁶ Vilkuna 1995, 213-251.

¹⁶⁷ Vilkuna 1995, 213-215.

muuallakin kuin kylänraitilla, kirkossa tai kärjätuvassa. Peltonen käyttää tätä, ennen kaikkea maakauppojen perustamista, perusteluna alkoholin julkisen tarjonnan ja nautinnan kasvamiselle.¹⁶⁸ Vilkunan päätelmien mukaan se kuitenkin oli kohtuullisen merkittävää ja näkyvää jo varhaisempina vuosisatoina silloisissa julkisissa tilaisuuksissa. Monien maakauppojen harjoittama alkoholin myynti varmasti vaikutti julkijuopumuksen lisääntymiseen, mutta tilanteita on sittenkin hankala verrata keskenään. Ja voi olettaa, ettei alkoholin julkinen nauttiminen merkittävästi vähentynyt kieltolain myötä. Tosin tämän kaltainen muutoksen tutkiminen vaatisi pidempää aikaperspektiiviä.

Juopumuksen paljastumisen kannalta välitilojen joukkoon Vilkuna lukee kestickievarit ja krouvit sekä “vieraan talon”, siis yksityisen tilan, joka ei ole oma koti.¹⁶⁹ 1920-luvun Viitasaaren kannalta tulkintaongelman tässä muodostavat iltamat, osuuskaupan myymälät, kahvilat ja matkailijakodit sekä esimerkiksi matkustajalaidat. “Uuden maalaisjulkisuuden” nimissä ehkä ne kaikki olisivat julkisia tiloja. Viitasaarella leimallisesti julkisiksi niistä voi väittää lähinnä ensimmäistä. Perusteluna tähän on, että iltamissa oli jatkuvasti läsnä kontrolliviranomaisia. Vaikka siellä tapahtuneella julkijuopumuksella oli fyysisen tilan ja ihmisjoukon suuruuden vuoksi ehkä pienemmät mahdollisuudet paljastua kuin esimerkiksi kahvilan kaltaisessa rajatussa tilassa, lievätkin iltamajuopumukset päättyivät helposti syytteesen asti, koska kontrolli niiden suhteen oli sängen tiukkaa ja systemaattista. Sen sijaan muissa mainituissa tiloissa kontrolli oli lähinnä satunnaista ja kiinnijääminen riippui enemmän huonosta onnesta ja henkilökunnan ilmiantohalusta sekä humalaisen käytöksen häiritsevyydestä. Sama pätee “vieraaseen taloon” juopumuksen välitilana. Juopumus ei koskaan paljastunut, elleivät isäntäväki tai muut paikallaolijat katsoneet ilmiantoa tarpeelliseksi.

Merkityksellinen seikka on se, että juopumuksesta kiinnijäämisen mahdollisuus oli julkisessa tai välitilassa monta kertaa suurempi. Maaseudun yksityinen tila, eli

¹⁶⁸ Peltonen 1997, 57-58.

¹⁶⁹ Vilkuna 1995, 215-217.

lähinnä koti ja kotipiiri, tosin tarjosi vähemmän oikeaa yksityisyyttä kuin kaupungissa. Silti perhepiirissä tapahtunut juopumus, joka ei yltnyt riehunnaksi tai väkivallaksi, tuli harvoin päivänvaloon. Tässä yhteydessä on lähtöoletuksena, että monessa viitasaarelaiskodissakin todella nautittiin alkoholia perheen kanssa. Kuten jo aiemmin on todistettu, sitä myös usein valmistettiin koko perheen voimin ja varsin suuria määriä ja tuntuisi luonnolliselta, että osa tuotannosta meni kotitarpeeseen. Edellisistä syistä johtuen on kuitenkin mahdotonta edes suurin piirtein sanoa, missä tilassa alkoholia nautittiin enemmän tai yleisemmin. Lähes kaikki lähteiden dokumentoimista juopumuksista ovat tapahtuneet julkisella paikalla, ja julkinen tila nousee pohdinnassa väkisinkin merkittävään asemaan. Jos saisimme tietoa alkoholinkäytöstä yksityisissä tiloissa, kokonaiskuva muuttuisi luultavasti sängen paljon.

Yleisimmät paikat, joista alkoholin vaikutuksen alaisina olevia tavattiin, olivat niinkin julkiset tilat kuin maantie ja erilaiset iltamatilaisuudet. Selvästi kesäaikaan liittynyt ilmiö oli maantiellä humalassa heiluminen, samoin laivarannassa juopottelu. Iltamajuopumuksia esiintyi ympäri vuoden lähes yhtä säännöllisesti, sama pätee häihin ja muihin juhliin. Karkeasti voisi arvioida, että työväentalot ja työväenyhdistysten iltamat olivat seuraintaloja ja nuorisoseurojen tilaisuuksia yleisempiä juopumuspaikkoja. Ilmeisesti ensin mainitut keräsivät enemmän alkoholin käyttöön taipuvaista yleisöä kuin kansansivistyksellisellä ohjelmalla täytetyt nuorisoseurojen iltamat. Näiden tilaisuuksien lisäksi juopuneita esiintyi myös matkailijakodeissa ja majataloissa sekä kahviloissa. Harjoitettiin esimerkiksi kahviloissa jonkinlaista salakapakkatoimintaa, on mahdotonta sanoa. Syyskäräjillä 1921 oli tosin jyväskyläläinen liikemies Jalmari Ilmarinen syytteessä alkoholin varastoinnista kirkonkylässä sijainneen kahvilan takahuoneeseen. Salakapakointia epäiltiin, mutta sitä ei pystytty todistamaan.¹⁷⁰ Tähän liittyvää oli myös joidenkin osuuskaupanhoitajien tapa myydä kotikeittoista viinaa tiskin alta.¹⁷¹

¹⁷⁰ JyMA, I Ca, syysk. 1921 §102.

¹⁷¹ Näitä olivat esimerkiksi haapaniemeläinen Jalmari Jylhä (JyMA, I Ca, talvik. 1923 §88.) ja kolimalainen Albert Vauhkonen (JyMA, I Ca, talvik. 1925 §3, syysk. 1925 §163.).

Taulukossa 4 esitetään vuonna 1926 juopumuksesta käräjillä jaetut tuomiot jaoteltuna päihtymyspaikkojen mukaan. Vuosi on valittu satunnaisesti esimerkiksi tilanteesta kieltoain voimassaolon puolenvälin paikkeilla. Vilkun jaottelua mukaillen taulukko osoittaa, että rangaistusta 23 juopumustapauksesta 15 – taulukon kolme ensimmäistä kohtaa – on todettu julkisessa tilassa ja kahdeksan välitilassa. Hääjuhlat on Vilkunasta poiketen laskettu välitiloihin, koska ne suuruudestaan huolimatta olivat periaatteessa yksityinen tilaisuus. Peltosen “uuden maalaisjulkisuuden” tiloja taulukossa edustaa osuuskaupan myymälä. Yksityisessä tilassa paljastuneita juopumustapauksia ei ole lainkaan, joka ei ole mitenkään yllättävää. Kotijuopumuksesta jäätiin kiinni aivan äärimmäisen harvoin, jos koskaan.

Taulukko 4: Vuonna 1926 Viitasaarella juopumuksesta tuomittujen juopumuspaikat

iltamat	7
maantie	7
kirkonkylän laivaranta	1
Eerolan matkailijakoti	4
vieras talo	2
osuuskauppa	1
hääjuhlat	1
yhteensä	23

Vuonna 1926 voimassa olleen juopumuslainsäädännön mukaan rikokseksi riitti juopuneena esiintyminen yleensä. Tuomioon ei tarvittu humalassa riehumista tai yleisen järjestyksen häiritsemistä.

lähteet: JyMA; I Ca, I Cg; Viitasaaren tuomiokunnan Viitasaaren käräjäkunnan varsinaisiasiain ja välikäräjien pöytäkirjat 1926.

Krouvien tilalle oleskeluun tarkoitettuina välitiloina olivat Viitasaarella astuneet lähinnä kahvilat. Tämä on loogista, koska – toisin kuin osan Vilkunan kohdeaikaa – anniskelu oli luonnollisesti kiellettyä. Kahvilat olivat puolijulkisia tiloja, joissa toisinaan nautittiin myös omia eväitä. Tästä oli merkinä niiden asiakkaiden joutuminen tuomiolle syytettynä viinan hallussapidosta.¹⁷² Kahviloita oli lähdetodistusten mukaan osuuskauppojen yhteydessä sekä ainakin kirkonkylällä sijainneessa Koivurannan matkailijakodissa. Uudenlaisen julkisen tilan määrittelyongelman tuottavat joka tapauksessa matkailijakotien vuokrattavat yksityishuoneet, joissa oleskelu oli kovin väliaikaista ja alkoholin nauttiminen oletettavasti ehdottomasti kiellettyä. Tällaisen tilan olemassaolo maaseudulla oli varsin uutta.

Vanha majatalolaitos, jossa majoittautuminen perustui yksityishuoneiden sijasta suuriin yhteistiloihin, oli 1920-luvulla vielä hengissä Viitasaarellakin.¹⁷³ Kieltolain loppuvuosina matkailijakodin vuokrahuoneista tuli kuitenkin merkittävä tila ulkopaikkakuntalaisten harjoittamalle sprinmyynnille sekä yhteisille juomingeille. Taulukon tapauksessakin Eerolan matkailijakodista napatut neljä henkeä olivat kaikki nauttineet alkoholia yhdessä, ja yksi heistä oli jopa viety matkustajakodista putkaan.¹⁷⁴ Motiivi matkustajakodissa ryyppäämiselle saattoi taas olla se, että kaikki miehistä olivat talollisryhmän edustajia eivätkä voineet tai halunneet juoda kotonaan tai julkisesti. Huonosti kävi myös Jyväskylän maalaiskunnasta talvella 1927 tulleille konepajan esimiehelle ja piiritarkastajalle. He yöpyivät Viitasaaren kirkonkylässä Narisen matkailijakodissa ja iltayöstä juopottelivat huoneessaan. Sattumalta naapurihuoneessa asui paikalliskäynnillä ollut sosiaaliministeriön raittiusosaston neuvoja, joka kuuli miesten humalassa pitämän metelin ja ilmiantoi heidät.¹⁷⁵

¹⁷² Esimerkiksi syyskäräjillä 1922 syytettiin useampaa haapaniemeläisessä Narisen kahvilassa juopuneena esiintynyttä tai viinaa hallussaan pitänyttä miestä. (JyMA, I Ca, syysk. 1922 §49-52.)

¹⁷³ 1920- ja -30 -lukujen vaihteessa oli majataloissa tapahtuneesta juopumuksesta sekä yhdessä tapauksessa myös kotirauhan rikkomisesta syytettynä kolme eri henkilöä. Näiden juttujen mukaan majataloja paikkakunnalla oli ainakin kaksi, Keihärinkoskella sijainnut Varsalahden majatalo sekä kyminkoskelainen Takalan majatalo.

¹⁷⁴ JyMA, I Ca; syysk. 1926 §90, §104, §105.

¹⁷⁵ JyMA, I Ca, talvik. 1927 §2.

Iltamat ja maantie nousevat yleisimmiksi päihtymyspaikoiksi myös taulukon pienessä – ja tilastollisesti hyvin epäluotettavassa – otannassa. Kiinnostava yksityiskohta on se, että seitsemästä iltamapäihtymyksestä vain yksi on tapahtunut nuorisoseurantalolla ja kaikki muut työväentalolla. Myös tämä todistaa siitä, että alkoholin nauttiminen oli työväentaloilla jossain määrin yleisempää ja näkyvämpää. Ja miksei myös siitä, että nuo tapaukset joutuivat helpommin poliisin tietoon eli paikalla oli tarkempi viranomaisvalvonta. Mutta 23 tuomion saanutta on myös suhteessa hyvin pieni määrä, keskimäärin kaksi henkeä kuukaudessa. Kuitenkin, kuten jatkossa tulee esiin, erityisesti iltamajuopumuksen ongelmia tuottamia korostettiin jatkuvasti. Seitsemän, tai edes 23 humalaista vuodessa ei vielä tee tilanteesta ongelmaa. On pakko päätellä, että juopuneita oli todellisuudessa huomattavasti enemmän kuin heitä jäi kiinni tai joutui tuomiolle, koska rauenneiden syytteiden määräkään ei tässä yhteydessä ollut merkittävän suuri.

Osuuskauppa tai kauppapuodit yleensä olivat harvoin esiintyviä juopumuspaikkoja, lukuunottamatta niitä kauppoja, joiden yhteydessä oli kahvila. Taulukon tapauksessa humalainen, kolimalainen työmies, oli vain tullut sisään Koliman osuuskaupan myymälään, jolloin kaupanhoitaja oli ilmeisesti soittanut paikalle poliisiin.¹⁷⁶ Kirkonkylän ja muidenkin kylien laivarannat taas oletettavasti olivat kesäisin vilkkaita paikkoja ja keräsivät väkeä istuskelemaan ja juomaan. Niistä poliisi löysi usein juopuneita. On varsin epätodennäköistä, että kirkonkylän laivarannassa juopotelleita olisi koko kesänä 1926 ollut vain yksi, tämä haapaniemeläinen työmies.¹⁷⁷ Harha johtuu alkoholirikollisuustilastojen vääristävästä vaikutuksesta. Ne eivät missään tapauksessa anna absoluuttisia kvantitatiivisia totuuksia, vaan lähinnä suuntaviivoja rikollisuuden tulkinnalle. Lisäksi tuomiolle saakka päätyneiden tapausten suhteellinen vähyys ja hajanaisuus viittaa yhteisön ja viranomaisten välipitämättömään asenteeseen juopumuksen esiintymistä kohtaan.

¹⁷⁶ JyMA, I Ca, talvik. 1926 §140.

¹⁷⁷ JyMA, I Ca, syysk. 1926 §98.

4.5. Alkoholin hankinnan käytännöt

Omaan tarpeeseen tapahtuneen alkoholin valmistuksen lisäksi viinaa luonnollisesti hankittiin ostamalla tuttavilta tai ulkopuolisilta. Sen myynti tapahtui samantyyppisillä paikoilla kuin juominenkin. Iltamatalon pihalla tai sen takana metsässä hierottiin usein kauppoja. Tutuille myytiin omatekoista tai jostain hankittua viinaa myös kotona. Pirtun ja maakeittoviinan myyjät harjoittivat tointaan paitsi iltamien yhteydessä, myös matkustajakodeissa ja aivan julkisillakin paikoilla. Kesällä 1924 konstaapeli Verner Ollanketo käräytti eräistä häistä kivijärveläiset Liimataisen veljekset, jotka olivat tulleet paikalle hevoskärryillä puolenyön aikaan. Pian tämän jälkeen alkoi häävieraiden joukossa näkyä humalaisia, ja lisäksi veljesten kärryistä löytyi tyhjiä pulloja. Konstaapeli takavarikoi kärryt ja hevosen, mikä toimenpide aiheutti jonkun verran rähinää ja hankaluuksia.¹⁷⁸

Suurten erien myyntiä varten saatettiin ajaa ostajan kanssa autolla maantien varteen jonnekin kauas kirkonkylästä. Tällainen myyntitilanne oli esimerkiksi käynnissä syrjäisen maantien laidassa, kun nimismies sattui paikalle hevoskyydillä erään toisen miehen kanssa. Auton luona oli vain yksi henkilö, joka väitti renkaan puhjenneen. Mies kuitenkin haiskahti spriiltä, joka herätti nimismiehen epäilykset ja tämä päätti tarkastaa auton. Tällöin mies lähti ajamaan pakoon, mutta suistui ojaan jo sadan metrin ajon jälkeen ja pakeni juosten metsään. Selvisi, että auton luona oli paraikaa käyty spriikauppaa, mutta nimismiehen tullessa muut miehet olivat menneet metsään piiloon ohikulkijaa. Spriin Helsingistä tuonut Erik Markkanen oli ottanut auton luvatta käyttöön tuttavaltaan, erään helsinkiläisen lakkitehtaan edustajalta.¹⁷⁹

Myös paikkakunnalle saapuvat Ylä-Keitele - ja Wiitasaari-laivat olivat otollisia paikkoja alkoholin myyntiin. Laivoilla esiintyi säännöllisesti sekä juopuneita että

¹⁷⁸ Miehet menivät esimerkiksi Ollankedon kotiin vaatimaan rähjäten kulkupeliään takaisin tämän vaimolta. Lopulta viinan myymistä ei pystytty todistamaan, takavarikko peruttiin ja ainoastaan toinen veljeksistä sai hallussapitotuomion. JyMA, I Ca, syysk. 1924 §205, talvik. 1925 §110.

¹⁷⁹ JyMA, I Ca, talvik. 1930 §6, talvik. 1931 §1, syysk. 1931 §2.

alkoholia kaupittelevia ja niiden henkilökunnalta tai matkustajilta tavattiin pirtuvarastoja. Esimerkiksi jyväsyläläisen rihkamakauppiaan Otto Riuttasen yksityishytistä Ylä-Keitele -laivalla löydettiin kesällä 1924 viisi litraa spriitä piilotettuna makuusohvan sisään.¹⁸⁰ Saman laivan perämies, sumiaislainen Kalle Hytönen tuomittiin juopumuksesta laivalla talvikäräjillä 1930. Myös Konginkankaan piirin nimismies Yrjö Lahdenperä oli syytettynä kesällä 1924 Wiitasaari-laivalla sattuneesta juopumuksesta. Syyte kuitenkin raukesi asian vanhentuneisuuden vuoksi.¹⁸¹ Wiitasaaren koneenkäyttäjän apulainen, vesantolainen Toivo Kemppainen taas myi pirtua kesällä 1923 laivassa ja laivarannassa.¹⁸²

Keinoja alkoholin hankkimiseksi oli monenlaisia. Sitä tilattiin postitse, myös sen jälkeen, kun luvussa 5.1. esiin tuleva postin harjoittama pakettien tarkkailu oli jo yleisessä tiedossa, sekä tuotiin linja-autolla Jyväskylästä. Tästä todisteena seuraava tapaus. Helsinkiläinen työmies Toivo Ilola oli hankkinut viitasaarelaisen Lennart Draken pyynnöstä Helsingistä 12 litraa spriitä ja lähettänyt sen Jyväskylään. Hän oli myös itse matkustanut Jyväskylään, hakenut paketin ja noussut Viitasaarelle menevään linja-autoon mukanaan sprillaatikko sekä omassa kapsäkissään vielä 11 ½ litraa lisää samaa ainetta. Auto pysäytettiin Viitasaaren Niinilahdella ja Ilola jäi kiinni lastinsa kanssa.¹⁸³ Tähän erikoiseen järjestelyyn saattoi olla syynä vain tieto postin tarkkailusta. Jyväskylä oli muutenkin tuomiokirjoissa selvästi yleisin paikka, josta pirtua käytiin hakemassa ja tuli kauppiaiden mukana. Alkoholi tosin kulki myös toiseen suuntaan. Sanomalehti Keski-suomalaisen mukaan kaupungista nimittäin tultiin Viitasaarelle ostamaan pontikkaa.¹⁸⁴

¹⁸⁰ JyMA, I Ca, syysk. 1924 §205, talvik. 1925 §111.

¹⁸¹ Jutusta siis nostettiin syyte liian myöhään, yli kaksi vuotta oletetun juopumuksen tapahtumajankohdan jälkeen. JyMA, I Ca, syysk. 1926 §77. Jutusta lisää jäljempänä, luvussa 6.1.

¹⁸² JyMA, I Ca, syysk. 1923 §50.

¹⁸³ JyMA, I Cg, välik. joulukuu 1929 §3.

¹⁸⁴ Lauri Tervakangas viittaa gradussaan Keski-suomalaisen artikkeliin 19.7.1930, jossa kerrotaan jyväsyläläisten taksiautoilijoiden Viitasaarelle tekemistä pontikanhakumatkoista. (Tervakangas 1995, 88-89.)

Vieraspaikkakuntalaisiakin spriikauppiaita Viitasaarella liikkui. Tavallisesti he tulivat juuri Jyväskylästä. Myynti tapahtui normaaleissa paikoissa, usein kylänraitilla, iltamissa tai vaikkapa matkustajakodissa, jonka merkitys korostuu juuri ulkopaikkakuntalaisten myyjien kohdalla. Kirkonkylässä sijainnut Koivurannan matkailijakoti tuli tässä yhteydessä esiin aina uudelleen. Sana spriinmyyjistä levisi ilmeisen nopeasti. Myyntitaktiikka oli monen todistajan mukaan kursailematon: "eräs tuntematon mies" tuli vain kyselemään halukkuutta spriinostoon. Myös spriireseptejä myytiin. Viitasaarella tuli esiin yksi suuri reseptinmyyntijuttu, jossa kaksi miestä, toinen Äänekoskelta ja toinen Sumiaisilta, olivat kaupanneet Jyväskylästä ostamiaan laittomia spriireseptejä. Suolahtelaisen todistajan mukaan molemmat olivat Suolahdella "tunnettuja trokareita". Useampi todistaja oli myös saanut ostettua kyseisillä resepteillä spriitä Viitasaaren apteekista, joka kertoo jotakin apteekin valvonnan holtittomuudesta. Reseptit olivat turkulaisten lääkärin kirjoittamia, ja olivat osoitettu esimerkiksi "kiikoislaisen miehen lehmälle", "piikkiöläiselle miehelle", "jollekin Saaranimiselle henkilölle pyyhkeisiin" ja "Järvinen-nimisen henkilön vaimolle".¹⁸⁵

Apteekkeihin oli kieltolain aikana keskitetty kaikki laillinen alkoholin myynti, mutta apteekin asema alkoholin tarjoajana Viitasaarella on epäselvä. Ainoa varsinainen esille tullut reseptinmyyntijuttu esiteltiin edellä. Tuomiokirjoissa ei muuten – lukuunottamatta luvussa 4.3. mainittua Valter Wiikin tapausta, joka hänkin oli ostanut spriinsä Laukaan apteekista – näy mitään mainintoja erityisesti apteekkispriistä tai lääkärin kirjoittamista laittomista resepteistä, puhumattakaan siitä, että apteekkia tai apteekkaria olisi edes puolella sanalla syytetty alkoholin myynnistä. Tietenkään kaiken ihmisiltä tavatun spriin osalta ei ostopaikkaa ole kysytty tai merkitty. Ja apteekeissa myytiin muutakin alkoholia kuin spriitä, kuten "lääkekonjakkia" ja "lääkeviiniä". Parhaimmillaan apteekeille oli tarjolla kieltolakiaikana reilusti yli sadan nimekkeen verran erilaisia jalompia tuontialkoholeja.¹⁸⁶ Miten paljon näistä laaduista päätyi myyntiin Viitasaaren

¹⁸⁵ JyMA, I Cg, välik. kesäkuu 1927 §1.

¹⁸⁶ Mäntylä 1998, 165. Sekä eduskunta, raittiusväki että apteekkilaiset olivat huolissaan apteekkien luisumisesta "laillistetuiksi kapakoiksi", ja 1920-luvulla tehtiin tämän kehityksen ehkäisemisen

apteekkiin on täydellinen arvoitus, mutta tätä taustaa vasten voi olettaa, että apteekki – jonka valvonnan tasosta voi jo edellisen reseptinmyyntijutun vuoksi lausua joitakin epäilyksiä – pitkälti huolehti viitasaarelaisen sivistyneistön alkoholitarjonnasta kieltolakiaikana.

5. Kieltolakikontrollin ylläpitäjät

5.1. “Jopas minä miehen tapasin!” – viranomaisten yritteliäisyys

Tärkeimmät viitasaarelaiset kieltolain valvontaan osallistuneet viranomaiset olivat luonnollisesti poliisiviranomaiset, eli poliisit ja nimismies. Heidän apunaan oli joukko vapaaehtoisia raittiudenvälvojiä, jotka kunnan raittiuslautakunta nimitti.¹⁸⁷ Nimitystyössä olivat mukana ainakin työväenyhdistykset, jotka nimesivät eri kyliltä omat ehdokkaansa raittiudenvälvojiksi.¹⁸⁸ Raittiudenvälvojen toiminnasta on useita mainintoja tuomiokirjoissa ja raittiuslautakunnan pöytäkirjoissa. Niiden perusteella heidän toimenkuvaansa kuului tavallisesti alkoholirikollisten ilmiantaminen tai poliisin avustaminen viinatehtaan hävityksessä tai koteihin tehdyissä ratsioissa. Raittiudenvälvoilla saattoi tosiaan olla myös kotietsintäoikeus ja tällöin nimitys raittiuspoliisi.¹⁸⁹ Järjestelmä toimi oletettavasti hyvin, koska raittiudenvälvojan toisinaan hyvin epäkiitolliseen työhön ryhtyvillä oli pakko olla taustalla ensisijaisesti aatteellisia syitä.

Paikallisessa viranomaisvalvonnassa oli maaherran alaisuuteen kuuluneen nimismiehen rooli luonnollisesti keskeinen. Tämä toimi syyttäjänä käräjillä ja oli paikallisten poliisiviranomaisten johtaja ja rikostutkintojen toimeenpanija. Viitasaaren kieltolakiaikainen nimismies, Jussi Karhila, oli tullut virkaansa

nimissä useita ehdotuksia apteekkilaitoksen valtiollistamisesta tai alkoholinmyynnin poistamiseksi apteekkeista. (Peltonen 1987, 69 ja eteenp.)

¹⁸⁷ Raittiuslautakunnan perustaminen oli kunnalle vapaaehtoista. Kallenaution mukaan vuoden 1929 lopussa Suomen 530 maalaiskunnasta 408:ssa kuitenkin oli sellainen. (Kallenaution 1979, 15.) Näin myös Viitasaarella, luvussa 6.1. kerrotaan lisää kyseisen instassin toiminnasta.

¹⁸⁸ Esim. JyMA, SDP Permoskylän ty:n ark., C1, ptk 10.10.1920.

¹⁸⁹ Kallenaution 1979, 15.

vuonna 1917 ja pysyi siinä aina vuoteen 1935 saakka.¹⁹⁰ Juuri tämän enempää on hänestä ja hänen toiminnastaan vaikea saada selville, koska Viitasaaren nimismiehen kieltolakiaikaisen arkiston olinpaikasta ei ole tietoa.¹⁹¹ Voidaan väittää, että nimismiehen työtaakka ja -paine ovat olleet kieltolakivuosina kohtuullisen suuria. Kieltolakijuttujen lisäksi käräjillä oli paljon tilojen lunastamisesta ja myynnistä johtuneita lainhuudatuksia sekä riitajuttuja. Poliisikonstaapeleita oli paikkakunnalla ilmeisesti vain kolme, ja suuri osa heidän ajastaan meni juuri alkoholirikollisuuden kontrollointiin. Tämä merkitsi vaikeaa ristiriitatilannetta niille viranomaisille, jotka kokivat kieltolain sotivan oikeustajuaan vastaan.

Merkittävä virallinen valvontaelin oli vielä kunnan raittiuslautakunta ja ennen kaikkea sen valitsevat raittiudenvalvojat. Raittiuslautakunnan toimintaa ja asennetta alkoholia kohtaan selvitetään luvussa 6.1., mutta sen toimia voi tarkastella myös puhtaasti valvonnan järjestämisen näkökulmasta. Lautakunnan tehtävänä oli paitsi asettaa raittiudenvalvojat virkaansa, myös anoa näille raittiuspoliisin aseman takaavia kotietsintälupia. Niitä hankittiinkin kieltolain mittaan useamman kerran.¹⁹² Raittiudenvalvojia oli varsin monta, yksi tai kaksi kaikilta suurimmilta kyliltä. Esimerkiksi vuodeksi 1922 lautakunta esitti valittavaksi pitäjään yhteensä 19 raittiudenvalvojaa sekä näille vielä henkilökohtaiset varamiehet.¹⁹³ Vapaaehtoisia raittiusihmisiä oli huomattavan paljon, ja nämä luultavasti muodostivat korvaamattoman nuuskinta- ja ilmiantoverkoston ympäri pitäjää.

Käytännössä kieltolain virallinen valvonta tapahtui Viitasaarella lähinnä edellä mainittujen ratsioiden ja kotietsintöjen avulla. Poliisi saattoi myös mennä huvitilaisuuksiin etsimään juopuneita ja viinanmyyjiä, joita se säännönmukaisesti

¹⁹⁰ Keski-Suomen historia III, Liite 11, s. 709.

¹⁹¹ Jyväskylän maakunta-arkistossa on kyllä Viitasaaren nimismiehen aineistoa aina 1950-luvulle saakka, mutta juuri Karhilan virkakauden osuus puuttuu.

¹⁹² VKA, Ca:1, raittiustk:n ptk:t 21.8.1921, 5.3.1922, 4.2.1923, 21.8.1926.

¹⁹³ Sama, 21.8.1921.

myös löysi. Toisinaan myyjiä yritettiin käräyttää myös tekeytymällä ostajiksi.¹⁹⁴ Nähtävästi oli varsin hyvin tiedossa, ketkä paikkakuntalaiset olivat todennäköisimmin tekemisissä viinan kanssa. Näiden toimia vahdittiin tarkemmin, ja etsittiin kodeista merkkejä esimerkiksi viinan keitosta. Myös postin kulkua valvottiin, ainakin parissa tapauksessa postitoimistosta ilmoitettiin poliisille epäilyttävän paketin saapumisesta. Kesällä 1930 ompelijatar Miina Hänninen oli saanut ystävättäreltään postitse Helsingistä paketin “hedelmiä”. Haapaniemen postikonttorin hoitaja alkoi epäillä lähetyksen sisältöä ja ilmoitti asiasta nimismiehelle. Paketista löydettiin kaksi ja puoli litraa spriitä.¹⁹⁵ Samoin kävi torpparintytär Impi Straniuksen haettua postista veljelleen osoitetun Helsingistä lähetetyn paketin, josta tarkastuksen tuloksena löydettiin neljä litran kanisteria täynnä pirtua. Posti oli ilmoittanut tämäkin lähetyksen saapumisesta poliisille, joka oli päättänyt odottaa ratsian tekoa siihen saakka kunnes paketti haetaan.¹⁹⁶

Usein organisoitiin metsään tiedusteluretkiä viinatehtaiden löytämiseksi. Rikollisten pysäyttämiseksi ei kaihdettu järeitäkään keinoja, ja tarvittaessa otettiin käyttöön ampuma-aseet. Poliisikonstaapeli Toivo Liimatainen kuoli virantoimituksessa tammikuussa 1932 hänen mentyään erääseen taloon pidättämään viinaa ympäri pitäjää myynyttä kulkumiestä. Santtu -nimellä tunnettu kulkuri majaili kyminkoskelaisessa torpassa, jonne Liimatainen meni häntä erään toisen miehen kanssa etsimään. Paikalla ei ollut isäntäväkeä, vaan Santun lisäksi vain tämän viinankeittokumppani, haapaniemeläinen työmies Kalle Närhi. Liimataisen tullessa Santtu oli mennyt sänkyyn peiton alle piiloon, mutta Liimatainen näki tämän, tempaisi peiton pois ja huudahti: “Jopas minä miehen tapasin!” Santtu ryhtyi ampumaan Liimataista taskussaan olleella pistoolilla. Alkoi kiivas laukaustenvaihto, ja lopulta Liimatainen hoiperteli tuskissaan pihalle. Kalle Närhi lähti säikähtäneenä hakemaan paikalle lääkäriä, mutta tämän

¹⁹⁴ Käytäntö oli ilmeisen laillinen, koska se tuotiin avoimesti esiin käräjillä. Esimerkiksi lahtelainen mekaanikko Oskar Olin, joka oli pakoillut oikeutta jo muutaman vuoden, saatiin lopulta kiinni tämän yrittäessä kaupata pirtua ostajana esiintyneelle poliisikonstaapeli Lauri Schoultzille. JyMA, I Cg, välik. maaliskuu 1929 §5.

¹⁹⁵ Yksityiskohtana todettakoon, että paketin lähettänyttä Hännisen ystävättärtä nimitettiin poliisiraportissa vähemmän imartelevasti “katunaiseksi”. JyMA, I Ca, syysk. 1930 §133.

¹⁹⁶ JyMA, I Ca, talvik. 1931 §157.

saapuessa molemmat olivat jo menehtyneet. Myöhemmin selvisi, että Santtu oli todellisuudessa eräs äänekoskelainen mies, joka oli ollut poissa kotoaan jo nelisen vuotta ja kulkenut tuntemattomana ympäri Keski-Suomea.¹⁹⁷

5.2. Yhdistykset ja kysymys iltamarauhasta

Merkittävimpiä huvitapahtumia 1920-luvun suomalaisella maaseudulla olivat iltamat. Niitä järjestivät varojenkeruumielessä lähinnä erilaiset aatteelliset ja kansanvalistukselliset yhdistykset, joita oli Viitasaarellakin lukuisia. Huomattavimpiin kuuluivat työväenyhdistykset ja nuorisoseurat. Jo poliittisten voimasuhteidenkin vuoksi on ilmeistä, että erityisesti työväenyhdistysten toiminta oli Viitasaarella voimakasta. Vuonna 1928 niitä oli paikkakunnalla yhteensä 19, eniten koko Keski-Suomessa.¹⁹⁸ Työväentaloja oli lähes joka kylällä, ja ne olivat keskeisiä kokoontumispaikkoja, kylän kulttuurikeskuksia, joiden symboliarvo työväestölle oli yleisesti suuri.¹⁹⁹ Edellä mainittujen yhdistysten osalta tilanteen tekee erityisen kiinnostavaksi se, että molempien ohjelmassa oli merkittävänä osana yleisen raittiuden ja kieltolain puoltaminen. Silti, kuten edellä on osoitettu, niiden järjestämissä iltamissa esiintyi säännöllisesti juopuneita. Tämä muodosti varmasti konkreettisen ongelmatilanteen itse yhdistyksille, mutta myös kiinnostavan ristiriidan, joka värittää molempien toimintaa.

Tavanomaiset iltamat olivat perusluonteeltaan sivistäviä ja avoimia muillekin kuin yhdistysten jäsenille. Ohjelmassa oli yleensä esimerkiksi lausuntaa, yksinlaulua tai näytelmäkappale. Loppuun sijoitetusta tanssista, joka oli ainakin

¹⁹⁷ JyMA, I Ca, talvik. 1932 §141, syysk. 1932 §50.

¹⁹⁸ Mauri Mönkkönen nimittää nuorisoseura-, työväen- ja pienviljelijäliikettä sekä suojeluskuntia keskisuomalaisiksi 1920-luvun massaliikkeiksi, vaikka kahden ensimmäisen vetovoima alkoikin jo laantua eikä uutta verta enää saatu mukaan. (Mönkkönen 1993, 529-532.) Tarjolla olevat yhdistysten arkistot lähteinä vääristävät Viitasaaren osalta tätä kuvaa, koska niiden säilyminen on ollut sattumanvaraista eikä liikkeiden volyyymiin perustuvaa. Toisin kuin esimerkiksi vitivalkoisessa Huittisissa (Alapuro 1994, 240-242.), viitasaarelainen työväenliike ei todellakaan kuihtunut vuoden 1918 jälkeen pois huolimatta yhdistysten jäsenmäärän säännönmukaisesta laskusta ja niiden jatkuvasta välittelystä koskien erityisesti nuoremman väen vähyyttä jäsenistössä. Sama tosin päti nuorisoseuroihin.

¹⁹⁹ Työväentalokulttuurista Alestalo 1977, 108-109; Parikka 1987, 133-134.

työväen nuorison mielestä iltamien oleellisin osa, keskusteltiinkin toisinaan kiivaasti jopa työväenyhdistyksissä.²⁰⁰ Nuorisoseurat eivät yleensä edes liittäneet tanssia ohjelmaansa, koska pitivät sitä “moraalia alentavana”.²⁰¹ Järjestäjät hankkivat ylimääräisiä tuloja vielä pitämällä puffettia, jossa myytiin kahvia ja leivonnaisia. Edellä kuvattujen perinteisten iltamien lisäksi ainakin nuorisoseurat järjestivät vain jäsenille tarkoitettuja perheiltamia, joissa keskusteltiin eri puhujien alustusten pohjalta laajemmin erilaisista siveellis-moraalisista kysymyksistä.

Eräs merkki iltamien levottomuudesta tai ainakin konkreettisesti koetusta valvonnan halusta ja tarpeesta on se, että niissä tarvittiin järjestysmiehiä. Tätä toki edellytti myös huviluvan saanti. Yleensä työväenyhdistykset nimittivät sellaiset erikseen aina vuodeksi kerrallaan.²⁰² Niinilahden ja Suovanlahden työväenyhdistykset jopa ottivat järjestysmiehilleen tapaturmavakuutuksen.²⁰³ Järjestysmiehiä oli yleensä kaksi tai useampia, ja heidän tehtävänsä oli lähinnä poistaa välittömästi humalaiset ja “sivuravintoloitsiat” talolta tai sen läheisyydestä ja tarvittaessa antaa vakituisille rauhanhäiritsijöille määräaikainen tai lopullinen porttikielto.²⁰⁴ Pöytäkirjojen sanamuodoissa tämä humalassa esiintyminen on usein verhottu “huonoksi käytökseksi”,²⁰⁵ vaikka on ilmiselvää, mistä todellisuudessa oli kyse. Niinilahden työväenyhdistys päätti jopa virittää piikkilanka-aidan talonsa ympärille.²⁰⁶ Aidalla ei voinut juuri olla muuta funktiota kuin estää epätoivottujen henkilöiden saapuminen talolle esimerkiksi metsän kautta.

²⁰⁰ Verotuksellisista syistä tehtiin tuolloisessa huvilainsäädännössä ero tanssi- ja ohjelmaittamien välillä. Jälkimmäisissä järjestäjä säästyivät tanssi-iltamien leimaverolta, jos lopussa oli muun ohjelman jälkeen tanssia enintään tunti. (Pesola 1996, 105-106.)

²⁰¹ Tanssikysymyksen ongelmallisuudesta ja keskisuomalaisten nuorisoseurojen iltamaohjelmista esim. Suuniitty 1976, 144-146.

²⁰² Esim. TA, 363.2., Jurvansalon ty:n ark., vuosikok. ptk. 25.1.1925.

²⁰³ TA; 363.2.(471), Niinilahden sos.dem. ty:n ark., ptk. 14.10.1926. TA, 363.2, Suovanlahden ty:n ark., ptk. 24.3.1929.

²⁰⁴ Esim. JyMA; SDP Permoskylän ty:n ark., C1, johtok. kokousptk. 8.11.1931; SDP Viitasaaren ty:n ark., Ca3, ptk:t 12.6.1921, 12.11.1922; SDP Vuorilahden ty:n ark., C1, vuosik. ptk. 8.2.1920; Muuruen ty:n ark., C1, ptk:t 1.6.1919, 1.8.1920. TA, 363.2; Jurvansalon ty:n ark., ptk. 3.6.1921; Suovanlahden ty:n ark., ptk. 1.6.1925, vuosikok. ptk. 2.2.1930.

²⁰⁵ Esim. Suovanlahden ty, ptk. 14.2.1932. Suovanl. ty:n ark., TA, 363.2.

²⁰⁶ TA, 363.2 (471), Niinilahden sos.dem. ty:n ark., ptk. 13.5.1928.

Toisinaan pöytäkirjoissa mainitaan nimismiehen vaatimuksesta hankkia iltamiin myös poliisiviranomainen valvomaan järjestystä.²⁰⁷ Poliiseja ja raittiudenvalvojia oli joka tapauksessa paikalla usein, koska iltamissa tehtiin paljon juopuneiden ja alkoholin myyjien pidätyksiä. Samoin niissä tapeltiin, riehuttiin ja vastustettiin viranomaisia. Tyypillinen tapaus sattui esimerkiksi kesällä 1923, kun kivijärveläinen räätäli Juho Veid rähisi juovuksissa Vuoskosken työväentalolla järjestetyissä iltamissa “niin, että näytelmäkappale oli täytynyt keskeyttää”.²⁰⁸ Tuomiokirjoista päätellen tässä suhteessa työväenyhdistysten tilaisuuksien osalta tilanne oli huomattavasti pahempi kuin nuorisoseurojen. Myös kirkkoherra Jaakkolan mukaan suojeluskuntien ja “muiden aatteellisten” järjestöjen tilaisuuksissa esiintyi vain vähän alkoholinkäyttöä, koska yleinen mielipide paheksui sitä.²⁰⁹ Vaikka kirkkoherran käsitys aatteellisuudesta vaikuttaa kovin suppealta – olivathan työväenyhdistyksetkin toki hyvin aatteellisia –, se kertoo ainakin, että pitäjän ylempien sosiaaliryhmien ja virkamiehistön suhtautuminen työväen yhdistystoimintaan saattoi olla kovin ignoroiva.

Mitä tulee valvojien moraaliin, oli siinäkin kohentamista. Lähes kaikki yhdistykset jakelivat “paheksumislauseita” humalassa esiintyneille järjestysmiehilleen.²¹⁰ Taas kerran tämä näyttää olleen yleisempää työväenyhdistyksissä kuin nuorisoseuroissa. Silti esimerkiksi marraskuussa 1922 myös Ilmolahden-Niinilahden nuorisoseuran perheiltamissa päätettiin antaa muistutus järjestyksenvalvojille heidän omasta raittiudestaan.²¹¹ Ja kuten jäljempänä tulee esiin, poliisiviranomaisetkin saattoivat syyllistyä iltamajuopumukseen. Näyttää siltä, että meno iltamissa oli toisinaan hyvin hillitöntä. Asiasta käytiin monia vakavia keskusteluja, joista näkyy pöytäkirjoissa vain vihjeitä. Joka tapauksessa nuorisoseurojen käytännöt suhteessa humalaisiin eivät juuri eronneet työväenyhdistysten vastaavista. Myös ne valtuuttuvat järjestyksenvalvojansa poistamaan humalaiset tai estämään näiden

²⁰⁷ Esim. TA, 363.2, Jurvansalon ty:n ark., vuosikok. ptk. 17.2.1929. Määräyksellä saattoi olla jotain tekemistä myös ajan poliittisen levottomuuden kanssa.

²⁰⁸ JyMA, I Ca, syysk. 1923 §83.

²⁰⁹ TTKA, Ce:6, kirkkoherran kertomus 1928.

²¹⁰ Esim. TA, 363.2, Jurvansalon ty:n ark., kuukausikok. ptk. 5.12.1920.

²¹¹ JyMA, Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark.; H, A1, perheilt. ptk 5.11.1922.

sisäänpääsyn.²¹² Yleiseksi ongelmaksi muodostui varmasti se, että oli kovin vaikeaa ilmiantaa tuttuja ihmisiä tai kieltää heitä tulemasta sisään iltamiin, vaikka he olisivatkin olleet humalassa.

Mutta miksi tilanne huolestutti yhdistyksiä, jos ne olivat jo yrittäneet kaikkensa järjestyksenpidon eteen? Yleisöä iltamiin ilmeisesti riitti joka tapauksessa, eivätkä viranomaiset voineet syyttää mistään, jos eivät löytäneet selviä laiminlyöntejä. Työväenyhdistysten kohdalla eräs suuri syy tähän on saattanut olla pelko iltamaluvan menetyksestä. Erityisesti 1920-30-lukujen vaihteessa niiden täytyi Viitasaarella suhteellisen aktiivisesti toimineen lapuanliikkeen vihamielisyyden vuoksi yrittää olla herättämättä yhtään ylimääräistä huomiota.²¹³ Niinilahden ja Jurvansalon työväenyhdistykset erikseen päivittelivät vuosikertomuksissaan noiden “isänmaallisuudella ratsastavien fasistien” toimintaa,²¹⁴ eli ehkä uhka koettiin hyvinkin todelliseksi. Nimismiehellä oli kuitenkin niin halutessaan oiva painostuskeino, jonka avulla hän saattoi pakottaa yhdistykset tekemään kaikkensa valvonnan eteen.²¹⁵ Kuten jatkossa osoitetaan, nuorisoseurojen kohdalla taas oli merkittävää niiden rikkomuksia kohtaan tuntema häpeä. Muutenkaan todellista häpeää tai halua vältellä ongelmia ei voi vähätellä motiiveina tarkalle valvonnalle.

Edellisestä voi johtaa kysymyksen siitä, miksi iltamia sitten järjestettiin, jos ne aiheuttivat niin paljon ongelmia ja levottomuutta myös järjestäjille? Puhtaasti aatteellisista syistä varmasti. Samoin puhtaasta halusta järjestää ihmisille tilaisuuksia tavata toisiaan. Lisäksi eräs merkittävä tekijä oli selvästi raha. Monet

²¹² Esim. JyMA, Keitelepuhjan ns:n ark.; A1, Ca3, johtok. ptk:t 31.5.1925, 3.10.1929; Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark., C, perheilt. ptk. 16.3.1919.

²¹³ Vuoden 1930 talonpoikaismarssilla oli mukana jopa 59 viitasaarelaista, ja paikkakunta toimi kyyditysten aikana Lapualta lähteneen reitin etappina. Viitasaarella esiintyi Mäntsälän kapinan aikana varsin voimakasta, suojeluskunnan tukemaa paikallista levottomuutta, joka johti eräiden päälliköiden erottamiseen. Ilmolahden ja Niinilahden työväenyhdistykset lakkautettiin 1930-luvun alussa kommunistilakien nojalla. Lisäksi Permoskylän työväentalo yritettiin räjäyttää syksyllä 1932. (Rantatupa 1993, 342-343, 345; myös Siltala 1985, 296-300.)

²¹⁴ TA, 363.2 (471), Niinilahden sos.dem. ty:n ark., vuosikert. 1931; 363.2, Jurvansalon ty:n ark., vuosikert. 1930.

²¹⁵ Huopanan työväenyhdistyksen historiikissa mainitaan, että “lapualaiskaudella” liikkeen kannattajat yrittivät vaikuttaa nimismieheen iltamalupien epäämiseksi yhdistykseltä. Yritykset eivät kuitenkaan onnistuneet, “sillä Karhila ei juuri myötäillyt lapualaisia”. (Lindlöf 1986, 17-18.) Väite perustuu kirjoittajan muistitietoon, mutta sen paikkaansapitävyyttä ei toisaalta ole erityisesti syytä epäilläkään.

työväenyhdistykset saivat suurimman osan tuloistaan juuri iltamista, jotka tuottivat pääsylippu- ja puffettituloina huomattavia summia. Esimerkiksi Ilmolahden työväenyhdistyksellä iltamien kertatuotto saattoi olla jopa yli 500 markkaa, kun jäsenmaksuista kertyi yhdistykselle tuloja vuosittain vain 100-200 markkaa.²¹⁶ Lisätulot olivat kovin tarpeellisia, koska hyvin monet yhdistyksistä rakensivat juuri 1920-luvulla oman työväentalon ja täten niillä oli suuria velkoja ja kuoletuksia. Kaikki oman talon omistavat myös vuokrasivat tilojaan ulkopuolisille ja hyötyivät tästä vielä vuokratuloina. Tässä yhteydessä asetettiin tosin tarkkoja säädöksiä sille, minkätyyppisiin tilaisuuksiin taloa vuokrattiin sekä korostettiin myös järjestyksenvalvojen merkitystä.²¹⁷

5.3. Yhteisön solidaarisuus ja alkoholi

Viitasaarelaisten – sekä ylempien että alempien sosiaaliryhmien – yleinen kieltolakimielisyyys ja kontrollihalu täytyy enimmäkseen päätellä rivien välistä. Yksittäisiä henkilökohtaisia puheenvuoroja puolesta tai vastaan on säilynyt lähinnä edellä käsitellyissä yhdistysten pöytäkirjoissa. Eräs oleellinen näkökulma ihmisten asenteisiin ovat kuitenkin rikosten ilmiannot. Selväähän on, että milloin poliisi tai raittiudenvälvojat, jotka tässä laskettakoon viranomaisiin kuuluviksi, eivät olleet henkilökohtaisesti alkoholirikoksen tapahtumapaikalla, jonkun oli pakko ilmiantaa se. Tuomiokirjoissa on viittauksia poliisilaitokselle tullessiin nimettömiin puhelinsoittoihin.²¹⁸ Vaikkeivat ne olisikaan olleet nimettömiä, viranomaiset varjelivat ilmiantajan henkilöllisyyttä tarkasti. Kieltolakirikosten ilmiantajat olivat kautta maan hyvin halveksittuja,²¹⁹ eikä Viitasaaren tilanne ollut mitenkään merkittävästi erilainen. Käräjillä saattoi syytetty vastustaa jonkun todistajan kutsumista sillä perusteella, että tämä oli ilmiantanut hänet, tai yleensä

²¹⁶ TA, 363.2 (471), Ilmolahden sos.dem. ty:n ark., tilikertomukset 1919-1932.

²¹⁷ Esim. TA, 363.2, Jurvansalon ty:n ark., kuukausikok. ptk. 16.10.1921.

²¹⁸ Puhelin ei vielä tuona aikana ollut kovin yleinen varuste kodeissa, joten tämä saattaisi viitata ylempien yhteiskuntaryhmien erityisesti harrastaneen ilmiantoja. Toisaalta soittamaan pystyi varmasti myös naapurista, kaupalta tai postilta, eli puhelimen käyttö ei sinällään sulje pois mitään sosiaaliryhmiä.

²¹⁹ Esim. Kieltolakitiedustelu 1923, 15.

syyttää kovaan ääneen jotakuta ilmiantajakseen. Tähän totesi syyttäjä eli nimismies yleensä yksikantaan, että mainittu henkilö ei ole tämän jutun ilmiantaja. Vain muutamassa jutussa on ilmiantajan henkilöllisyys tuotu ilmi. Toisinaan se tosin tuntuu hyvin itsestäänselvältä.

Syyskäräjillä 1929 olivat ensin kaksi ilmolahtelaista työmiestä, Matti Kinnunen ja Kalle Paananen, syytettyinä yhdessä viinan keitosta. Todistajina tässä jutussa olivat talollisen pojat, veljekset Uuno ja Veikko Hämäläinen samalta kylältä. Veljekset olivat todistuksensa mukaan löytäneet viinatehtaan metsästä ja jääneet pariaksi tunniksi lähistölle odottamaan tehtaan haltijoiden ilmestymistä, sitten menneet ilmiantamaan nämä. Seuraavilla eli vuoden talvikäräjillä 1930 nuo kaksi todistajaa esiintyivät syytettyinä, samoin viinan keitosta, ja edelliset syytetyt todistajina. Lopulta Hämäläisen veljeksiä vastaan nostettu syyte hylättiin toteennäyttämättömänä, kun nämä sitä ennen uhkasivat Kinnusta ja Paanasta syytteellä väärästä valasta.²²⁰ Oleellista tässä ei ole se, tapahtuiko rikos vai ei, vaan että miehet olivat selvästi ilmiantaneet toisensa ristiin, toiset koston toisten ilmiannosta.

Kosto tai henkilökohtaiset kaunat näyttäytyvät muutenkin merkittävänä motiivina pohdittaessa ilmiantoja ja käräjien todistajanlausuntoja. On vaikeaa sanoa, miten totuudenmukaisia tai luotettavia syytettyjen kutsumien todistajien lausunnot ovat. Joka tapauksessa nämä toisinaan valaehdoisesti todistivat, että joku syytettyä vastaan todistaneista on tämän "julkinen vihamies". Tällä käytännöllä yritettiin jäädä todistajia, mutta siinä onnistuttiin hyvin harvoin. Syyskäräjillä 1930 väitettiin kahden todistajan, veljesten, sanoneen julkisesti, että jos jompi kumpi heistä ei saa syytettynä olevan perheen tytärtä vaimokseen, he "hankkivat perheen vaikeuksiin". Nuo "vaikeudet" merkitsivät todistajien tekemää ilmiantoa perheen kieltolakirikkomuksista. Jutussa syytettyinä juopumuksesta sekä viinan keitosta ja myynnistä oli tosiaan koko perhe, torppari Johannes Siekkinen ja tämän poika

²²⁰ JyMA, I Ca, talvik. 1929 §99, syysk. 1929 §75, talvik. 1930 §70, syysk. 1930 §77.

Ilmari ja tytär Linda. Tuomari ei juuri kiinnittänyt huomiota mainitun uhkauksen totuuspohjaan, vaan lopulta kaikki tuomittiin eri suuruisiin rangaistuksiin.²²¹

Tilannetta hyvin valottava tapaus oli esillä vuoden 1926 syyskäräjillä, kun Konginkankaan nimismiestä Yrjö Lahdenperää syytettiin siitä, että hän oli esiintynyt heinäkuussa 1924 juopuneena Suovanlahdelle matkalla olleella Wiitasaari-laivalla. Ilmiannon oli tehnyt talollinen Nestor Turpeinen, joka sittemmin oli muuttanut Hyvinkäälle. Turpeinen oli omien sanojensa mukaan ensin normaalisti ilmoittanut asiasta Viitasaaren nimismiehelle. Tämän jälkeen hän oli tehnyt raittiuslautakunnalle kolme ilmiantokirjelmää, joissa valitti, ettei Karhila tahtonut puuttua asiaan. Raittiuslautakunnan pöytäkirjojen mukaan keväällä 1926 nimismies oli tehnyt asiasta syytealoitteen, mutta ilman tulosta. Näin ollen lautakunta päätti lähettää Turpeisen kirjeet maaherralle.²²² Samaan aikaan Turpeinen oli vielä lähestynyt asiassa sisäasiainministeriötä ja vaatinut tätä määräämään maaherraa nostamaan syytteen ja laittamaan Lahdenperän viralta. Kun syyte lopulta yli kaksi vuotta myöhemmin pääsi käräjille saakka, päätettiin sen raukeamisesta vanhentuneena.

Oikeudelle laatimassaan vastinekirjeessä nimismies Lahdenperä ei suinkaan suoraan kieltänyt syyllistyneensä juopumukseen, mainitsi vain, ettei ollut kyseisenä ajankohtana edes virantoimituksessa. Hän kuitenkin epäili Nestor Turpeisen häneen kohdistaman ajojahdin intomielisen raittiusaatteen sijasta johtuvan “kokonaan siitä, että ulosottomiehenä olin lopulta pakotettu luopumaan häntä kohtaan vuosia osoittamastani armeliaisuudesta”.²²³ Ilmeisesti Turpeisen motiivit olivat hyvin selviä kaikille asianosaisille paikallisvirkamiehille, eikä toimiminen tämän ajojahdin käsikassarana innostanut ketään. Toisaalta kukaan ei tuntenut halua puuttua Lahdenperän todennäköiseen juopumukseenkaan. Solidaarisuus eli virkakunnankin keskuudessa.

²²¹ JyMA, I Ca, syysk. 1930 §102.

²²² VKA, Ca:1, raittiusltk:n ptk:t 22.2.1926, 26.4.1926.

²²³ JyMA, I Ca, syysk. 1926 §77 ja siinä liite M (Yrjö Lahdenperän kirje kihlakunnanoikeudelle 16.9.1926).

Voi väittää, että paikallisyhteisön harjoittamassa aktiivisessa kontrollissa oli enimmäkseen kyse henkilökohtaisista ristiriidoista, ei niinkään suuresta kieltolakimielisyydestä. Oletettavasti kieltolakirikoksista tuomittuja olisi ollut huomattavasti enemmän, jos yhteisö olisi ottanut tehtäväkseen ilmoittaa kaikista tapauksista. Miten paljon niitä jäi piiloon, voidaan vain arvailla. Huomattavaa on, että todisteiden tai todistajien puutteen vuoksi jäi myös moni hyvin ilmiselvä tapaus tuomitsematta. Kun väkisin käräjille raahatut todistajat suostuivat sanomaan vain, etteivät tiedä mitään kyseisestä asiasta, ei syyttäjä voinut usean lykkäyksen jälkeen muuta kuin luopua jutusta toteennäyttämättömänä. Silti lain valvonnasta todella innostuneitakin oli. Nimettömien ilmiantosoittojen lisäksi tapahtui nimittäin todistettavasti muutakin yksityistä nuuskintaa. Kesällä 1925 kaksi kauppiaan rouvaa löysi Koivurannan matkailijakodin verannalla olleen takin taskusta litran pullon spriitä. Takki kuului suovanlahtelaiselle työnjohtajalle Uuno Kähärälle, joka joutui käräjille syytettynä spriin hallussapidosta rouvien todistaessa löydöksestään. Syytteestä kuitenkin luovuttiin kahden käsittelyn jälkeen, kun vastaaja ei saapunut paikalle.²²⁴ On mahdollista, ettei syyttäjäkään halunnut liikaa tuhlata aikaa ja voimavaroja jutun läpiajamiseen ja Kähärän pakottamiseen käräjille. Tavallisesti jutuista ei nimittäin luovuttu näin helposti vain syytetyn poissaolon vuoksi.

Pidättämään tulleista viranomaisista ei välttämättä pidetty, vaan heitä kohtaan käytettiin joskus koviakin otteita. Kieltolakivuosien mittaan tapahtumat antoivat aiheita useisiin syytteisiin viranomaisten vastustamisesta, pahoinpitelystä ja kerran jopa murhayrityksestä.²²⁵ Ei ollut harvinaista, että viinankeittopuuhiesta tavatulta löydettiin laiton ase, kuten haulikko tai pistooli.²²⁶ Niitä kuljetettiin mukana siltä varalta, että poliisi sattuisi yllättämään tai säilytettiin kotona ”kaiken varalta”. Ihmisten suhtautumisesta poliisiin ja raittiudenvolvojiin saa toki pelkästään tuomiokirjojen perusteella varsin yksipuolisen kuvan. Ne tuovat esiin

²²⁴ JyMA, I Ca, syysk. 1925 §137, talvik. 1926 §61.

²²⁵ Kyseessä oli taas jo usein mainittu konstaapeli Verner Ollanketo, joka väitti talollisen pojan Einari Ruuskan ampuneen häntä humalassa Keihärinkosken hevosystävään iltamissa. Todisteiden puutteen vuoksi Ollanketo joutui kuitenkin luopumaan syytteestä. (JyMA, I Ca, talvik. 1923 §96, syysk. 1923 §64, talvik. 1924 §39.)

²²⁶ Esim. JyMA, I Ca, talvik. 1928 §135.

vain ongelmatapaukset, joissa humalainen on esimerkiksi tarttunut rauhoitteluun tullutta isäntämiestä rinnoista ja tivannut, onko tämä "viinakyttä". Poliisin käytyksi leimautuminen oli selkeästi tuhoisaa maineelle ja luotettavuudelle. Toisaalta oli varmasti yleisessä tiedossa, ketkä olivat raittiudenvälvojiä tai muuten vain suhtautuivat lakiin kiusallisen innokkaasti. Näitä henkilöitä oli järkevintä vältellä ainakin humalapäissään eikä muutenkaan suututtaa kuin uhmausmielessä.

Kaikesta edellisestä johtuen esiin nousee voimakkaimpana vaikutelma "reilun" kansan keskinäisestä solidaarisuudesta niuhottavia raittiusihmisiä vastaan. Ihmisihanne tuossa joukossa oli konstailematon kansanmies tai -nainen, joka hoiti asiansa mutta ei sylenyt pulloon, jos sille päälle sattui eikä missään tapauksessa puuttunut muiden lainvastaisiin toimiin. Toisinaan todistajat selvästi valehtelivat tai passiivisesti kiertelivät totuutta joko sanomalla, että he eivät tiedä tästä asiasta mitään, tai esimerkiksi väittämällä, että eivät pimeän vuoksi tunteneet heille viinaa myynyttä henkilöä.²²⁷ Yleisiä olivat tavalla tai toisella epämääräiset todistajanlausunnot, joissa asioita ei kielletty mutta ei suoraan myönnettykään, ja joiden todistusarvo oli täten kyseenalainen. Tyypillinen todistajan lausuma kuvaus löytyy talvikäräjien 1930 oikeudenkäyntipöytäkirjassa koskien syytettynä olleen Juho Pajumäen oletettua juopumustilaa: "Koivulahden iltamissa oli syytetty kyllä puhunut kovanlaisesti mutta ei voi sanoa oliko hän ollut juovuksissa."²²⁸

6. Paikalliset kieltolakiasenteet

6.1. Raittiuslautakunta ja valistuksen vaikeus

Raittiuslautakuntien perustaminen oli kieltolain aikana vapaaehtoista, mutta silti suurin osa kunnista sellaisen perusti, niin Viitasaarikin. Viitasaaren raittiuslautakunnan ensimmäinen kokous pidettiin 18. joulukuuta vuonna 1920.

²²⁷ Todistaja torppari Onni Ahosen syytejutussa. JyMA, I Ca, talvik. 1929 §63.

²²⁸ JyMA, I Ca, talvik. 1930 §72.

Periaatteessa kunnallisten lautakuntien tehtävänä on toimia ilman esimerkiksi moraalista painolastia. Kieltolakiajan raittiuslautakunta on hyvä esimerkki siitä, kuinka tilanne voi muuttua moraalikysymyksiin liittyvän lainsäädännön mukana. Viitasaarellakin raittiuslautakunta oli hyvin selkeästi raittiushenkinen elin, jonka toiminnan lähtökohtana oli kieltolain tukeminen, edistäminen ja valvonta. Se ei herätä hämmästyksiä kun muistamme, että lautakunnan toiminta oli täysin voimassa olevan lain hengen mukaista eikä juuri muuta olisi voinut ollakaan. Täten raittiusaatteen oli pakko olla myös Viitasaaren kunnan virallinen kanta, olivat sen toimihenkilöt yksilöinä sitten mitä mieltä hyvänsä. Tietenkään ei voi tietää, kuinka moni raittiuslautakunnan jäsenistä tai kunnan virkamiehistä todella kannatti alkoholikieltoa. Myöskään muiden paikkakuntien raittiuslautakuntien työstä ei juuri ole tietoa.

Kunnallislautakunnan – eli käytännössä nykyistä kunnanhallitusta vastanneen instanssin – esimiehen kirjoittamissa kunnallislautakunnan vuosikertomuksissa on lyhyesti referoitu eri lautakuntien työtä kunakin vuonna. Raittiuslautakunta sivuutettiin vuodesta toiseen pelkällä maininnalla, joista ensimmäinen on sekin vasta vuodelta 1925. Sisältönä niissä olivat yleensä huomautus haettujen raittiuspoliisioikeuksien määrästä sekä toteamus raittiuslautakunnan jälleen kuluneena vuonna “toimineen raittiuden edistämiseksi paikkakunnallamme”. Joidenkin lautakuntien toiminnalle taas uhrataan kunnalliskertomuksissa paljonkin pohdintaa. Outoa kyllä ne tai raittiuslautakunnan pöytäkirjat eivät kommentoi mitenkään paikkakunnan raittiustilannetta tai kunnan liittymistä Kieltolakiliittoon.²²⁹ Sen sijaan paikkakunnalla 1920-luvun loppupuolella liikkuneita kulkutautiepidemioita tai kunnallisten lastenvalvojien ajamien isyysoikeudenkäyntien määrää on seurattu tarkasti vuodesta toiseen. Oliko niin, ettei raittiusasiaa koettu kunnan taholta kovin tärkeäksi tai merkittäväksi? Ainakin se olisi jo puhtaasti lailliselta kannalta pitänyt nähdä huomattavasti suurempana ongelmana kuin vuosittaiset kymmenkunta lapsenruokojuttua. Kunta ei varmasti suhtautunut alkoholin vastustamistyöhön kovinkaan suurella innostuksella, jos

²²⁹ Tähän viitataan Soliskylän-Jurvansalon työväenyhdistyksen pöytäkirjassa huhtikuulta 1920. TA, 363.2., Jurvansalon ty:n ark., ptk. 18.4.1920.

asiaa ei koettu paikalliselta kannalta pulmalliseksi. Kulkutaudit olivat yhteisössä suurempi ongelma kuin alkoholi.

Viitasaarella raittiuslautakunnan jäsenet olivat eri kyliltä tulevia raittiudenvalvoja ja muita samanhenkisiä ihmisiä. Sosiaaliselta statukseltaan he enimmäkseen kuuluivat talollisiin, mutta mukana oli myös muutama torppari ja käsityöläinen. Kuten edellä on tuotu esiin, lautakunnan virallisiin tehtäviin kuuluivat esimerkiksi uusien raittiudenvalvojen valitseminen sekä tarvittaessa raittiuspoliisin kotietsintäoikeuksien hankkiminen näille. Lautakunta myös teki yleisiä vetoamuksia eri tahoille raittiutta edistävän toiminnan puolesta. Varmasti osittain jäsenistön talonpoikaisuudesta johtuen erityisenä käsikassarana käytettiin kansakoulunopettajia, joita pidettiin tässä suhteessa merkittävinä kansanvalistajina ja mielipidejohtajina.²³⁰ Lautakunnan käytettävissä olleet keinot olivat kuitenkin vähäiset. Suoran toiminnan, eli raittiudenvalvojen toimesta tapahtuneen valvontatyön lisäksi pystyttiin lähinnä vetoamaan paitsi kansakoulunopettajiin, myös erilaisiin yhdistyksiin raittiuskokousten ja -juhlien järjestämiseksi sekä järjestyksen valvonnan tehostamiseksi iltamatilaisuuksissa. Kokonaisuudessaan toiminta ei todellakaan ollut vilkasta. Lautakunta itse järjesti vain yhden raittiusjuhlan, kesäkuussa 1930. Pääjuhlan ja sitä seuranneiden iltamien ohjelma oli kovin ylevähenkistä sisältäen torvisoittoa, laulua, lausuntaa ja puheita.²³¹ Luultavasti sitä ei koettu viitasaarelaisten keskuudessa kovin attraktiiviseksi, etenkin kun iltamaohjelmaankaan ei sisältynyt lainkaan tanssia.

Toiminnan vähäisyyttä korostaa se, että raittiuslautakunta kokoontui harvakseltaan, vain muutaman kerran vuodessa. Pöytäkirjojen kuvaama keskustelu liikkui varsin yleisellä tasolla ja käsiteltäviä asioita oli vähänlaisesti.²³² Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö asioista olisi usein todellisuudessa keskusteltu pitkäänkin. Ilmiö tuntuu samalta kuin yhdistysten pöytäkirjojen kohdalla: monia

²³⁰ Kansakoulunopettajia vedottiin esimerkiksi vuonna 1920 perustamaan paikkakunnalle raittiushenkinen Toivonliitto-järjestö. (VKA, Ca:1, raittiusltk:n ptk. 18.12.1920.) Ei ole tiedossa, perustettiin se todella.

²³¹ VKA, Ca:1, raittiusltk:n ptk. 5.5.1930.

²³² Pöytäkirjoissa oli tavallisesti vain kolme tai neljä lyhyttä käsittelypykälää.

mielipiteenvaihtoja ei vain kirjattu ylös ja monet lautakunnan jäsenille ilmeisen selvät seikat jäävät hämärän peittoon. Tällaiseen toimintaan viittaa seuraava esimerkki. Maaliskuussa 1923 lautakunta käsitteli Vaasan läänin maaherralta tullutta kehoitusta ansiokkaimpien kieltolakirikosten selvittäjien palkitsemiseksi ja teki oman ehdotuksensa palkittavista henkilöistä. Tämä tapahtui ilmeisesti nimismiehen esityksen pohjalta, koska pöytäkirjassa lautakunta ilmoitti poikenneensa ”sille tunnetuista syistä” tuosta esityksestä.²³³ Eräs selitys tähän voisivat olla jäljempänä mainitut konstaapeli Ollanketoon kohdistuneet juopumussytykset. Nimismies saattoi alun perin ehdottaa palkittavaksi tuota kieltolakitaistelussa ilmeisen ansioitunutta miestä eikä lautakunta voinut tätä hyväksyä. Muitakin selityksiä toki on, eikä liene kovin oleellista pohtia niitä kaikkia. Esimerkki kuitenkin osoittaa, että ehkä merkittävimmät keskustelut käytiin pöytäkirjan ulkopuolella.

Viitasaaren raittiuslautakunta kokoontui viimeisen kerran marraskuun lopussa vuonna 1931. Jo tuolloin oli tiedossa tuleva kansanäänestys kieltolain kohtalosta. Lautakunta päätti tilata lain kumoamista vastustavia lentolehtisiä ja levittää niitä. Erikseen mainitaan vaihtoehdosta jakaa lehtisiä kansakouluille, joista oppilaat veisivät niitä kotiinsa. Kuten edelläkin on osoitettu, ainakin Viitasaarella raittiusliikkeen valistustyön eräänä merkittävänä kohteena olivat kansakoululaiset, joita käytettiin myös keinona tavoittaa ehkä passiivisin ja alkoholimyönteisin kansanosia eli vanhempansa. Mitä tällä kuvitettiin saavutettavan, on hämärän peitossa. Koululaisten vaikutus vanhempiinsa oli ajan patriarkalisessa yhteiskunnassa vähäinen, eivätkä lapset itse saaneet esimerkiksi ottaa osaa kansanäänestykseen. Viitasaaren raittiuslautakunnan puuhailun taustalla oli yleisesti ottaen varmasti raittiushengestä kumpuavia hyviä aikomuksia, mutta sen toimintatavat ja toiminnan laajuus kertovat enemmän ymmärtämättömyydestä tai välinpitämättömyydestä kuin aktiivisesta halusta todella toimia kieltolain puolesta. Kokonaisuutena lautakunnan merkitys ja vaikutus jäivät raittiudenvälvojen panosta lukuunottamatta kovin vähäisiksi.

²³³ VKA, Ca:1, raittiusltk:n ptk. 11.3.1923.

6.2. Viitasaarelainen viranomaismoraali

Valtiovallan taholta tiedostettiin varsin hyvin, että monet viranomaiset eivät olleet lainkaan innostuneita kieltolain valvonnasta.²³⁴ Tämä tulee esiin myös useissa kieltolakitiedustelussa julkaistuissa lausunnoissa.²³⁵ Viitasaarelaisten viranomaisten asenteita alkoholirikollisuutta kohtaan on mahdollista selvittää lähinnä tuomiokirjoista, vaikka ihmisten ajattelu kätkeytyykin niissä muodollisen oikeuskielen alle eivätkä sanamuodot kerro juuri mitään. Myös edellä käsitellyt raittiuslautakunnan pöytäkirjat tuovat viranomaispalkkioehdotusten muodossa esiin erään näkökulman asiaan.

Viitasaaren kieltolakiaikainen nimismies Jussi Karhila oli luonnollisesti hyvin keskeinen hahmo lain paikallisvalvonnassa. Valitettavasti hänen henkilöstään ja asenteistaan tarjoavat käytettävissä olevat lähteet kovin niukalti tietoa. Karhila oli syntynyt vuonna 1886 ja aloittanut virassaan kaksi vuotta ennen kieltolain voimaantuloa, vuonna 1917. Tätä ennen hän oli toiminut viisi vuotta naapuripitäjän Kivijärven nimismiehenä.²³⁶ Hän siis tunsi paikkakunnan olot jo vanhastaan, vaikka ei ole tietoa, mistä hän oli alun perin kotoisin. Karhila oli suhteellisen nuori, Viitasaarelle tullessaan vain 31-vuotias. Mitä mahtoi hän todellisuudessa ajatella kieltolaista ja raittiusasioista? Nimismiehen puuhia tarkkailtiin luultavasti yhteisössä varsin tiukasti, ja Viitasaareltakin löytyi ihmisiä, jotka olivat sen aiheelliseksi nähtyään valmiita haastamaan kenet tahansa oikeuteen kieltolain rikkomisesta. Ainakin Karhilan oli hoidettava alkoholin nauttimisensa, mikäli sellaista harrasti, kotona suljettujen verhojen takana.

Sikäli mikäli tilannetta pystyy arvioimaan ilman mitään vertailukohtaa, ainakin Karhilan linja alkoholirikosten suhteen vaikuttaa pääosin suhteellisen tiukalta. Toisinaan käräjillä annettiin etenkin juopumustuomioita kuin liukuhihnalta, täysin

²³⁴ Esim. Kallenautio 1979, 15; Kom.miet. 1926a, 131 ja eteenp.

²³⁵ Esim. Kieltolakitiedustelu 1923, 49*, 220*-221*.

²³⁶ Valtiokalenteri 1916, 138; Valtiokalenteri 1920, 142. Kivijärvelläkin Karhilan toimialueeseen kuului osa Viitasaaren pitäjästä. Kuten edellä mainittiin, hän pysyi Viitasaarella aina vuoteen 1935 saakka, jonka jälkeen hänen vaiheistaan ei ole tietoa. Valtiollisessa virassa hän ei jatkanut, koska 1930-luvun lopun valtiokalenterit eivät enää tunne häntä.

rutiininomaisesti. Jos syyttäjä vaivautui nostamaan syytteen niin monista ja tavanomaisista tapauksista, että niiden käsittely muuttui täydeksi rutiiniksi, on hänen pakko olla ollut myös tuon ratkaisun takana. Kaikkien kannalta olisi ollut helpompaa katsoa rutiininomaisia tapauksia läpi sormien, ja nostaa syyte vain vakavammista. Toisaalta edellä kerrottu Yrjö Lahdenperän tapaus antaa ymmärtää, ettei nimismies välttämättä ollut halukas syyttämään virkaveljeään suhteellisen mitättömästä rikoksesta. Yleisesti Karhilan lainkunnioitus kuitenkin vaikuttaa suurelta, olivat hänen todelliset ajatuksensa asiasta sitten millaiset hyvänsä. Mahdollista viitasaarelaisen syntyperän vaikutusta nimismiehen toimintaan olisi kiinnostavaa arvioida, mutta siihen ei ole aineksia, koska emme tiedä kuinka kauan Karhila oli paikkakunnalla vaikuttanut. Jos hän oli paikallisia, oli kiusaus – tai painostus – katsoa tuttavien alkoholirikkomuksia läpi sormien varmasti suuri.

Myös rivipoliisien innokkuutta tai innottomuutta lain valvontaan on vaikea saada esille. Käytettävissä olevista todisteista päätellen heidän voi väittää toimineen suhteellisen tehokkaasti. Ainakin erilaisia ratsaus- ja viinanetsintäpartioita organisoitiin aina ilmiannon tullessa ja joskus ilman varsinaista ilmiantoakin. On mahdotonta sanoa, miten suurella innolla näiden tehtävien hoitoon suhtauduttiin. Jotain kertovat kuitenkin raittiuslautakunnan esitykset siitä, ketkä tulisi palkita pitäjän ansioituneimpina kieltolakirikkomusten selvittäjinä. Kaikissa tunnetuissa tapauksissa lautakunta esitti muiden muassa palkittaviksi viitasaarelaisia poliisikonstaapeleita Aapeli Huuskosta, Anton Kinnusta ja Martti Nissistä.²³⁷ Näistä Huuskonen oli kaiken lisäksi raittiuslautakunnan jäsen, ja kaikissa edellä mainituissa tapauksissa ehdolla korkeimman palkinnon saajaksi. Palkinnot annettiin rahana ja suurimmillaan pääpalkinto oli jopa 2000 markkaa.²³⁸ Käytetyistä lähteistä ei kuitenkaan selviä, olivatko palkitut lautakunnan ehdotusten mukaisia tai miten nimismiehen ehdotukset erosivat näistä. Joka tapauksessa edellinen osoittaa, että ainakin periaatteessa raittiusmielinen

²³⁷ Esim. VKA, Ca:1, raittiusltk:n ptk:t 11.3.1923, 3.2.1924, 10.9.1924.

²³⁸ Sama, 3.2.1924. Tämän voi suhteuttaa köyhemmän maatalousväestön päiväansioihin, jotka olivat päiväsakkoilmoitusten mukaan viidestä kahteenkymmeneen markkaan. Summa siis vastasi keskimääräisen viitasaarelaisen monen kuukauden palkkaa.

lautakunta halusi arvostaa tai korostaa paikallisten poliisien työtä ja ponnistuksia kieltolain valvonnan eteen.

Poliisikunnan keskuudessa ilmeni kuitenkin eräs kiinnostavan ristiriitainen tapaus. Poliisikonstaapeli Verner Ollanketo nimittäin menetti virkansa vuonna 1925 syyllistyttyään sitä ennen useita kertoja juopumukseen. Asia koettiin niin vakavaksi, että raittiudenvalvoja Julius Ruuska teki jopa maaherralle kantelun siitä, että “mainitun poliisipalvelijan kieltolakirikkomukset saavat esteettömästi jatkaa”.²³⁹ Hämmästyttävää on se, ettei asiasta näkynyt ainakaan tuomiokirjoissa mitään merkkiä ennen varsinaista asian esilletuontia talvikäräjillä 1925. Tällöin lukuisten todistajanlausuntojen mukaan hän oli esiintynyt säännöllisesti humalassa julkisella paikalla jo parin vuoden ajan, joskus myös virantoimituksessa. Ollanketo ei halunnut tyytyä päätökseen, vaan väitti todistuksia vääriksi ja koko syytteen tarkoitukseksi kosta. Virkaansa hän ei kuitenkaan saanut takaisin.²⁴⁰ Mitenkään harvinainen ei tapaus ollut, valvontaviranomaiset ympäri maata syyllistyivät säännöllisesti itsekkin kieltolain rikkomiseen. Silti lain alkuvuosina Ollanketo oli tuomiokirjojen valossa ehdottomasti innokkaimmin lakia valvonut ja pidätyksiä suorittanut poliisi Viitasaarella. Hänen nimensä tuli esiin juttujen yhteydessä jatkuvasti. Lisäksi hän sai ainakin kerran raittiuslautakunnan ehdotuksesta erään edellä mainituista kieltolakirikosten selvittäjille tarkoitetuista palkinnoista.²⁴¹ Ilmeisesti Ollanketo ei nähnyt asiassa mitään ristiriitaa, tai sitten oli alkoholisti, eikä voinut juomiselleen mitään. Jälkimmäisessä tapauksessa hänet tosin olisi luultavasti vaivihkaa hivutettu viralta jo aiemmin.

²³⁹ JyMA, I Ca, talvik. 1925 §161, syysk. 1925 §84.

²⁴⁰ Ollanketon myöhemmistä vaiheista tiedämme sen verran, että 20-luvun lopussa hän vielä toimi erään helsinkiläisen vakuutusyhdistyksen asiamiehenä, ja oli syytettynä kavalluksesta käytettyään yhdistyksen varoja omiin tarpeisiinsa.

²⁴¹ VKA, Ca:1, raittiusltk:n ptk. 3.2.1924.

6.3. Työväenyhdistykset ja nuorisoseurat raittiusaatteen vaalijoina

Jo edellä on korostettu työväenyhdistysten ja nuorisoseurojen merkitystä Viitasaaren kansansivistyksellisten järjestöjen joukossa. Ennen niiden alkoholiasenteiden pohtimista on kuitenkin taustan valottamiseksi hedelmällistä pohtia yhdistysten toimintaperiaatteita ja kannattajakuntaa. Rinnakkainen tarkastelu on kiintoisaa niiden erilaisten poliittisen ja kannattajakunnan sosio-ekonomisen taustan vuoksi. Järjestöjen huomattavasta erilaisuudesta huolimatta niille oli yhteistä yksi asia: yleisen raittiuden ja kieltolain puoltaminen. Tosin molemmat toivat tätä asiaa esiin hiukan erilaisin argumentein ja äänenpainoin. Siinä missä nuorisoseuralaiset olivat huolestuneita kansan moraalis-siveellisestä tilasta ja pyrkivät ”raittiuden ja siveellisen elämän juurruttamiseen jäseniin ja kaikkiin seudun kansalaisiin”,²⁴² työväenyhdistykset eivät lainkaan tuoneet esiin näin selväpiirteisen idealistisia tavoitteita, vaan tuntuivat olevan enemmän huolissaan iltamalupansa menettämisestä juopuneiden rähinöinnin vuoksi.²⁴³

On vaikea sanoa, miten pitkälle kyseisten yhdistysten jäseniä voi pitää jonkinlaisen ”yleisen mielipiteen” edustajina.²⁴⁴ Nuorisoseuroissa toimivien näkökulma paikkakunnan alkoholinkäyttöön ja kieltolain rikkomiseen oli niin sanotusti yläviistoinen, koska heidän sosiaaliryhmässään alkoholin käyttöä ei juurikaan harrastettu julkisesti ja se nähtiin selvemmin siveys- ja moraalikysymyksenä. Sen sijaan työväenyhdistysten jäsenistön henkilökohtaista suhdetta asiaan on vaikeampi tulkita. Suurin osa kieltolakirikoksista tuomituista ja alkoholin julkisesta nautinnasta kiinnijääneistä tuli Viitasaarella maalaistyöväestön keskuudesta. Työväenyhdistysten kosketus alkoholiin ja sen nauttimiseen on välttämättä ollut konkreettisempi kuin nuorisoseuralaisilla. Mutta on hankala todistaa, mikä on ollut työväenyhdistysten aktiivijäsenten status oman

²⁴² JyMA, Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark., C, vuosikok. ptk. 14.9.1924.

²⁴³ Tämän puolesta puhuvat lukuisat kokouksissa käydyt vakavat keskustelut iltamien järjestyksenpidon parantamisesta.

²⁴⁴ Työväenyhdistysten jäsenmäärät kohosivat jäsenluetteloiden mukaan parhaimmillaan viiteenkymmeneen henkeen, yleisimmin kuitenkin pysyttelivät parissakymmenessä hengessä. Nuorisoseurojen osalta ei vastaavia tietoja ole. Maksavien jäsenten määrä kuitenkin kertoo vähän yhdistysten toiminnan todellisesta laajuudesta sekä niiden tilaisuuksien osanottajamääristä.

sosiaalisen luokkansa keskuudessa. Ehkä keskimääräistä korkeampi, koska aktiiviseen yhdistystoimintaan lähdetään mukaan vasta sen jälkeen, kun elämisen perusedellytykset ovat kunnossa ja aikaa jää muuhunkin kuin välttämättömän elannon hankintaan.

Jo poliittisista syistä voi suuren osan viitasaarelaisista olettaa olleen työväenaahteen jonkinasteisia tukijoita. Eri asia on, kuinka moni tajusi, mistä aatteessa todella oli kyse. Agraarinen elinympäristö oli välttämättä lyönyt leimansa viitasaarelaisenkin työväestön peruskäsityksiin, poliittiseen maailmankuvaan ja luokkatietoisuuteen.²⁴⁵ Kansalaissodan jälkeen ei ainakaan käytettävissä olevien lähteiden mukaan ollut Viitasaarella havaittavissa työväenyhdistysten tai muiden työväenliikettä lähellä olleiden ryhmien merkittävää radikalisoitumista, vasempaan laitaan siirtymistä. Paikkakunnan sosialidemokraattisilla perinteillä oli tähän voimakas vaikutus. Päiviö Tommila mainitsee Keski-Suomen lehdistön historiassaan useampaan otteeseen, että kansalaissotaa edeltäneeltä ajalta periytynyt verraten radikaali yleisnäkemyks Keski-Suomen työväenliikkeessä esti sen kannattajia liukumasta ääri vasemmalle sodan jälkeenkään, koska sellaiseen ei nähty tarvetta.²⁴⁶ Tosin Tommilan perustelut tälle väitteelle jäävät hiukan epäselviksi. Joka tapauksessa viitasaarelaisen työväenliikkeen yleisilme oli hyvin sosialidemokraattinen eikä radikaalia vasemmistolaisuutta siinä mielessä kun me sen ymmärrämme esiintynyt ainakaan kovin näkyvästi.

Luvussa 2.1. osoitettuihin historiallisiin syihin nojaten työväen- ja ammattiyhdistysliike oli Suomessa raittiusmielistä. Kaikissa kieltolakiajan säilyneissä viitasaarelaisen työväenyhdistysten pöytäkirjoissa ja muissa papereissa otetaan myös enemmän tai vähemmän voimakkaasti kantaa kieltolakiin ja raittiusasioihin. Eräs tapa tutkia yhdistysten vakaumuksellisuutta raittiusasioissa on tarkastella niiden kuulumista erilaisiin raittiutta vaaliväestöihin keskusjärjestöihin. Kieltolain voimakkaimpiin puolestapuhujiin kuuluneeseen Kieltolakiliittoon liittyi

²⁴⁵ Lisää aiheesta esim. Alestalo 1977, 98-103.

²⁴⁶ Tommila&Raitio 1976, esim. 32, 244.

niistä jäseneksi vain yksi, Viitasaaren työväenyhdistys.²⁴⁷ Muuruen työväenyhdistys taas siirsi kokouksessaan huhtikuussa 1920 Kieltolakiliittoon liittymistä ”toistaiseksi”.²⁴⁸ Tämän jälkeen yhdistyksen pöytäkirjoista ei enää löydy minkäänlaista mainintaa asiasta. Soliskylän-Jurvansalon työväenyhdistys päätti olla liittymättä järjestöön, koska Viitasaaren kunta oli jo liittynyt.²⁴⁹ Kieltolakiliittoa saatettiinkin työväestön keskuudessa pitää liian oikeistolaisena tai elitistisenä järjestönä. Työväenyhdistykset olivat vasta toipumassa kansalaissodasta, jonka aikana kaikkien niiden omaisuus oli takavarikoitu, ja luokkataistelupainotukset olivat enemmän tai vähemmän voimakkaina läsnä niiden kannanotoissa.²⁵⁰

Edellistä väitettä puoltaa se, että selkeästi vasemmistolaisten raittiusjärjestöjen vetovoima oli suurempi. Vuorilahden työväenyhdistys liittyi ensin niinkin myöhään kuin vuonna 1926 Työvään raittiusliittoon erotukseen siitä kolmen vuoden kuluttua ja liittyäkseen pian Suomen sosialidemokraattiseen raittiusliittoon.²⁵¹ Toulauden työväenyhdistys päätti liittyä jälkimmäiseen jo vuonna 1920,²⁵² ja jossain vaiheessa vuosien 1924 ja 1926 välillä myös Työvään

²⁴⁷ JyMA, SDP Viitasaaren ty:n ark.; Ca3, Ca4, ptk. 24.4.1920. Liittyminen tapahtui nopeasti, koska Kieltolakiliitto oli perustettu alle puoli vuotta aiemmin, lokakuussa 1919 (Kallentautio 1979, 33.)

²⁴⁸ JyMA, Muuruen ty:n ark., C1, ptk. 4.4.1920.

²⁴⁹ TA, 363.2, Jurvansalon ty:n ark., ptk. 18.4.1920.

²⁵⁰ Seuraavassa hyvä, vaikkei tapahtuma-ajankohtansa vuoksi täysin yleistettävissä oleva esimerkki työväenyhdistysten kunnianarvuudesta. Keväällä 1918 viitasaarelaisen Kimingin kansakoulun opettajatar oli kertonut oppilailleen, että ”kaikki sosialistit ovat ryöväreitä ja murhaajia”. Eräs oppilaista oli Permoskylän työväenyhdistyksen jäsenen tytär, joka kanteli tästä lausunnosta isälleen sillä tuloksella, että yhdistys tuohduksissaan moisen johdosta laitto koululle lähetystön esittämään syvän paheksuntansa kyseiselle opettajattarelle. (JyMA, SDP Permoskylän ty:n ark., C1, ptk:t v. 1918.) Tämä tukee Matti Alestalon kiinnostavaa havaintoa, jonka mukaan työväenliike ja kansakoululaitos olivat tärkeimmät uuden systemaattisen maailmankuvan tarjoajat maaseudulla, ja siksi näiden kahden välille syntyi ideologinen kilpailu kansakoulunopettajien ollessa pääosin porvarillisia. (Alestalo 1977, 100.)

²⁵¹ JyMA, SDP Vuorilahden ty:n ark.; C1, C2; ptk:t 12.12.1926, 24.11.1929 ja 26.1.1930. Itse asiassa vanha Sosialidemokraattinen raittiusliitto muutti vuonna 1920 nimensä Työvään raittiusliitoksi. Vähitellen kommunistit kuitenkin ottivat liitossa poliittisen vallan, ja tästä johtuen vuonna 1924 siitä irtoutui sosialidemokraattinen siipi, joka perusti uuden Sosialidemokraattisen raittiusliiton. Alkuperäinen liitto jatkoi edelleen neljä vuotta aiemmin ottamallaan nimellä ja säilyi leimallisesti vasemmistolaisempana näistä kahdesta. (Kallentautio 1979, 55.)

²⁵² JyMA, SDP Toulauden ty:n ark., C1, ptk. 6.6.1920. Näin todella tapahtui, koska liiton jäsenmaksu päätettiin maksaa seuraavassa kokouksessa. (Sama, ptk. 4.7.1920.)

raittiusliittoon.²⁵³ Sosialidemokraattiseen raittiusliittoon liittyivät myös Soliskylän-Jurvansalon ja Niinilahden työväenyhdistykset.²⁵⁴ Eri vaihtoehtojen välillä horjuminen saattoi monilla johtua osittain myös taloudellisista seikoista. Suovanlahtelainen Permoskylän työväenyhdistys nimittäin luopui heinäkuussa 1920 aiemmasta päätöksestään liittyä Sosialidemokraattiseen raittiusliittoon, koska piti jäsenmaksua liian suurena.²⁵⁵

Työväenyhdistysten itse kieltolakiin ja sen noudattamiseen Viitasaarella liittyneet kannanotot olivat vaihtelevia. Osa päätti kieltolain alkuaikoina vaatia muistutuksen tai erottamisen uhalla jäseniltään ehdotonta raittiutta.²⁵⁶ Varoituksia ja sisäänpääsykieltoja jäsenistöllekin annettiin silloin tällöin.²⁵⁷ Suovanlahden työväenyhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja Juho Jämsén sai keväällä 1926 kolmen kuukauden porttikiellon yhdistyksen talolle esiinnyttyään siellä humalassa.²⁵⁸ Asemaansa hän ei tästä huolimatta menettänyt. Muuruen työväenyhdistys vaikuttaa kaikkein innokkaimmin ottaneen kantaa kieltolakiasioihin. Se antoi ahkerasti muistutuksia juopumuksesta jäsenilleen ja jakeli porttikieltoja iltamiinsa.²⁵⁹ Myös Viitasaaren työväenyhdistyksen eräät aktiiviset jäsenet huomauttelivat pari kertaa yhdistyksen tekemistä henkilövalinnoista. Esimerkiksi johtokunnan valittua työväenyhdistyksen soittokunnan johtajaksi jyvaskyläläisen Juho Salon, merkitytti eräs A. Holm pöytäkirjaan eriävän mielipiteensä, "koska johtokunta tietoisena Salon juoppoudesta valitsi hänet".²⁶⁰ Suovanlahden työväenyhdistys taas otti ainoana

²⁵³ Tätä esitettiin jo lokakuussa 1924, mutta esitys hylättiin. (Toulauden ty, ptk. 5.10.1924.) Kuitenkin vuoden 1926 lopussa yhdistyksen kokous päätti "edelleen kuulua" kyseiseen liittoon. (Sama, ptk. 26.12.1926.) Tämä, kuten edellisetkin ristiriitaisuudet, kertovat paitsi liittojen nimissä tapahtuneista sekavista vaihdoksista, myös yleisistä epäloogisuuksista pöytäkirjan pidossa.

²⁵⁴ Ensin mainitun kohdalla liittymiseen innosti raittiusliiton sihteerin puhujavierailu yhdistyksen itsenäisyyspäiväjuhliissa. TA; 363.2, Jurvansalon ty:n ark., ptk. 26.12.1929, vuosikert. vuodelta 1929; 363.2 (471), Niinilahden sos.dem. ty:n ark., ptk:t 9.5.1920, 19.10.1924.

²⁵⁵ JyMA, SDP Permoskylän ty:n ark., C1, ptk:t 13.5. ja 11.7.1920.

²⁵⁶ Esim. JyMA; SDP Permoskylän ty:n ark., C1, ptk. 7.12.1919; SDP Viitasaaren ty:n ark., Ca3, ptk. 13.11.1920; Muuruen ty:n ark., C1, ptk:t 1.6.1919, 4.4.1920, 18.6.1922.

²⁵⁷ Esim. TA, 363.2 (471), Niinilahden sos.dem. ty:n ark., kuukausikok. ptk. 2.12.1928.

²⁵⁸ TA, 363.2, Suovanlahden ty:n ark., kuukausikok. ptk. 1.5.1926.

²⁵⁹ Esim. JyMA, Muuruen ty:n ark., C1, ptk:t 4.7.1920, 22.4.1923.

²⁶⁰ JyMA, SDP Viitasaaren ty:n ark., Ca3, johtok. kokousptk. 30.12.1923. Samainen A. Holm puuttui myöhemmin myös työväentalon vahtimestarin valintaan, "koska vahtimestariksi valittu Evert Pennanen ei ole raitis, sitäkin suuremmalla syyllä kun oli hakijoissa raittiitakin". (Sama, johtok. kokousptk. 7.11.1926.)

tehtäväkseen agitoida kieltolain puolesta kansanäänestyksen lähestyessä,²⁶¹ mikä tuntuu kaikkien työväenyhdistysten toiminnan valossa sittenkin varsin radikaalilta kannanotolta.

Työväenyhdistysten yksityisten jäsenten kanta kieltolakiin oli muistutusten tarpeesta päätellen vaihteleva, mutta yhteisöinä ne yrittivät oman etunsa mukaisesti edistää kieltolain noudattamista ja parantaa iltamaruhaa. Sen sijaan työväenyhdistykset eivät järjestöinä lainkaan ottaneet kantaa alkoholin käyttöön moraalisis-siveellisenä ongelmana eivätkä muutenkaan tästä näkökulmasta osoittaneet huolestuneisuutta ihmisten käytöksestä, vaikka eräät jäsenistöön kuuluneet yksittäiset henkilöt näin tekivätkin. Tässä suhteessa ne erosivat täysin vertailukohtana käytettävistä paikallisista nuorisoseuroista. Eräät työväenyhdistykset kyllä asettivat kyliltään ehdokkaita raittiudenvalvojiksi. Tietävästi yhdistysten aktiivisessa toiminnassa ei kuitenkaan juuri ollut mukana raittiudenvalvoja tai muita ”julkiraittiita” henkilöitä. Edellisellä ehdotuskäytännöllä työväenyhdistykset halusivatkin mahdollisesti vain turvata omat etunsa – jos ne käsitetään erilaisiksi kuin esimerkiksi talollisten valtaosan edut – raittiudenvalvoja valittaessa. Tämä asettaa uuteen valoon koko raittiudenvalvojainstituution, vaikka heidän kieltolaki-innostaan toisaalta on myös selkeitä todisteita. Käytännöllistä tarvetta raittiuden korostamiseen työväenyhdistyksillä olisi selvästi ollut, koska alkoholin käytöllä oli vakaviakin häiritseviä vaikutuksia niiden toimintaan. Tässä suhteessa oli pakko olla kyse haluttomuudesta, ehkä jopa käytännön mahdottomuudesta ryhtyä saarnaamaan asiaa. Kansansivistykseen liittyvänä kysymyksenä alkoholin nauttiminen ei ollut viitasaarelaisille työväenyhdistyksille niin suuri asia kuin nuorisoseuroille, ja niiden toiminta asian suhteen oli kaukana työväenliikkeen virallisesta kannasta.

Toinen joukkoliike, nuorisoseurat, taas olivat Viitasaarella – ja muuallakin maassa – selkeästi maalaispaikkakunnan keskiluokan, kuten talollisten jälkeläisten ja palvelijattarien kansoittamia yhdistyksiä. Ne tosin tavoittelivat toimintaansa myös työläisnuorisoa, mutta ainakaan Viitasaarella nämä yritykset eivät olleet kovin

²⁶¹ TA, 363.2, Suovanlahden ty:n ark., ptk. 20.12.1931.

onnistuneita. Esimerkiksi Keiteleporhan nuorisoseura ehdotti vuonna 1927 Löytänän työväenyhdistykselle yhteisten itsenäisyyspäiväjuhlien järjestämistä. Ehtona oli se, että työväenyhdistys sallisi kirkkoherran tulevan puhujaksi juhlaan. Tämän ehdotuksen saamasta vastaanotosta ei ole tietoa, mutta seuraavana vuonna työväenyhdistys ainakin vastasi samanlaiseen kutsuun kieltävästi.²⁶² Myös Ilmolahden-Niinilahden nuorisoseuran vuosikertomuksessa toimintakaudelta 1920-21 valiteltiin, että “nuoret eivät oikein ymmärrä toisiaan, puuttuu todellista toveruushenkeä”.²⁶³ Valittelut eivät hämmästyttäneet, koska nimenomaan Niinilahden työväenyhdistys osoitti suoranaista vihamielisyyttä nuorisoseuroja kohtaan. Kesällä 1919 se nuhteli erästä jäsentään “kuulumisesta porvarilliseen nuorisoseuraan” ja vajaata vuotta myöhemmin yhdistyksen kuukausikokous päätti jyrkästi kieltää kaikilta jäseniltä “minkään porvarillisen seuran avustamisen” puoluekurin soveltamisen uhalla.²⁶⁴

Keskiluokan tuntema moraalinen huolestuneisuus kansan alkoholinkäytöstä ja kieltolakirikkomusten määrästä myös heijastuu nuorisoseurojen tuottamissa asiakirjoissa. Yhdistysten kotiopintopiireissä ja perheiltamissa keskusteltiin jo ennen kieltolain voimaantuloa tähän liittyvistä kysymyksistä, kuten aiheesta “mitä olisi tehtävä nuorisoseuran jäsenten, jotta alkoholin käyttö seudulla saataisiin vähenemään ja lopulta kokonaan häviämään”.²⁶⁵ Muutenkin otettiin kantaa kaikenlaisiin “paheisiin”, kuten yöjuoksuihin, tupakanpolttoon, kortinpeluuseen ja kahvin juontiin – joka koettiin tarpeelliseksi “kokonaan hyljätä” ja ottaa tilalle marjamehu.²⁶⁶ Myös nuorisoseurojen itse julkaisemissa lehdissä kirjoitettiin tulieluisesti raittiusaatteen puolesta ja vakuutettiin, että “kieltolaki liittyy yhteen Suomen kansan onnellisen tulevaisuuden kanssa”.²⁶⁷

²⁶² JyMA, Keiteleporhan ns:n ark.; A1, Ca3; johtok. kokousptk:t 30.11.1927, 18.11.1928.

²⁶³ JyMA, Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark., C, vuosikert. 1920-21.

²⁶⁴ TA, 363.2 (471), Niinilahden sos.dem. ty:n ark., kuukausikok. ptk:t 6.7.1919, 9.5.1920.

²⁶⁵ JyMA, Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark., C, kotiopintoseuran ptk. 12.2.1919; perheilt. ptk. 16.3.1919.

²⁶⁶ JyMA, Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark., C, kotiopintoseurojen ptk:t 5.3., 12.3., 19.3.1919; perheilt. ptk:t esim. 4.5.1919.

²⁶⁷ Esim. JyMA, Ilmolahden-Niinilahden ns:n ark.; H, A1; Kehittäjä-lehti, nro 1/1920.

Alkoholin käyttö nuorisoseurojen järjestämissä tilaisuuksissa oli selvästi yleistä, vaikkei ilmeisesti niin yleistä kuin työväenyhdistysten iltamissa, ja se myös koettiin hyvin ongelmalliseksi. Pöytäkirjoista saa helposti sellaisen vaikutelman, että tilannetta jotenkin häpeiltiin, jopa niin paljon, ettei sitä voitu kirjata ylös. Asiaan nimittäin viitattiin jotenkin vaivihkaa kiertäen ja hyvin lyhyesti, vaikka aiheesta on selvästi käyty pitkiä keskusteluja. Esimerkiksi Keiteleporhan nuorisoseuran johtokunta päätti heinäkuussa 1926 pitää perheiltamat, jotka "erinäisten seikkojen vuoksi" olivat avoimet vain jäsenille ja sellaisiksi aikoville.²⁶⁸ Yleisen tilanteen tuntien noiden "erinäisten seikkojen" luonne ei juuri jää epäselväksi. Kiinnostava ja häpeilyväitettä tukeva yksityiskohta on vielä samaisen Keiteleporhan nuorisoseuran johtokunnan kehoitus syksyltä 1929, että kun juopuneita laitetaan ulos iltamista, "poistaminen talolta tulisi tapahtua suurempaa huomiota herättämättä".²⁶⁹

7. Viina ja viitasaarelaiset – alkoholikielto maalaisyhteisössä

Miten päästä kiinni viitasaarelaisen kansan – kaikkien pitäjän asukkaiden – yleisiin alkoholiasenteisiin? Edellä on yritetty lähestyä asiaa rikollisten – alkoholiin liittyvästä toiminnasta tuomittujen – viranomaisten ja vielä yhdistystoimijoidenkin näkökulmasta. Silti moni viitasaarelaiseen kieltolakiajan alkoholikulttuuriin liittynyt asia tuntuu karkaavan käsistä. Jos onkin varsin pitävästi todistettu, että suurin osa maa- ja metsätaloudesta elantonsa raapineista ei juuri piitannut alkoholikiellosta vaan joi minkä pystyi ja halusi, mikä sitten oli "totuus" paikallisen keskiluokan juomisesta ja suhteesta alkoholiin? Nuorisoseurojen kannanottojen perusteella Satu Apon mainitsema talollisten tyttärien hysteerinen suhtautuminen alkoholin kohtaamiseen oli jossakin mitassa vallalla myös Viitasaarella.²⁷⁰ Ja jos ja kun sivistyneempänä itseään pitänyt väestönosa joi, mistä muualta kuin työväestöltä ostamalla se sai viinansa?

²⁶⁸ JyMA, Keiteleporhan ns:n ark.; A1, Ca3; johtok. kokousptk. 25.7.1926.

²⁶⁹ JyMA, Keiteleporhan ns:n ark.; A1, Ca3; johtok. kokousptk. 3.10.1929.

²⁷⁰ Apo 1995b, 400-401.

Kääntymällä “omiensa”, kuten apteekkarin ja kunnanlääkärin puoleen? Jos näin oli, tämä edelleen ylläpiti alkoholikulttuurin kahtiajakoisuutta, jossa “rahvas” oli silmätikkuna ja syytettynä ja ylempien kansankerrosten harrastama kieltolain vastainen toiminta oli passiivisempaa ja vähemmän näkyvää. Yhtä kaikki, suhtautuminen alkoholiin ei yleisesti ottaen ollut kovin negatiivista missään sosiaaliryhmässä.

Työväestön yläpuolelle sosiaalisessa mielessä sijoittuneen kansanosan osa Viitasaarella oli jäädä kieltolain statisteiksi, vaikka he itse aikalaisina tuskin niin kuvittelivat. Koko pitäjän mittakaavassa tilannetta dominoi suuren ihmisjoukon aktiivisesti tai passiivisesti osoittama selkeä välinpitämättömyys kieltolakia kohtaan. Uskonto tai raittiusaate, nuorisoseurat tai kansakoululaitos eivät siihen onnistuneet vaikuttamaan kuin vähäisessä määrin. Työväenliike ei liiemmin edes yrittänyt. Kunnallispoliittinen hegemonia säilyi sillä, vaikka käytännön hallinnon tasolla kuntaa pyörittivät talolliset ja työväenliikkeen asemaa vaikeuttivat sekä äänekäs ja aktiivinen suojeluskunta että myöhemmin lapuanliike ja sen seurannaisilmiöt. Viitasaarelaisten sosiaalisen jakautumisen todellista voimakkuutta on sittenkin vaikea arvioida, rajalinja ei ole lainkaan selväpiirteinen vaan kovin hämärä ja mutkikas. Kulttuuriero ryhmien välillä oli silti olemassa, ainakin alkoholikäyttämisen suhteen.

Matti Peltonen väittää, että nimen omaan sivistyneistön vastustus lopulta kaatoi kieltolain omaan mahdottomuuteensa, että haaste oli liian suuri, jotta nämä olisivat kyenneet muuttamaan elämäntapojaan eli lopettamaan “sivistynyttä” alkoholinkäyttöään, joka sekin yhtä lailla tuli uhatuksi kieltolain myötä. Työväestön, erityisesti maalaisten osuuden tässä kumoutumisprosessissa Peltonen sivuuttaa huomauttamalla, että laki ei sota-aikana tai myöhemminkään muuttanut “rahvaan” yleisimmin käyttämien alkoholijuomien asemaa.²⁷¹ Maaseutuväestöllä ei tämän logiikan mukaan ollut merkitystä prosessissa, koska se oli kärsinyt samaa kuivuutta jo edelliset vuosikymmenet. Mutta entä jos tuo vanhojen käytäntöjen jatkaminen laista huolimatta sekä vielä salakuljetusspriin nauttimisen

²⁷¹ Peltonen 1997, 97.

omaksuminen niiden lisäksi loivatkin sen suuren ja äänettömän massavastustuksen, joka lopulta tuhosi lain? Maaseudun alkoholikulttuurin piirissä kasvaneille, siis myös suurelle joukolla maalta muuttanutta kaupunkien työväestöä, ei – päinvastoin kuin sivistyneistölle – tullut mieleenkään, että heidät oli haastettu kieltolain myötä elämäntapojen muutokseen. Sellaiseen ei alemmilla sosiaaliryhmillä välttämättä ollut halua eikä tarvetta. Työväenliikkeen johtohahmot toki korostivat raittiusaatetta, mutta kuinka moni kenttäväestä siitä todella piittäsi? Eivät viitasaarelaiset, eivätkä luultavasti monet muutkaan.

Kaikesta edellisestä johtuen luvussa 2.3. esitellyn Apon “paheen pesäketorian”²⁷² moraalisten painotusten soveltaminen viitasaarelaisiin tuntuu vaikealta. Varmasti paikkakuntalaisten keskuudessa olivat yleisessä tiedossa oman kylänsä ”juoppotalot ja -suvut”. Yhtä todennäköistä on, että alkoholin käytön tai alkoholismin uskottiin siirtyvän eteenpäin perheen sisällä. Ainakin tämä sopisi hyvin yhteen paikallisten tapojen jonkinlaisen perinnesidonnaisuuden kanssa. Ja mitä muuta voitiin kuvitella, jos tunnettiin lähipiiristä useita tapauksia, joissa isä ja poika tai koko perhe yhdessä keittivät ja joivat pontikkaa? Mutta juuri Apon teorian moraalinen puoli – ajatus noiden viinaanmeneviksi katsottujen perheiden ja sukujen negatiivisävytteisestä leimaantumisesta paikallisen yhteisön silmissä – ei ole helposti hyväksyttävissä. Tätä saattoi esiintyä alkoholiasenteiltaan tiukemman talollisryhmän keskuudessa – ja silloinkin leimaamisen kohteena olivat varmimmin alemmat sosiaaliryhmät – , mutta työväestön enimmäkseen myönteinen suhtautuminen alkoholiin perinteisenä nautintoaineena ei tue oletusta, että sama olisi tapahtunut niiden joukossa.

Tämän jälkeen on houkutteleva kiusaus tulkita viitasaarelaisen työväestön harrastama näkyvä alkoholin kanssa lotraaminen protestiksi valtaapitävien ärsyttäviä lakeja ja määräyksiä vastaan tai provokaatiohaluksi omahyväisen keskiluokan edessä. Sitäkin se varmasti oli, erityisesti jälkimmäisessä suhteessa hyvin konkreettiselle tasolle vietyinä. Protestiselitys menettää kuitenkin maaseudun osalta suurimman osan merkityksestään tälle vuosisadalle tultaessa.

²⁷² Apo 1995a, 189-191.

Jaksoiko kukaan enää tuolloin nähdä alkoholinkäyttöään poliittisena kannanottona, jos sitä oli keskeytyksettä rajoitettu jo puolen vuosisadan ajan? Suurin osa ihmisistä ei muunlaista aikaa muistanutkaan. Lisäksi tulkinta sulkee pois perinteiden merkityksen ihmisen käytöksessä. Alkoholin nauttiminen oli suomalaisessa maaseutukulttuurissa vanhaa perua, ja itsekasvatuksen ideologiasta huolimatta tuon perinteen merkitystä 1920-luvun ihmisten monessa suhteessa stabiiliin elämään ei voi vähätellä. Ajan viitasaarelaiset eivät olleet primitiivisiä ja “sivistymättömiä” tavoissaan. He vain halusivat juoda, keittää, ostaa ja myydä alkoholia, kuten lähitienoolla oli tehty vuosisatoja.²⁷³ Suurin osa heistä kykeni juomisessaan itsesäätelyyn. Jos meno joskus olikin hillitöntä ja humalatilan seuraukset arvaamattomia, ei tilanne ole oleellisesti muuttunut tähänkään päivään mennessä.

Alempien kansankerrosten alkoholinkäyttö ei yleisesti ollut – toisin kuin Heikki Ylikangas väittää – väkivallan kanssa vaihtoehtoinen tapa reagoida samaan sosiaalirakenteen epäoikeudenmukaisuuden aiheuttamaan “turhaumaan”.²⁷⁴ Kahden toistensa ajatusmaailmaa hyvin heikosti ymmärtäneen yhteiskuntaryhmän olemassaolo olisi antanut tällaiselle reaktiolle hyvän peruslähtökohdan. Silti systemaattisen väkivallan ja alkoholin voi Viitasaaren osalta liittää vain hyvin löyhästi yhteen, ja ainoat selvät merkit vakavammista rakenteellisista väkivallanteoista paikkakunnalla löytyvät lapuanliikkeen toiminnasta, jossa olivat Viitasaarella mukana aivan muut kuin alemmat sosiaaliryhmät.

Kieltolain yleinen kunnioitus oli Viitasaarellakin heikohkoa, niin paljon sitä kohtaan osoitettiin välinpitämättömyyttä sekä puheissa että teoissa. Koska viinan myyjiä ja keittäjiä liikkui paikkakunnalla suhteellisen paljon, oli heillä oltava myös suuri joukko asiakkaita, jotka ylenkatsoivat lakia. Maalaispitäjän oloissa hämmästyttävän tehokkaan tuntuisesti toteutettu lain virallinen valvonta toimi

²⁷³ Tässä yhteydessä pitää muistaa, että Viitasaaren väestönkasvu tai 1900-luvun puolella pikemminkin sen määrän pysyminen ennallaan oli oikeastaan vain ja ainoastaan syntyvyydestä johtuvaa. Paikkakunnan muuttotase oli 1920-luvulla tappiollinen, ja todennäköisesti suurin osa sisäänmuuttajista oli aivan lähipaikkakunnilta. Viitasaarelaisten juuret olivat siis pitkälle taaksepäin samalla paikkakunnalla tai pohjoisessa Keski-Suomessa yleensä.

²⁷⁴ Ylikangas 1976, 322-323.

resurssiensa puitteissa. Kuten sanottu, on mahdotonta tietää, paljonko alkoholia todella juotiin, myytiin ja ostettiin. Tuomittujen määrällä ja laadulla vain raapaistaan pintaa. Ainakin paljastuneiden viinan myyntitapausten määrän saa moninkertaistaa, jotta päästään edes lähelle todellista lukua. Sama pätee hallussapitoon, ehkä myös valmistukseen. Vaikka alkoholin käsittelyyn liittyvät toimenpiteet olisi ollut järkevintä hoitaa yksityisesti, poissa virkavallan silmistä, silti ihmisten veri veti puuhaamaan viinan kanssa julkisille paikoille oudoksuttavankin usein. Mutta jos ryyppääminen oli sosiaalista toimintaa ja hauskanpidon muoto, yksin juomista ei poikkeustapauksia lukuunottamatta varmasti koettu kovin houkuttelevaksi. Kollektiivisuuteen nojaava humaltumistilanne vaati joko ryyppyporukan seuran tai julkisen paikan, parhaassa tapauksessa molemmat.

Kieltolain kumoaminen ei muuttanut Viitasaaren laillisen alkoholitarjonnan kannalta juuri mitään. Maaseutu pysyi kuivana vielä yli kolmekymmentä vuotta. Kun kieltolain tulokaan ei tuossa mielessä aiheuttanut suuria järjestyksiä paikkakunnan alkoholioloihin, voidaan pohtia, mikä sen merkitys yleensä viitasaarelaiselta kannalta oli? Miksi kieltolakiaikaa kannattaa tarkastella merkittävänä kuriositeettina, jos sen rajoitukset eivät eronneet juuri lainkaan lähimmistä vuosikymmenistä? Ehkä juuri siksi. Alkoholin täyskielto toimii vain raamina yhteisön rakenteen ja moraalisen koodiston, juomatapojen ja alkoholiasenteiden tutkimiselle. Maailmansotien väliset vuodet Suomen historiassa eivät enää ole kovin tutkimattomia, mutta yhteistä olemassaolevalle tutkimukselle ovat ristiriitaiset näkemykset ja – jälleen kerran – maaseudun jättäminen pimentoon. Asiointila on käsittämätön, asuihan suomalaisten suuri valtaenemmistö maalla vielä kyseisenä aikana ja pitkään sen jälkeenkin. Maaseudulla kieltolakiaika näyttäytyy tapahtumiltaan kärjistyneenä ajanjaksona alkoholikieltojen jatkumossa ja kuin sattumalta myös aikana, jolloin monet vuosisataiset perinnäistavat ja vaatimukset käytöksen yhtenäisyydestä lopullisesti murtuivat ja muuttuivat.

Valtaapitävien ryhmien harrastama alkoholitilanteen kauhistelu perustui pitkälti pelkälle retoriikalle. Alkoholinkäyttö ei ollut todellinen ongelma vuosisadan alun suomalaisessa yhteiskunnassa, vaikka sen uskoteltiin olevan. Tämä havainto pudottaa pohjan suurimmalta osalta niistä perusteluista, joita aikalaiset kieltolain puolesta sovelsivat. Paradoksaalista kyllä kieltolain vaikutukset eivät millään voineet ulottua varsinaiseen päämääräänsä saakka, eikä alkoholinkäyttöä koskaan saatu liitettyä edes väliaikaisesti – saati sitten lopullisesti – katoavien perinteiden joukkoon. Sitkeä aktiivinen ja ennen kaikkea passiivinen vastarinta tekivät sen sijaan selvää laista itsestään eikä lukuisten suomalaisten – mukaanlukien valvontaviranomaiset – helpottuneisuuden syvyyttä ole vaikeaa kuvitella.

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA):

Porvoon tuomiokapitulin arkisto, Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli;
piispantarkastuspöytäkirjat 1921, Viitasaari. Cf:16.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA):

Ilmolahden-Niinilahden nuorisoseuran arkisto, C, H.

Keitelepuhjan nuorisoseuran arkisto, A1 (Ca2-Ca5), Cb1 (Db, Dc), H1, H3.

Muuruen työväenyhdistyksen arkisto, C1.

SDP:n Keski-Suomen työväenjärjestöjen arkistot:

Huopanan työväenyhdistys, D C1.

Permoskylän työväenyhdistys, C1, D1.

Toulauden työväenyhdistys, C1, C 4.

Viitasaaren työväenyhdistys, Ca3, Ca4, Cb2, H4.

Vuorilahden työväenyhdistys, C1, C2.

Viitasaaren tuomiokunnan arkisto,

Viitasaaren kärjäkunnan varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat vv. 1919-
1933. I Ca, I Cg.

Tampereen tuomiokapitulin arkisto (TTKA):

Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto,
piispantarkastuspöytäkirjat 1928, Viitasaari. Ce:6.

Viitasaaren kaupunginarkisto (VKA):

Viitasaaren kunnan kunnallislautakunnan vuosikertomukset 1919-1931. Cg:1.

Viitasaaren kunnan raittiuslautakunnan pöytäkirjat 1920-1931. Ca:1.

Työväen arkisto (TA):

Ilmolahden sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen arkisto. 363.2 (471).

Niinilahden sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen arkisto. 363.2 (471).

Soliskylän-Jurvansalon työväenyhdistyksen arkisto. 363.2.

Suovanlahden työväenyhdistyksen arkisto. 363.2.

2. Virallisjulkaisut

Komiteanmietintö 19, 1921. Kieltolakikomitealta.

Komiteanmietintö 6, 1926. Täydellistä suunnitelmaa kieltolain valvonnan kehittämiseksi ja tehostamiseksi valmistamaan asetetulta komitealta. (1926a)

Komiteanmietintö 8, 1926. Alkoholikomitealta. (1926b)

Komiteanmietintö 18, 1931. Alkoholikysymystä selvittämään asetetulta komitealta.

Suomen asetuskokoelma 1917, nro 29. Asetus alkoholipitoisten aineiden valmistuksesta, maahantuonnista, myynnistä, kuljetuksesta ja varastossapidosta.

Suomen asetuskokoelma 1922, nro 158-162. Kieltolaki.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1921, 1928, 1931.

Suomen valtiokalenteri 1916, 1920, 1938.

Suomen virallinen tilasto XXXII. Sosiaalisia erikoistutkimuksia (*SVT XXXII*)

VI. Kieltolakirikokset 1.6.1919-31.5.1924.

VII. Kieltolakitiedustelu vuonna 1923 (*Kieltolakitiedustelu 1923*).

VIII. Juopumuksesta pidätetyt henkilöt kaupungeissa 1923.

Tilastollisia tiedonantoja 63 (*TTA 63*). Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880-1975.

Tilattoman väestön alakomitea I (*TVVA I*). Maanviljelysväestö. Gebhard, Hannes, Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Helsinki 1913.

3. Kirjallisuus

Ahtiainen&Tervonen 1992, Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka, Muokattavia alamaisia vai ajattelevia kansalaisia? Kansa historioitsijoiden silmin. Historiallinen aikakauskirja 90(1992):4.

Alanen 1976, Alanen, Aulis J., Santeri Alkio. Porvoo.

Alapuro 1973, Alapuro, Risto; Alestalo, Matti, Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Suomalaisen sosiologian juuret. Toim. Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. Porvoo.

Alapuro 1985, Alapuro, Risto, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva.

Alapuro 1994, Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Porvoo.

Alasuutari 1990, Alasuutari, Pertti, Raittiusaate ja alkoholismi.
Alkoholipolitiikka 55(1990):3.

Alestalo 1977, Alestalo, Matti, Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike.
Teoksessa Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro, Matti Klinge. Keuruu.

Alkoholirikokset. Toim. Terttu Utriainen, Matti Hepola. Lapin korkeakoulun oikeustieteiden osaston julkaisuja, sarja C, nro 4. Mänttä 1985.

Allardt 1988, Allardt, Erik, Sosiologia I. Neljäs painos. Juva.

Allardt&Littunen 1958, Allardt, Erik; Littunen, Yrjö, Sosiologia. Porvoo.

Apo 1995a, Apo, Satu, Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hämeenlinna.

Apo 1995b, Apo, Satu, Viina, valta ja agraarinen perhe. Alkoholipolitiikka 60(1995):6.

Apo 1996, Apo, Satu, Agraarinen suomalaisuus - rasite vai resurssi? Teoksessa Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 75-76. Toim. Pekka Laaksonen, Sirkka-Liisa Mettomäki. Pieksämäki.

Apo&Ehrnrooth 1996, Apo, Satu; Ehrnrooth, Jari, Millaisia olemme? Puheenvuoroja suomalaisista mentaliteeteista. Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu, nro 17. Vammala.

Elias 1982, Elias, Norbert, The History of Manners. The Civilizing Process, vol. 1. The Pantheon Books, New York.

Eskola 1984, Eskola, Antti, Sosiaalipsykologia. 8. painos. Helsinki.

Haapala 1989, Haapala, Pertti, Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä.

Haapala 1995, Haapala, Pertti, Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914-1920. Helsinki.

Haatanen 1968, Haatanen, Pekka, Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Porvoo.

Halila 1949, Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia, osa III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Suomen tiedettä nro 3,3. Turku.

Halila 1950, Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia, osa IV. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939). Suomen tiedettä nro 3,4. Turku.

Halmesvirta 1998, Halmesvirta, Anssi, Vaivojensa vangit. Kansa kysyi, lääkärit vastasivat – historiallinen vuoropuhelu 1889-1916. Jyväskylä.

Hapuli 1995, Hapuli, Ritva, Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 628. Tampere.

Heikkinen 1986, Heikkinen, Antero, Mittaammeko poikkeusyksilöillä? Teoksessa Historian päivät 1985. Toim. Rauno Endén. Historiallinen arkisto 88. Vammala.

Heikkinen 1993, Heikkinen, Antero, Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki.

Holm 1993, Holm, Vesa, Viitasaaren kunnalliselämä kuntakokouskaudella 1868-1918. Suomen historian pro gradu -tutkielma. JYK.

Holmila 1979, Holmila, Marja, Maalaiskylän asukkaat ja alkoholi. Tutkimus alkoholin liittymisestä erään maalaiskylän asukkaiden elämäntapaan. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste nro 127. Helsinki.

Immonen 1958, Immonen, Erkki J., Alkoholipolitiikka ja lehdistö. Sisällönerittely alkoholipolitiikkaa koskevista pääkirjoituksista viiden päivälehdien palstoilla 1919-1931. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja no. 8/1. Helsinki.

Immonen 1992, Immonen, Kari; Mäkinen, Katariina; Onnela, Tapio, Kaksikymmenluku - oliko sitä? Teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Toim. Tapio Onnela. Jyväskylä.

Jaakkola 1994, Jaakkola, Jouko, Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä.

Jaakkola 1986, Jaakkola, Risto, Veli Verkko. Moraalistatistikko ja Suomen ensimmäinen kriminologi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 81. Helsinki.

Jutikkala 1958, Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Toinen, lisätty ja uudistettu laitos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 257. Turku.

Kallonautio 1979, Kallonautio, Jorma, Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 31. Jyväskylä.

Kallio 1982, Kallio, Reino, Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. Tutkimus vuoden 1742 kyläjärjestysohjeen toteuttamisesta. Studia Historica Jyväskyläensia 23. Jyväskylä.

Klinge 1972, Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilla. Porvoo.

Klinge 1982, Klinge, Matti, Kaksi Suomea. Keuruu.

Knuuttila 1994, Knuuttila, Seppo, Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. Vaasa.

Korhonen 1945, Korhonen, Arvi, Käräjöpöytäkirjat historiallisina lähteinä. Teoksessa Käräjöpukareita ja riitajuttuja. Kansamme historiaa tuomiokirjojen valossa. Historian aitta X. Forssa.

Kovanen 1994, Kovanen, Jarmo; Markkanen, Erkki; Rintala, Osmo, Huopana. Juhani Ahon koski. Jyväskylä

Kuusi 1956, Kuusi, Matti, Alkoholijuomien käyttö maaseudulla. Kokeellinen tutkimus alkoholijuomien käytöstä eräissä maalaiskunnissa ja kauppaloissa. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja nro 3. Helsinki.

Kuusikko 1996, Kuusikko, Kirsi, Laiton Lappi, laiton Petsamo. Rikollisuus ja järjestysvalta Petsamossa 1921-1944. Studia Historica Septentrionalia 29. Jyväskylä.

Laitinen 1988, Laitinen, Erkki, Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Keski-Suomen historia II. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä.

Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toim. Sari Forsström. Studia Historica Helsingiensis 1/1996. Helsinki 1996.

Larkio 1976, Larkio, Mauri, Papisto ja raittiuskysymys kieltolain voimassaolon aikana v. 1919-1932. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 98. Rauma.

Launonen 1987, Launonen, Aarno, Viitasaaren apteekki 115 v, 1871-1986. Viitasaari.

Lehtonen 1994, Lehtonen, Mikko, Kyklooppi ja kojootti. Subjekti 1600-1900 - lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa. Tampere.

Lindlöf 1986, Lindlöf, Aatto, Huopanan työväenyhdistys 1906-1986. Viitasaari.

Louhelainen 1991, Louhelainen, Pekka, Vettä, viiniä vai väkeviä? Neuvoa-antava kansanäänestys 29.-30.12.1931. kieltolain kohtalon kiirehtijänä. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia sarja A, nro 3. Tampere.

Lähteenmäki 1995, Lähteenmäki, Maria, Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 2. Saarijärvi.

Markkanen 1983, Markkanen, Erkki, Vanhan Viitasaaren historia. Saarijärvi.

Markkola 1989, Markkola, Pirjo, Maaseudun työläisvaimot. Teoksessa Tuntematon työläisnainen. Toim. Leena Laine ja Pirjo Markkola. Mänttä.

Matikainen 1995, Matikainen, Olli, Iskuin ja lyönnein. Väkivalta ja käräjät Käkisalmen läänissä 1618-1651. Jyväskylän yliopisto, historian laitos, Suomen historian julkaisuja 22. Jyväskylä.

Mikkeli 1996, Mikkeli, Heikki, Kulttuurikriisi sotienvälisessä Suomessa - mikä oli kriisissä? Historiallinen aikakauskirja 94(1996):2.

Mäkelä 1998, Mäkelä, Klaus, Suomalaisen alkoholipuheen pitkä kaari. Yhteiskuntapolitiikka 63(1998):1.

Mäkelä 1995, Mäkelä, Petteri, Harrastuksesta huippu-urheiluun. Viesti 1915-1995. Viitasaari.

Mäkinen 1968, Mäkinen, Hugo, Viitasaaren osuuskauppa 1917-1967. Puoli vuosisataa osuuskaupallista yhteistyötä. Viitasaari.

Mäntylä 1985, Mäntylä, Ilkka, Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpoltto vapaudenaikana. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 423. Pieksämäki.

Mäntylä 1995, Mäntylä, Ilkka, Suomalaisen juoppouden kasvu. Kustavilaisen kauden alkoholipolitiikka. Historiallisia tutkimuksia 192. Jyväskylä.

Mäntylä 1998, Mäntylä, Ilkka. Viinissä totuus. Viinin historia Suomessa. Keuruu.

Mönkkönen 1988, Mönkkönen, Mauri, Suomen itsenäistyminen ja 1918 sota Keski-Suomessa. Teoksessa Keski-Suomen historia II. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä.

Mönkkönen 1993, Mönkkönen, Mauri, Keski-Suomen sivistyselämä itsenäisyyden aikana. Teoksessa Keski-Suomen historia III. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä.

Niskanen 1985, Niskanen, Lauri, Maa meidän on... Viitasaaren työväenyhdistys 80 vuotta. Viitasaari.

Nygård 1998, Nygård, Toivo, Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä.

Paasi 1984, Paasi, Anssi, Kansanluonnekäsitteestä ja sen käytöstä suomalaisissa maantiedon kouluoppikirjoissa. Tutkimus alueellisista stereotyyppioista. Joensuun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 2. Joensuu.

Pajuoja 1987, Pajuoja, Jussi, Suomalaisen väkivallanaallon huippu 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Juva.

Parikka 1987, Parikka, Raimo, Paikallinen työläisyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan. Toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen. Väki voimakas 3. Tampere.

Peltonen 1987, Peltonen, Markku, Apteekki suomalaisessa yhteiskunnassa. Keskustelu Suomen apteekkilaitoksesta 1900-luvulla. Helsinki.

Peltonen 1988, Peltonen, Matti, Viinapäästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta. Helsinki.

Peltonen 1990, Peltonen, Matti, Alkoholitutkimus ja historia. Alkoholipolitiikka 55(1990):2.

Peltonen 1992a, Peltonen, Matti, Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere.

Peltonen 1992b, Peltonen, Matti, Sivistyneet, 20-luku ja kieltolaki. Teoksessa Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus. Toim. Tapio Onnela. Jyväskylä.

Peltonen 1992c, Peltonen, Matti, Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 164. Vammala.

Peltonen 1994, Peltonen, Matti, Kieltolakihumala. Alkoholipoliittinen mielipideilmasto Suomessa ensimmäisen maailmansodan aikana. Alkoholipolitiikka 59(1994):4.

Peltonen 1996a, Peltonen, Matti, Olympiavuoden käytösopas. Teoksessa Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa. Toim. Matti Peltonen. Historiallinen arkisto 108. Helsinki.

Peltonen 1996b, Peltonen, Matti, Suomalaisuus muuttuvana omanakuvana. Alkoholipolitiikka 61(1996):3.

Peltonen 1997, Peltonen, Matti, Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolaki-mentaliteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932. Hämeenlinna.

Pesola 1996, Pesola, Sakari, Tanssikiellosta lavatansseihin. Teoksessa Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa. Toim. Matti Peltonen. Historiallinen Arkisto 108. Helsinki.

Pohjola-Vilkuna 1995, Pohjola-Vilkuna, Kirsi, Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Suomi 177. Mikkeli.

Pullat 1993, Pullat, Raimo, Itämeren rutto. Pirtun salakuljetusta vuosina 1919-1932. Oulu.

Pöysä 1982, Pöysä, Toivo; Rannikko, Götha; Rannikko, Reima, Pontikka. Viisi vuosisataa suomalaista paloviinaperinnettä. Keuruu.

Rantatupa 1993, Rantatupa, Heikki, Keski-Suomen puolue-elämä ja poliittinen ilmasto. Teoksessa Keski-Suomen historia III. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä.

Rasila 1961, Rasila, Viljo, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia 59. Kajaani.

Schivelbusch 1986, Schivelbusch, Wolfgang, Nautintoaineiden kulttuurihistoria. Keuruu.

Serlachius 1909, Serlachius, Allan, Suomen rikosoikeuden oppikirja. I osa. Yleiset opit. Helsinki.

Siltala 1985, Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu.

Sulkunen 1981, Sulkunen, Irma, Miksi Suomen työväenliike omaksui kieltolakiohjelman? Teoksessa Sosiaalipolitiikka, historiallinen kehitys ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Heikki Wariksen täyttäessä 80 vuotta 25.10.1981. Toim. Risto Jaakkola, Antti Karisto, J-P. Roos. Espoo.

Sulkunen 1986, Sulkunen, Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Jyväskylä.

Suuniitty 1976, Suuniitty, Mirja, Keski-Suomen nuorisoseurojen historia. Jyväskylä.

Tervakangas 1995, Tervakangas, Lauri, Korpirojusta kovaan teehen. Alkoholirikollisuus Jyväskylän kaupungissa kieltolain aikana 1919-1932. Suomen historian pro gradu -tutkielma. JYK.

Tiainen 1970, Tiainen, Kaija, Viitasaaren paikalliskeskusten synty ja kehitys 1850-1950. Suomen historian pro gradu -tutkielma. JY, historian laitos.

Tommila&Raitio 1976, Tommila, Päiviö; Raitio, Tuire, Keski-Suomen lehdistö 3, 1918-1944. Jyväskylä.

Tuominen 1958, Tuominen, Uno, Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1907-1916. Teoksessa Suomen kansanedustuslaitoksen historia V. Helsinki.

Tuomioja 1996, Tuomioja, Erkki, Pekka Kuusi. Alkoholipoliitikko, sosiaalipoliitikko, ihmiskuntapoliitikko. Hämeenlinna.

Uotila&Etelälahti 1938, Uotila, Pertti; Etelälahti, Eemeli, Viitasaarelaiset vapaussodassa. Kuopio.

Urponen 1994, Urponen, Kyösti, Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä.

Verkko 1936, Verkko, Veli, Väkivaltarikollisuuden riippuvaisuus kansanluonteesta ja muista etnillisistä tekijöistä. Tilastollis-kriminologinen tutkimus. Helsinki.

Verkko 1942, Verkko, Veli, Väkiuomalainsäädännön vaikutuksista rikollisuuteen. Tilastollinen tutkimus. Helsinki.

Vihola 1993, Vihola, Teppo, Kunnalliselämä Keski-Suomessa kunnanvaltuustojen toiminta-aikana. Teoksessa Keski-Suomen historia III. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä.

Viitaniemi&Mäkelä 1978, Viitaniemi, Matti; Mäkelä, Aarne, Suomen linja-autoliikenteen historia. Jyväskylä.

Viitasaaren ja sen lähipitäjien kuvitettu matkaopas. Jyväskylä 1912.

Vilkuna 1995, Vilkuna, Kustaa H. J., Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700-luvun Suomessa. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylän historiallinen arkisto 2. Jyväskylä.

Virkkunen 1989, Virkkunen, Matti, Mistä (suomalainen) "huono viinapää" johtuu? Alkoholipolitiikka 54(1989):5.

Voionmaa 1924, Voionmaa, Väinö, Juomalakosta kieltolakiin. Puolueemme suhde alkoholikysymykseen. Teoksessa Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta. Muistojulkaisu. Tampere.

Ylikangas 1976, Ylikangas, Heikki, Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825. Keuruu.

Ylikangas 1985, Ylikangas, Heikki, Knivjunkarna. Våldskriminaliteten i Sydösterbotten 1790-1825. Borgå.

Liite 1:

Pohjakartta Viitasaaren kyläkunnista liikenneyhteyksiin

Lähde: Mäkelä 1995, 15.